

**ÜLEVAADE
EESTI VABADUSSÕJAST
1918–1920 (V)**

**JAAN MAIDE
KOLONEL-LEITNANT**

KAITSELIIDU KIRJASTUS 1933

SISUKORD

IX. Põhja-Läti vabastamise operatsioonid 1919. a. kevadel ja suvel	1
Üldine olukord Lätis kuni 1919. a. suveni	1
Eestlaste Põhja-Läti vabastamise püüded ja väekoondiste ning väejuhatuse ümbekorraldamine Lõunaväerindel 1919. a. kevadel	14
Marienburg—Jakobstadi operatsioon 27. maist kuni 5. juunini	16
Võnnu—Riia operatsioon — Landeswehri sõda 5. juunist kuni 3. juulini	26
Landeswehri sõja esimene periood kuni Võnnu vaherahuni 10. juunil	26
Vaherahu 10. juunist kuni 19. juunini	37
Landeswehri sõja teine periood 19.—23. juunini	40
Landeswehri sõja kolmas periood 24. juunist kuni 3. juulini	72

**IX. Põhja-Läti vabastamise operatsioonid 1919. a. kevadel ja suvel.
Üldine olukord Lätis kuni 1919. a. suveni.**

Sõjaliste jõudude korraldamine Lätis ja võitlused Kuramaal. Maailmasõja alul muutus Lätimaa varsti sõja tallermaaks. Sakslased ähvardasid Miitavi ja Riia linna. Lähedane hädaoht tõstis lätlaste kaitsetahet. Läti rahvuslike väeosade loomise mõte sai suurt hoogu. 1915. a. mai alul kutsusid Vene duuma liikmed, lätlased Goldmann ja Zalit, läti rahvusväeosade asutamise küsimuse arutamiseks kokku seltskonnategelaste koosoleku. Sel nõupidamisel tunnustati tarviliseks astuda viibimata tegelikke samme läti rahvusväeosade asutamiseks. Luba rahvusväeosade loomiseks ei saanud lätlased aga nii kergesti nagu alul loodeti. Petrogradis mäletati värskelt veel 1905. a. mässuliikumist Lätis, mida peeti rohkem Vene riigi kui kohalike sakslaste vastu sihituks, ja selle tagajärjel tunti ka lätlasi riiklikult mitteustava elemendina. Hoolimata kõigist raskustest saadi siiski 23. juulil 1915. a. luba kahe läti kütipataljoni formeerimiseks. Duuma liikmed Goldmann ja Zalit avaldasid üleskutse läti rahvale astuda vabatahtlikult formeeritavasse läti kütipataljonidesse ning moraalselt ja materiaalselt toetada üldrahvuslikku ettevõtet. Esimeseks vastuvõtu päevaks määrati 1. august 1915. a. Vabatahtlikke tuli palju. Esimese kahe pataljoni koosseis täitus paari päevaga. Tuli muretseda luba uute pataljoni formeerimiseks, mis ka saadi. Kahe kuu jooksul formeeriti 8 läti kütipataljoni (neist oli üks

tagavarapataljon, mille koosseis hiljem tõusis üle 10 000 mehe). Ajajooksul moodustati pataljonidest polgud. Polgud koondati kahte läti kütibrigaadi. Läti väeosades teenis ka palju eesti ohvitseri ja sõdureid.

Maailmasõja ajal omandasid läti kütid Riia-eelseis võitlustes suure lahingkuulsuse. Tähtsaimaiks lahinguiks olid: võitlused 1915. a. oktoobris Šloki juures, 1916/17. a. jõululahingud „Kuulipildujamäe” juures ja lahingud Üksküla vastasel ülejõe (Düüna) positsioonil ehk n.n. „Surmasaarel”.

Läti vapramad pojad langesid Daugava kallastel selles sügavas lootuses, et „paistaks vabaduspäike üle Latvia”. Asjatuks jäid aga kantud ohvrid. Vanadele kütidele ei saanud osaks tuua vabadust ja iseseisvust Lätile. Iseseisva Läti suhtes jäi teostamata vanade kütide lipukiri: „Isamaa vabaduse ostame oma verega.”

1918. a. kevadel okupeerisid Saksa väed Läti territooriumi. Osa läti kütidest, kes ei tahtnud alistuda sakslasile, taandus Venemaale. Seal olid nad Vene nõukogude valitsusele esimeseks ja ühtlasi ka kandvaimaks toeks. 1918. a. panid endised vanad kütid Venemaal aluse läti punasele armeele, kes asus Läti vallutamisele ja seal võimuhaaramisele.

5. augustil 1917. a. moodustati Läti Sõjaväelaste Rahvuslik ühing, kes juba algusest peale propageeris Läti iseseisvuse ideed. Läti sõjaväelaste rahvusliku ühingu algatusel kutsuti Valgas ellu Ajutine Läti Rahvuslik Nõukogu.

18. novembril 1918. a. kuulutas Läti Rahvusnõukogu Lätimaa iseseisvaks vabariigiks. Rahvusnõukogu etteotsa astus J. Tšakste. Ajutise Valitsuse juhiks (peaministriks) kutsuti K. Ulman. Läti vabariigi territooriumiks tunnistati nende endiste Vene kubermangude osad, kus elanikud on läti rahvusest: Liivimaa lõunapoolne osa (Vidzeme), Pihkva ja Viitebski kubermangude loodeosad (Latgale) ja Kuramaa (Kurzeme).

Balti aadel asus Saksa okupatsiooni ajal Balti hertsogiriigi rajamisele, kus kõik võim oleks sakslaste käes. Oma kavatsusele rahva tahteavalduse ilme andmiseks improviseeriti sunnikorras rahvaesindused aadlile meelepärase koosseisuga. 12. aprillil 1918. a. astus Riias kokku Liivi-, Eesti-, Saaremaa ja Riia linna esindajaist moodustatud „Landesrat”, kes palus Saksa keisrit võtta Baltimaad Saksa sõjaväelise kaitse alla ja ühtlasi avaldas soovi, et Baltimaast kujundataks personaalunioonis Preisimaaga konstitutsiooniline monarhia.

Uus riik vajab kaitseks sõjalist jõudu. Sellena ei usaldatud eestlasi ega lätlasi. Juba 1918. a. juulis tärkasid mõtted balti sakslasist koosneva sõjaväe moodustamiseks. Selleks alustati läbirääkimisi Riias asuva Saksa VIII arme juhatusel, kellelt ka saadi, kuigi võrdlemisi hilja, vormiline luba sõjaliste jõudude korraldamiseks 1918. a. novembris.

Eeltöid väeosade formeerimiseks tegi aga juba varakult sellekohane Landeswehri komisjon, mis pärast ka ajajärgul 12.—17. novembrini suudeti Riias moodustada kolm Riia kompaniid, Balti Landeswehri (maakaitse) löögiosa, üks patarei, üks kuulipildujate komando ja 29. novembril Miitavis Rahdeni kompanii, üldse umbes 1000 meest. Kõik nimetatud üksused koosnesid suuremalt jaolt balti sakslasist, moodustades n.n. Balti

Landeswehri (Balti maakaitse), mille kõrgeimaks juhtivaks organiks oli VIII armee juhatuselt moodustatud staap. Landeswehri juhiks oli Saksa sõjaväe major Scheibler ja staabiülemaks — kapten Diedrich. Relvad saadi Saksa riigilt.¹

1918. a. suvel, kui maad valitsesid okupatsioonivõimud, asus läti sõjaväelaste rahvuslik ühing konspiratiivselt omakaitse üksuste korraldamisele. Läti Vabariigi väljakuulutamisel asus nimetatud ühing energiliselt valitsusele appi kaitsejõudude loomise töös. Rahvusnõukogu tunnistas kaitsejõudude korraldamise kiireks ja hädatarviliseks. Asuti esimeste üksuste rajamisele, kuid kõigist püüetest ja energiast hoolimata ei tahtnud kaitsejõudude loomise töö siiski edeneda. Kohalikud sakslased arusaadavalt põhjusil olid selles asjas lätlastist ette jõudnud.

Enamlaste hädaoht lähenes. Läti valitsus, et panna piir enamlaste sissetungimisele Lätti, asus kaitsejõudude korraldamise asjus läbirääkimistesse Saksa riigi volinikuga Baltimaal A. Winnigiga. 7. detsembril 1918. a. kirjutati Läti valitsuse ja A. Winnigi vahel alla lepingule vajaliste maakaitsejõudude loomiseks. 29. detsembril kirjutati Läti valitsuse ja A. Winnigi vahel alla teisele lepingule, mille põhjal kindlustati kõigile välismaalasile-sõjaväelasile, kes vähemalt 4 nädalat vabatahtlikult on osa võtnud Läti riigi vabadusvõitlusest, täielised Läti riigikodaniku õigused.²

7. detsembri kokkuleppe alusel lubati formeerida Läti territooriumil rahvuslikul alusel maakaitse või n.n. „Landeswehr” järgmises koosseisus: lätlastist — 18 kompaniid ja 3 patareid, sakslasist — 7 kompaniid ja 2 patareid, venelasist — 1 kompanii; seega kokku — 26 kompaniid ja 5 patareid.

Relvad, rakmed ja riided pidid maakaitseosad saama Saksa riigilt. Toitlustamise küsimused jäid Läti ajutise valitsuse lahendada.

Sõlmitud lepingu alusel Läti territoorium jagunes 4 sõjaväeringkonda: Riia, Liivimaa Läti osa, Kuramaa ja Latgallia. Ringkondade ülemaiks tuli lepingu alusel määrata: Riia ringkonna ülemaks — sakslane-ohvitser, abiks — lätlane-ohvitser; Liivimaa Läti osa ja Kuramaa ringkondade ülemaiks — lätlased-ohvitserid ja neile abideks — sakslased-ohvitserid; Latgallia ringkonna ülemaks ja ülema abiks — lätlased-ohvitserid. Läti riigikaitse ministriks 6. detsembril määrati Zalit, tuntuimaid Läti kütipataljonide formeerijaid maailmasõja ajal. Maakaitse (Landeswehri) juhiks nimetati Saksa sõjaväe major Scheibler ja temale abiks — kolonel-leitnant Klavinš. Staabiülemaks nimetati Saksa sõjaväe kapten Diedrich ja temale abiks — kapten Hartman. Riia ringkonna ülemaks määrati Saksa sõjaväe kindral Freytag-Loringhoven, abiks — kapten Zemitan.

Läti maakaitse korraldamine ei arenenud aga nii libedasti nagu alul loodeti. Vaatamata A. Winnigiga sõlmitud lepingule ei loovutanud sakslased siiski nii kergesti võimu. Nad isegi pidurdasid teataval määral läti rahvusest

¹ Fürst Avaloff — „Im Kampf gegen den Bolschewismus”, lhk. 251 ja 252. „Die Baltische Landeswehr”, lhk. 5 ja 6.

² „Die Baltische Landeswehr”, lhk. 6 ja 7.

koosnevate üksuste korraldamist, keeldudes viimastele välja andmast relvastust ja riidevarustust.

Peagi selgus, et uuesti moodustatud Landeswehr on nõrk enamlaste vastu, kes tungisid Lätti Pihkva ja Dünaburgi poolt. 17.—20. detsembri peale määratud mobilisatsioon ei annud samuti positiivseid tagajärgi.

Detsembri lõpuks 1918. a. õnnestus üldiselt Riias moodustada järgmised läti rahvusest koosnevad lahingüksused:

1. Instruktorite reserv, mis formeerus detsembri esimesil päevil Riias viibivaist ohvitserest ja allohvitserest-vabatahtlikest. Instruktorite reservi koosseisus oli umbes 200 meest. Pärast Riia langemist lahkus instruktorite reserv Riist umbes 130-mehelises koosseisus. Hiljem anti instruktorite reservile nimetus — Läti iseseisvuse kompanii.
2. Erikompanii, mis formeerus detsembri alul üliõpilasist. Pärast Riia langemist enamlaste kätte erikompanii koos teiste üksustega taandus Kuramaale.
3. Latgallia ohvitseride ja Latgallia allohvitseride kompanii, mis moodustati mobiliseeritud kodanikest. Riia langemisel jäi osa kompaniist Riiga, mistõttu ka kompanii hiljem likvideeriti.
4. Riia kolm kaitsekompaniid, mis formeeriti mobiliseerituist. Nende kompaniide meeleolu oli madal, nad allusid enamluse propagandale ja seetõttu valgusid ka varsti laiali. Alul oli iga kompanii koosseisus umbes 200 —250 meest.
5. Õpilaskompanii, mis algas formeerumist detsembri lõpul, kuid mille formeerimistööd kaitseministri korraldusel katkestati, kui enamlased olid Riiale lähenemas.

Peale selle formeeriti:

1. Võnnus juba novembri keskpaiku Võnnu kompanii, mille koosseisus oli umbes 300 vabatahtlikku. 22. detsembril lahkus Võnnu kompanii Võnnust, taandudes enamlaste survele Riia poole.
2. Miitavis — Miitavi vabatahtlike kompanii umbes 100-mehelises koosseisus. Miitavi langemisel enamlaste kätte see kompanii viidi üle Liibavi.
3. Liibavis — kaks nõrgakoosseisulist kompaniid.

Katsed formeerida läti rahvusväeüksusi Läti territooriumi teistes osades ei annud positiivseid tagajärgi.

Nii oli enam-vähem organiseeritud ja kindla sõjalise jõuna Läti valitsusel käsutada 1918. a. detsembris mõnisada läti ohvitseri, allohvitseri ja üliõpilast, umbes 700 landeswehrlast ja 350 meest Raudbrigaadist. Need jõud püüdsidki takistada detsembri teisel poolel punaväe edasitungimist Jakobstadt—Võnnu joonelt Riia peale.

Lahkuvate Saksa okupatsioonivägede kätte asus VIII armee juhatus 20. novembril Raudbrigaadi korraldamisele. Raudbrigaadi koosseisu komplekteeriti vabatahtlike riigisakslaste-palgalistega. Brigaadi lahingväärtus oli väike, sest sinna kogunes hea palga eest igasugust elementi. Hiljem moodustati Raudbrigaadist Rauddiviis.

29./30. detsembril puhkes Riias mõnes Läti kaitseosas mäss, mis

inglaste kaasabil maha suruti. Tekkinud raskes olukorras ei suudetud enam Riia linna kaitseda. 2. jaanuaril lahkusid Läti valitsus ja sõjaväeosad Riia, kuna punaväed vallutasid linna.

5. jaanuaril moodustati Läti valitsusele truuksjäänud kompaniide osadest Miitavis 3 kompaniid:

1. kompanii — instruktorite reservist ja Latgallia ohvitseride kompaniist;
2. kompanii — Võnnu, 2. ja 3. Riia kaitsekompanii osadest ja eri- (üliõpilas-) kompanii.

Need 3 kompaniid moodustasid n.n. Läti Eripataljoni, mille koosseisus oli umbes 400 meest.

Läti riikliku sõjaväe loomise esimene katse oli nurjunud. Läti ajutine valitsus asus Liibavi, jätkates seal sakslaste poolt pidurdatud tegevust.

Tuletades meele üldist olukorda Eesti kaitse korraldamisel 1918. a. novembris ja detsembris ning võrreldes eestlaste ja lätlaste võimalusi ning töötulemusi riigikaitse teostamise alal saame järgmise pildi.

Novembri keskel peagu ühel ajal asusid mõlemad rahvad ise oma saatuse juhtimisele. Valitsuse tööd pidurdas lahkuv okupatsioonivõim, — meil vähem, Lätis enam.

Nii Eesti kui ka Läti riigipiiridesse hakkas vaenlane sisse tungima peaaegu ühel ajal. Läti valitsus sai detsembri alul, kui vaenlane asus alles õieti riigi piiridel, oma käsutusse juba korraldatud Landeswehri osad, kuna Eesti oma jõududega vaenlasele astus vastu. Eestisse taandunud Põhja-armee ei näidanud vaenlasele nimetamisväärtki vastupanu, ja seepärast ei olnud temast kasu. Kõigest sellest hoolimata ei suutnud lätlased siiski riigikaitse alal korda saata seda, mis eestlased.

Seda peamiselt põhjustasid lätlasil:

1. Meie Kaitseliidu kujulise riigitrüü omakaitse organisatsiooni puudumine, kes juba valitsuse esimesil elupäevil oleks suutnud riigis sisekorra julgeoleku ja samuti ka piirikaitse võtta enda peale.
2. Riigikaitse mitteväljaviimine piirile. Kui eestlased oma mõnekümnemehelised salgakesed võimalikult kaugemale vaenlase poole välja paiskasid kätteülesandeid täitma ja vaenlase edasitungi iga viisi raskendama, et sellega aega võita jõudude korraldamiseks seljataguses, siis lätlased nagu ootasid vaenlast lähemale ja piirdusid peamiselt Riia lähedama kaitsega.
3. Enamlük meeleolu, mis lätlaste juures teravamal kujul ja suuremal määral ilmsiks tuli kui eestlaste juures. Seda tõendab asjaolu, et lätlasil sunduslik mobilisatsioon nurjus ja isegi omakaitse osades mäss lahti puhkes, mida inglaste abil tuli sumbutada. Eestis sarnaseid sündmusi ei olnud. Enamlaste mässukatse Tallinnas 1918. a. detsembris lämbutati algidus ja oma jõul.
4. Sundusliku mobilisatsiooni liigiline väljakuulutamine, mis sündis alles siis, kui vaenlane seisis juba „väravate” all.
5. Punaväe tugevajõuline kontsentreeritud löök Pihkva ja Dünaburgi suunast Riia poole, kuna eestlasil samal ajal tuli vastu astuda võrdlemisi nõrgema lahingväärtusega vaenlasele ja sedagi peamiselt Tallinn-Narva sihis.

6. Läti veneaegse rahvusliku sõjaväe üleminek punaste küttide näol kodumaa vallutamisele Venemaa tarvis. Eesti rahvusväeosad jäid aga kodumaale ja siin nad ka demobiliseerusid. Nad jäid truuks Eesti iseseisvusele, Eesti rahvale, ja said aluseks Eesti riiklikule sõjaväele.

8. jaanuaril jäeti Miitavi (Jelgava) linn maha. Taandumist jätkati Liibavi (Liepaja) ja Vindavi (Ventspils) suunas, kus loodi ühendus Saksa Liibavi garnisoni vägedega, kes asusid kaitsele üldiselt Vindavi (Venta) jõe joonel. 30. jaanuaril vallutasid punased Vindavi linna. Sakslaste kaitsevöö suruti ikka lähemale ja lähemale Liibavile.

Alates jaanuari teisest poolest hakkas Kura väerindel end tunda andma eestlaste pealetung, kelle vastu läti punase armee juhatus oli sunnitud lõunast reserve ära saatma.³ See kergendas olukorda.

Punaste kiire lähenemine Preisi piiridele tõmbas enda peale Saksa valitsuse tõsise tähelepanu. Liibavis asuva Saksa 6. reservkorpuse ülemaks määrati Soome punastest vabastamisel kuulsaks saanud kindral von der Goltz, kes 1. veebruaril Liibavisse jõudis ja määrati kõigi enamlaste vastu sõdivate väeosade üldiseks juhatajaks. Kindral von der Goltz asus energiliselt „punase vaimu” väljaajamisele alluvaist väeosadest. Sõjaväelaste komitee Liibavis likvideeriti. Vägede koosseisu täiendati. Saksamaalt toodi juure 1. kaardiväe reservdiviis. Rauddiviis ja Balti Landeswehr võeti 6. reservkorpuse koosseisu.

6. veebruaril jõudis Saksamaalt kohale major Fletcher, kes määrati Balti Landeswehri juhatajaks. Major Fletcher asus kohe Balti Landeswehri väeosade ja staabi ümberkorraldamisele. Balti Landeswehri lahingkoosseis veebruari alul kujunes järgmiseks:

1. Balti Landeswehri löögiosa parun H. Manteuffeli juhatusel — 2 kompaniid, 1 eskadron, kuulipildujate komando ja 1 patarei.
2. Malmede lahinggrupp — 3 kompaniid, 1 kuulipildujate kompanii ja 1 patarei.
3. Eulenburgi lahinggrupp — 2 kompaniid, 1 ratsakomando ja 1 patarei;
4. Kalpaki pataljon (lätlased) — 3 kompaniid ja 1 ratsakomando;
5. Vürst Lieveni väeosa (venelased) — 2 kompaniid ja 1 ratsakomando;⁴
6. kaks väikest baltlaste ratsasalka parun Engelhard-Schönheydeni ja Goldfeldi juhatusel.

Hiljem arvati Landeswehri koosseisu veel mõned vähemad riigisakslasist moodustatud üksused.⁵

³ „Die Baltische Landeswehr”, lhk. 17.

⁴ „Die Baltische Landeswehr”, lhk. 14.

⁵ Fürst Avaloff — „Im Kampf gegen den Bolschewismus”, lhk. 256 andmeil oli Balti Landeswehri koosseis pärast ümberkorraldamist järgmine:

I. Saksa sõjaväe korralduse alusel vabatahtlikest ja riigisakslasist moodustatud üksused:

1. löögiosa ühe patarei ja ühe eskadroniga parun Manteuffeli juhatusel;
2. väesalk kapten von Jena juhatusel;
3. väesalk rittmeister Malmede juhatusel;
1. ratsasalk parun Hahni juhatusel;

13. veebruaril asus Balti Landeswehr vastupealetungile ja vallutas Goldingeni (Kuldiga). 24. veebruaril vallutati Vindavi linn. 3. märtsiks jõuti juba niikaugemale, et võidi alustada Kuramaa vabastamist punastest. Kindral von der Goltzi väed alustasid pealetungi ajajärgul 3.—13. märtsini järgmiselt:

1. kaardiväe reservdiviis (paremal tiival) — Vindavi jõelt Šauli, Bauski peale;
2. Rauddiviis — Muravjevo—Miitavi suunas;
3. lätlased kapten J. Balodi juhatusel — Šrundeni rajoonist Dobleni, Miitavi peale;
4. venelased vürst Lieveni juhatusel — Goldingeni rajoonist Tukkumi (Tukums), Miitavi peale;
5. Balti Landeswehr (vasakul tiival) Goldingeni rajoonist vasakul pool vürst Lieveni väegruppi Tukkumi ja Šloki (Sloka) peale.⁶

18. märtsil vallutati Miitavi linn. 26. märtsil jõudsid kindral von der Goltzi väeosad välja Kura Aa (Lielupe) joonele, kus rinne püsis umbes 2 kuud aega kuni Riia vallutamiseni, mis sündis alles 22. mail.

Riias alatud ja Liibavis jätkatud organiseerimistöö tulemusena kujunes 1919. a. märtsi lõpuks läti brigaad kolonel J. Balodi juhatusel. Brigaadi koosseisus oli umbes 850 tääki. Üldse oli aga brigaadis märtsi lõpul umbes 1400 meest ja mai keskel, Riia vallutamise eel, umbes 1700 meest.⁷

2. ratsasalk parun Drachenfelsi juhatusel;

3. ratsasalk parun Engelhardi juhatusel;

Sapöörisalk parun Strömbergi juhatusel;

II. Endise Vene sõjaväe korralduse alusel vabatahtlikest baltlasist, kes ei ole teeninud Saksa sõjaväes, ja Vene sõjavangidest moodustatud üksused vene kaadriga:

Rittmeister vürst Lieveni kolmest väeliigist koosnev väesalk ja kapten Dõdorovi väesalk.

III. Endise Vene sõjaväe korralduse alusel vabatahtlikest lätlasist, vaatamata sellele, kas nad on või ei ole teeninud Vene väes, moodustatud üksused Vene sõjaväes teeninud kaadriga:

Kolonel-leitnant Kalpaki väesalk.

⁶ Fürst Avaloff — „Im Kampf gegen den Bolschewismus”, lhk. 257.

⁷ „Die Baltische Landeswehr”, lhk. 25.

Generalis M. Penikis — „Latwijasa armijas sakums un cinas”, lhk. 122 ja 123 andmeil oli Riia vallutamise ajal kolonel J. Balodi brigaadi koosseisus 1830 meest (neist 228 pealikut ja 307 instruktorit), 19 rasket ja 12 kerget kuulipildujat, 44 automaatpüssi, 1 miini- ja 1 pommipilduja. Kolonel J. Balodi brigaad koosnes kolmest pataljonist (I pataljonis — 515 meest, II pataljonis — 373 meest ja III pataljonis — 340 meest), ratsadivisjonist (231 meest), sapöörikompaniist (202 meest), sidekomandost (42 meest), jalaluurajate komandost (23 meest) ja seljatagustest asutistest.

Landeswehri koosseisus oli kolm lahingpataljoni:

I. Trieciena pataljon (löögiosa) koosseisus: 3 laskurkompaniid, 1 kuulipildujate kompanii (6 rasket kuulipildujat), ratsakomando (üksus), üks patareid ja miinipildujate komando.

II. Malmede pataljon koosseisus: 3 laskurkompaniid, 1 kuulipildujate kompanii (10 rasket kuulipildujat), üks patareid ja miinipildujate komando.

III. Eulenburgi pataljon koosseisus: 2 laskurkompaniid (Rahdeni ja Kleisti kompaniid), ratsakomando, üks patareid ja miinipildujate komando.

Poliitiline olukord Lätis. Juba märtsi alul, kui algas kindral von der Goltzi vägede pealetung Vindavi jõe joonelt, kujunes Läti ajutise valitsuse ja kindral von der Goltzi vahel teravaks. Saksa riigi voliniku A. Winnigiga sõlmitud lepingu põhjal pidi poliitiline võim kuuluma Läti Ulmani valitsusele. Nüüd aga ei võimaldatud Ulmani valitsusel enam täita oma funktsioone. Ei lubatud isegi mobiliseerida lätlasi läti väeosadesse, sest kindral von der Goltz arvas lätlased olevat sedavõrd läbi imbunud kommunismist, et neist ainult vabatahtlikke võib võtta sõjaväe ridadesse. Kuna sõjaline võim oli sakslaste käes, siis võis kindral von der Goltz dikteerida oma käske Läti ajutisele valitsusele ja olla tegelikult seisukorra peremeheks.

Läti ajutine valitsus oli vaevalt sallitav. Tema tegevus oli täiesti takistatud. Oodati veel ainult parajat silmapilku ta lõplikuks kukutamiseks. Juba veebruaris 1919. a. saadi Liibavis kätte mõned tähtsad dokumendid, mis selgitasid sakslaste kavatsusi Baltimaade suhtes ja just nimelt:

1. Balti maamarssal ja „Landesrati” esindaja von Strycki üleskutse Balti riigi loomiseks tema endaga eesotsas „Heermeistri” nimetuse all ja
2. Baltimaade tegelikud korraldamiskavad, milles ette nähti kolme Balti riigi ühendamine. Selle kava pidid ellu viima riigisakslasist-vabatahtlikest palgatud Rauddiviis ja Landeswehr.

Väejuhatajaks pidi jääma endiselt kindral von der Goltz. Ametlikult esitati Läti valitsusele 14 nõudmist, millest olulisem oli mõisnike eraomanduse puutumatus nõue. Läbirääkimised tagajärgi ei andnud. 16. aprillil 1919. a. pani parun Manteuffeli löögisalk Liibavis toime riigipöörde. Ulmani valitsus kukutati. Siseminister Valter ja mõned teised kõrgemad ametnikud areteeriti. Liibavis asuval Läti väeosal võeti relvad käest ära. Ulman oli sunnitud põgenema liitlaste kaitse all olevale aurik „Saratovile”.

Liitlaste kartusel ei julgenud sakslased varjamatult asuda valitsemisele. Oli vaja läti katet. Läti kirjanik ja kirikuõpetaja Needra oligi nõus looma aadlisõbralise valitsuse. Nii sai Landeswehr pastori talaari varjul liitlaste ees tegutsemiseks vabad käed.

Kindral von der Goltz kirjutab oma mälestustes:

„Mitte ainult Kuramaa valitsemine polnud sihiks sakslasil. Mitte ainult saksasõbraliste valitsuste saatus Baltimaadel, mitte ainult 700-aastane Balti ajalugu ei seisnud kaalul, vaid ka Saksa tulevik idas ja kodanliku saksasõbralise Venemaa loomine. Mitte ühes või teises valitsuses ei olnud

Peale nende osade kuulusid veel Landeswehri koosseisu parun Strömbergi pioneerosa, Drachenfelsi ja Engelhardi ratsaosad, üks haubitsapatarei, üks mäesuurtüki-patarei, mõned kuulipildujate komandod, üks soomusrong, lennueskadrill nr. 438, Kura Aa (Lielupe) jõe flotill (4 väikest laevakest) ja mitmed seljatagused asutised ning formatsioonid seljataguse teenistuses.

Üldse oli Landeswehri koosseisus Riia vallutamise päevil (rindel ja lähemas seljataguses) umbes 4000 meest. Mõnedel andmetel oli 15. mail Landeswehri koosseisus (rinde piirkonnas) umbes 6000 meest.

Vürst Lieveni väekoondises oli 2 laskurkompaniid, üks kuulipildujate kompanii (7 rasket kuulipildujat), üks ratsaüksus ja üks kahesuurtükiline patarei — kokku umbes 400 meest.

küsimus, vaid selles, kas saksasõbraline Läti (mis Läti kohta öeldud, maksis loomulikult ka Eesti suhtes. J. M.) uuesti korraldatud ja moodsal Venemaal või Inglismaast rippuv ja toidetav vasallriik, kes Venemaa vastu ainult siis end suudab hoida, kui seal valitsevad enamlik-anarhilised olukorrad. Esiolgu küll ainult Ida-Preisimaa kaitseks määratud, seadsin ma oma tegevuse aluseks kõrgema idee — hädaohus viibiva saksluse tuleviku kindlustamise.⁸

Edasi kirjutab ta, et Saksamaa on läänes kaotanud maailmasõja, kuid idas sammub ta võiduteed. Siin oli vaja oma mõju maksma panna, et kindlustada turgu saksa kaupadele, et paigutada endistesse Vene piiriäärseisse laastatud maakondadesse usinaid saksa talupoegi.

Toodud väljavõtteist kindral von der Goltzi mälestusist selgub, et sakslasil tegutsemiseks Baltimail ja ühtlasi üldiselt ka idas oli kaks peamotiivi:

1. kindlustada suurmaaomanikele Baltimail endised olukorrad ja
2. teha oma kaotus läänes osaliseltki tasa idas.

Et sakslaste tegevussihid olid vastolus kohalike rahvaste, eestlaste ja lätlaste, eluliste huvidega ja liitlaste poliitikaga, siis ei lasknud avalikud kokkupõrked end kaua oodata. Võnnu väljadel ning Jegeli jõe kallastel panid eestlased 1919. a. suvel sakslaste igatsustele ja nende suurele idapoliitikale piiri, kuigi seekord veel mitte jääva.

Kahjuks jäid aga just need, kelle vastu otsekohest vägivalda oli tarvitatud, s.o. kukutatud Ulmani valitsus ja kolonel Balodi brigaad, pealesurutud olukorraga nagu rahule. Kindral J. Soots oma artiklis „Katkendid sõjamälestustest”, osas — „Sõjaaegsed suhted Lätiga” kirjeldab Läti-Eesti vahelisi poliitilisi suhteid järgmiselt:

„Ka sellel ajal, kui Ulmanise valitsus asus Liibavi sadamas laeval „Saratov” ja võim tegelikult oli juba von der Goltzi ja Needra käes, ei muutnud Ulmanis oma vaateid Eesti suhtes. Meie nõuandel soovitasid Läti esindajad mitu korda K. Ulmanisele, et tema „Saratoviga” Liibavist ära sõidaks Eestisse ja siis Kuhjast Semitani brigaadi abil ja Eesti vägede toetusel Riiga katsuks jõuda. Kuid saadikud jäid kadunuks, nad jäid Liibavi ja Ramman ja Semitan ei saanud mingit vastust. (Üks saadik oli vist Läti-Valga konsul Gailit.) Ikka veel valdas Ulmanise meelt idee fixe — kokkuleppe võimalus Landeswehri ja, von der Goltziga. Jättes oma esindaja Eestis kui ka Eesti valitsuse ilma informatsioonita oma tegevuskava kohta, pani ta neid poliitiliselt raskesse seisukorda, millega ongi seletatav, et Eesti väejuhatuse läbirääkimiste juures von der Goltziga Ameerika esindaja Liibavis Green ka teised liitlaste esindajad oma poole sai.⁹”

Ka kolonel Balodi väeosad ei reageerinud. Võib olla, et nad toleaeegses olukorras ei suutnudki seda. Kuid ka siis, kui Eesti malev koos Põhja-Lätis formeeritud Läti väeosadega liikus sakslasile Võnnu väljadele ning Jegeli kallastele vastu, ei astunud kolonel Balodi väeosad aktiivselt üles oma rahvusliku valitsuse ja vaba Läti rahva eluõiguste kaitseks. Olukord oli nüüd põhjalikult muutunud ja aktiivne tegevus siiski võimalik.

⁸ Graf von der Goltz — „Meine Sendung in Finnland und im Baltikum”, lhk. 126.

⁹ „Mälestused iseseisvuse võitluspäevilt” — II köide, lhk. 76.

Kindral-majoor N. Reek oma töös “Lemsalu—Roopa—Võnnu—Ronneburgi lahing 19.—23. VI 1919. a.”, mis on avaldatud „Sõduris” nr. 6/7/8. — 1928. a., kirjutab kolonel Balodi väeosade kohta muuseas järgmist:

„Kuigi polk. Balodi osad otsekohesest sõjategevusest osa ei võtnud, siiski seisid nad vaenlase juhatuse käsutuses ja täitsid sisekorra teenistust seljataga; võimaldades sellega sakslastele omad jõud pea täies ulatuses meie vastu koondada. Vürst Lieveni ja polk. Balodi osade askeldamine lõunapool meie vasakut tiiba tegi nii mitmelgi korral suurt muret diviisi juhatusele.”¹⁰

Põhja-Läti vägede loomine eestlaste kaasabil. 1918. a. lõpul hakati meie vägede ülemjuhataja ja tema staabi algatusel organiseerima Tallinnas lätlasti. Lätlaste korraldajaks oli kapten Zemitan. Eesti väejuhatuse toetuse ning abi ja kapten Zemitani agara tegevuse tõttu edenes lätlaste organiseerimine võrdlemisi jõudsasti. Väga võimalik, et see ka omajagu hoogu andis mõttele asuda laialdasemalt lätlaste korraldamisele Eestis, s.o. läti väeosade formeerimisele.

Nagu nägime, tungisid enamlased ühel ajal kallale Eestile ja Lätile. Riia langes ja K. Ulmani valitsus põgenes Liibavi. Olles nähtavasti kindel, et Eestist ei saa abi, hakkas Läti valitsus oma päästmist otsima kokkulepetes sakslastega. Saksa riigi voliniku A. Winnigiga sõlmiti mitmed kokkulepped ja 1918. a. novembri lõpul tunnustas Saksamaa Lätit *de facto*. Kuidas aga Eestiga ja mis otstarbel loodi sidemeid, seda valgustab kindral J. Soots kujukalt raamatus „Mälestused iseseisvuse võitluspäevilt”, II köide, järgmiselt:

„Olles kindel, et tema (K. Ulman. J. M.) Eestilt mingit abi ei saa, hakkas tema oma päästmist otsima kokkulepetes sakslastega ja Eestisse saatis esituse ainult informatsiooni otstarbel ja nimelt kirikuõpetaja Rammani, kellel polnud rahvusvahelisest õigusest aimugi, ja kapten Semitani. Viimane oli vana väljateeninud jalaväe ohvitser, nõnda ütelda „rooduisa” tüüp, lihtne, otsekohene mees, kes roodu teenistust peensusteni teadis, kuid kes võrdset üldiselt vähe arenenud oli ja kellele suuremate väeosade organiseerimine ja nende juhtimine üle jõu võis minna, ja kes ka millalgi poliitikaga tegemist polnud teinud. Nõnda siis kirikuõpetaja ausus ja „rooduisa” otsekohesus ja lihtsameelsus pidid Lätile garanteerima õige informatsiooni Eestist ja muud seal ei tahetudki.

Kuid olukord muutus ja seadis Läti esitusele teised nõudmised üles. Eesti vabanes enamlastest, võttis Ruhja ära ja on otsaga juba Lätis. Nüüd teatasid Ramman ja Semitan oma valitsusele, et Läti vabastamine võib eestlaste toetusel ka Ruhjast alata, et tarvis eestlastega leping teha. Ja kui Ulman ikka oma idee fixe — Goltziga kokkuleppe — küljes rippus, tegi Ramman meiega 18. 2. 1919. a. lepingu Läti brigaadi organiseerimiseks ja Semitanil tuli hakata brigaadi ülemaks. Võib olla, et see amet oleks temale raske olnud, aga ta leidis enesele hea abilise. Nimelt tuli minu loaga Soomest

¹⁰ N. Reek — „Lemsalu—Roopa—Võnnu—Ronneburgi lahing 19—23. VI 1919. a.”, lhk. 156, „Sõdur” nr. 6/7/8, 1928. a.

Läti suurtükiväe ohvitser Kalnin, praegune Läti kindral, Tallinna.

Olles Semitanist noorem, jäi ta siia Semitani ligemaks kaastööliseks. See mees oli juba palju laiemate vaadetega ohvitser. Täiendades nõnda teineteist, said Semitan ja Kalnin brigaadi juhtimisega hakkama.¹¹

Eesti ülemjuhataja algatuse ja valitsuse nõusolekul kuulutas kapten Zemitan välja Eestis elavate läti kodanike mobilisatsiooni. Tuli kokku 657 meest. Relvad saadi Eesti sõjaväe varustusvalitsuselt. Lätlased koondati Tartu ja seal asuti 1919. a. veebruari esimesel poolel läti pataljoni formeerimisele. Komplekteeriti pataljon ja mehi jäi veelgi üle. Seda arvesse võttes otsustati formeerida üks jalaväe rügement eesti rügementide koosseisu eeskujul.

16. veebruaril saab II diviisi ülem kolonel V. Puskar meie sõjavägede ülemjuhatajalt kindral-major J. Laidonerilt korralduse, milles 1. Volmari jalaväe polgu formeerimist kästakse alata 18. veebruaril. Valga ja Volmari maakondades kapten Zemitani poolt väljakuulutatud mobilisatsioon tõi kokku 60 ohvitseri ja 1451 reameest. Kokkutulnud mehed saadeti Tartu ja määrati 1. Volmari jalaväe rügementi. Rügemendi ülemaks määrati kolonel Janson.

19. veebruaril 1919. a. kirjutati alla järgmisele Eesti-Läti lepingule, mille toon siin eestikeelses tõlkes:

Leping.

„Eesti Vabariigi Valitsuse ja Läti Vabariigi Valitsuse esindajate vahel on sõlmitud alljärgnev leping:

- 1. Eesti valitsus lubab oma territooriumilt läbi lasta läti väeosi vabastatud Läti ribale igakord eriloa järgi.*
- 2. Eesti valitsus lubab toimetada läti sõjaväekohustus-aluste mobilisatsiooni Eestis sõjaministri juhendite järgi, milleks peab olema esialgne kokkulepe viimase ja Läti Valitsuse esindajate vahel.*
- 3. Eesti Valitsus lubab toimetada Eesti territooriumil, kui Eesti sõjavägede ülemjuhataja leiab selle sõjastrateegilisil kaalutlusil võimaliku, mobiliseeritute õpetamist ja läti üksikute pataljonide formeerimist.*
- 4. Eesti Valitsus annab võimaluse järgi Eestis formeeritavatele läti väeosadele relvi, lahingmoona, riide- ja toiduvastust, samuti ka tarviliselt raha. Eesti Valitsus avab selleks krediidi sellise arvu inimeste jaoks, millise loeb eesti sõjavägede ülemjuhataja võimalikuks ülal pidada, ilma et eesti väeosad selle all kannataksid.*
- 5. Eesti Valitsusele, kes peab enamlaste vastu aktiivset kaitsesõda, võimaldatakse puhastada enamlastist ja vallutada selline riba Lätimaast, milline on tarviline strateegilisiks ülesandeiks Eesti Lõunarinde kaitsmisel. Raudteeliin Valk—Mõisaküla peab jääma sõjaajaks täieliselt Eesti ülemjuhataja käsutusse. Liine Valk—Volmar ja Valk—Marienburg, viimane Läti territooriumi osas, võib anda Läti Valitsuse käsutusse, kuid mitte enne eesti vägede lahkumist nende raudteeliinide piirkonnast Läti maa-alal.*
- 6. Läti väeosade formeerimine Eesti piirides sünnib Eesti vägede ülemjuhataja korraldusel, kellele läti väeosad alluvad igas suhtes kuni Läti*

¹¹ “Mälestused iseseisvuse võitluspäevilt”, lhk. 75 ja 76.

juhatuse alla minekuni. Eesti ülemjuhatajal on õigus kasutada läti väeosi ainult Lõunarindel nii üksikväeosadena kui ka koos teiste temale alluvate vägedega.

Läti sõjaväe juhtide määramise ja ümberpaigutamise õigus kuni läti juhatuse alla minekuni antakse Eesti ülemjuhatajale, kellele esitab vakantkohtade kandidaadid Läti Valitsuse sõjaväeesindaja Eesti ülemjuhataja staabi juures.

7. Läti väeosade üleminek läti juhatuse alla võib sündida läti vägede staabi asumise momendist Läti territooriumile, s.o. mitte enne vägede poolt Lemsalu—Volmari—Smilteni—Marienburgi joone vallutamist.

Kuni Eesti ja Läti vahel lõpliku piiri kindlaks määramiseni mõlema Vabariigi Valitsuse erikokkuleppel, loetakse ajutiselt Eesti Vabariigi alla kuuluvaks Mõisaküla ja Ipiku vallad Volmari maakonnast; Sooru, Pajumõisa, Hummulu, Luke ja Laitseni vallad ja Valga linn Valga maakonnast.

8. Läti Valitsus on nõus, et kõik Läti territooriumil Eesti väejuhatuse all olevad väed varustataks siit võimaluse järgi tarvilikkude toiduainetega vastavate rekvisitsioonihindadega, mille kindlaks määrab Eesti ülemjuhatus samade hindade alusel Eestis.

9. Kui Eesti Valitsus annab Eestis formeeritavale läti väeosadele relvi, laskemoona, toidu- ja riidevarustust ning raha, siis peab selle tasumine sündima Läti Valitsuse poolt esimesel võimalusel, kuid mitte hiljem Läti Valitsuse laenu realiseerimist, arve järgi, mis kindlaks on määratud asjade ja rahalise abi andmisel.

10. Ülaltähendatud punkt 7. seitsmes vallas ja Valga linnas kohustab Eesti Valitsus arvestama läti rahva huve.

Eesti Vab. Ajut. Val. nimel peaminister K. Päts. Läti Vab. Ajut. Val. nimel Läti esindaja Eestis E. Ramman.

Sõjaväeline esindaja kapten Zemitan.”

Nagu näha, määras 19. veebruaril 1919. a. sõlmitud leping kindlaks peamiselt läti väeosade moodustamise, nende abistamise ja nende juhtimise korra ja neile antud sõjalise varustuse liigid, mille tasumine Läti valitsuse poolt pidi sündima esimesel võimalusel.

Märtsi keskel jõuti 1. läti Volmari rügemendi formeerimisega lõpule ja 27. märtsil sõitis rügement Tartust välja meie Lõunarindele, Valga—Marienburgi sihile. Rügemendis oli sel ajal kaks pataljoni kaheksa kompaniiga, kuulipildujate ja teiste komandodega, kokku lahingjõudu — 1177 tääki ja 68 mõõka.

28. märtsil jõudis rügement Mõnistesse. 31. märtsil algab 1. läti Volmari rügemendi lahingtegevus koos meie soomusrongidega kitsarööpalise raudtee piirkonnas Marienburgi suunas, mis aga ebaõnnestub. 1. läti Volmari rügement surutakse aprilli keskel tagasi Mustjõeale. 27. aprillil algab Marienburgi operatsioon, millest ka 1. läti Volmari rügement ja vahepeal moodustatud 1. läti patarei osa võtavad.

31. märtsil annab meie ülemjuhataja kindralmajor J. Laidoner läti väeosade formeerimise jätkamiseks II diviisi ülemale kolonel V. Puskarile

järgmise korralduse:

„Käsen formeerida Läti brigaadi staabi. Läti brigaadi ülemaks nimetan polkovnik Semitani. Läti brigaadi ülema alla annan 1. Läti Volmari polgu, 1. Läti patarei ja Läti tagavara pataljoni. Läti brigaad jääb ajutiselt II diviisi ülema käsutada. Brigaadi staabi seisukoha määran ajutiselt Tartu. Polkovnik Semitanil ühes polkovnik Puskariga brigaadi staabi staat välja töötada ja minule kinnitamiseks ette panna.

Nr. 1465. Tallinn, 31. III. kell 2030.

k. m. Laidoner.”

Sellega pandi läti I brigaadile 31. märtsil ametlikult alus ja asuti brigaadi formeerimisele Eesti pinnal, Tartus. Aprilli lõpuks oli juba loodud 1. Volmari rügement (rindel), 1. patarei (rindel) ja tagavarapataljon (Tartus). Brigaadi staabiülemaks oli kolonel-leitnant Ozol ja suurtükiväe ülemaks — kolonelleitnant Ed. Kalnin. 18. mail moodustati tagavarapataljonist 2. läti Võnnu rügement.

20. mail viidi 2. läti Võnnu rügement Tartust Ruhja ja määrati sellega II diviisi koosseisust III diviisi koosseisu. Ruhja jäi nüüd ka Läti väeosade formeerimise edaspidiseks keskuseks. 2. läti Võnnu rügemendi ülemaks nimetati kolonel Berkis. Pärast Volmari vallutamist Eesti vägede poolt saadeti 2. läti Võnnu rügemendist umbes 100-meheline salk Ruhjast 28. mail Võndu, kuhu salk jõudis 31. mail. Rügement ise astus 29. mail Ruhjast välja ja jõudis 30. mail Volmari ja 2. juunil Võndu. Edaspidi võttis 2. läti Võnnu rügement osa meie III diviisi koosseisus Landeswehri sõjast.

Üldse oli mai lõpul, enne Marienburg—Jakobstadi operatsiooni ja Landeswehri sõda Põhja-Läti brigaadis: 1. Volmari rügement — umbes 532 tääki; 2. Võnnu rügement — umbes 1430 tääki (20. juunil), kolm patareid, partisanide salk ja tagavarapataljon.

Pärast Landeswehri kapituleerumist tuli Lõuna-Läti brigaad, kes seni kuulus Landeswehri koosseisu ja tegutses Needra valitsuse all, K. Ulmani valitsuse poole üle.

Hiljem moodustati Lõuna-Läti väeosadest I diviis ja Põhja-Läti väeosadest — II ja III diviis.

Eeltoodust võime järeldada, et läti riiklike sõjavägede kandvamale osale, kes relvaga käes koos eestlastega ühiselt välja astusid oma ajaloolise vaenlase vastu, pandi alus Eesti pinnal ja eestlaste kaasabil. Põhja-Läti väed toetasid ainult läti rahva esinduse poolt ametisse kutsutud K. Ulmani valitsust, ei seisnud Needra valitsuse teenistuses ega otsinud kokkulepet sakslastega. Eesti ja Põhja-Läti väed viisid sakslaste poolt kukutatud K. Ulmani uuesti Riiga.

Eestlaste Põhja-Läti vabastamise püüded ja väekoondiste ning väejuhatuse ümberkorraldamine Lõunaväerindel 1919. a. kevadel.

Põhja-Läti vabastamise katsed kuni 1919. a. maini. Põhja-Läti vabastamise mõte tekkis Eesti väejuhatusel juba enne 19. veebruari lepingu sõlmimist lätlastega. Pärast Ruhja ja Valga vabastamist juhtis kindral J. Laidoner Lõunaväerinde juhataja tähelepanu sellele, et tuleksid vallutada Volmar ja Marienburg, mis võimaldaks lätlasile oma jõude korraldada. Marienburg vallutati, kuid Volmari linn jäi seekord vabastamata. Ka Marienburgi suutsid eesti väed ainult lühikest aega endi käes hoida. Punaväe juhatus asus veebruari teisel poolel Eesti väerindel üldisele vastupealetungile, suunates oma pealöögi Lõuna-Eesti pihta, mis ka eestlasi sundis siin peamiselt oma piiri kaitsega leppima. Mitmekordsed katsed Volmari ja Marienburgi suunas peale tungida ei andnud tagajärgi. Piirikaitse lahingud kandsid siiski ajutist iseloomu ja pärast kolmekuulist rasket ajajärku läks eestlasil korda vaenlasele Pihkva sihis tugev löök anda. Pihkva vallutati ja eesti punane armee hävitati. Tal ei olnud enam suurt lahingväärtust. Teda tuli ümber korraldada. Eestlasil jäid Pihkva sihis käed vabaks ja nüüd võidi uuesti täie jõuga asuda Põhja-Läti vabastamisele. Ka oli vaenlane seotud põhjas — Põhja-korpusega, kes Narva—Petrogradi sihis edasi tungis, ja lõunas — sakslastega, kes pärast kahekuulist seisakut Kura Aa joonel nüüd Riia olid vallutanud.

Meie väekoondiste ja väejuhatuse ümberkorraldamine Lõunarindel. Eestist Lähti viivaist ja samuti ka sealt tulevaist operatsioonisuundadest on tähtsaimad:

1. Valga—Volmari—Võnnu—Riia ja
2. Võru—Marienburg—V.-Švanenburg—Jakobstadti siht.

Mõlemad nimetatud suunad naelutasid vastaste poolte väejuhatuste tähelepanu. Vabadussõja alul, millal astusime võitlusse ettevalmistamatus seisukorras, ei suudetud üle öö loomulikult ka vajalist juhtimisorganisatsiooni luua. Ka ei võinud keegi ette aimata, millised meie rinded on tulevikus, kuhu poole pöördud ja milline on nende tähtsus. Samuti ei teatud, milliseid välispoliitilisi küsimusi strateegial tuleb lahendada. Selge oli ainult üks, et meie vaenlane asub idas. Sinna poole oli siis ka pöördud peatähelepanu. Nagu sündmused näitasid, oli see Vabadussõja alul ka täiesti õige. Kuid alates veebruarikuust 1919. a. muutusid olukorrad. Peatähtsuse omas siis ja ka edaspidi kuni 1919. a. suveni meie Lõunaväerinde. Peale puht sõjaliste ülesannete tuli seal lahendada ka tähtsaid ja oma kohast väga keerulisi poliitilisi küsimusi. Kõik see põhjustaski märtsis meie Lõunaväerindel väekoondiste ja väejuhatuse reorganiseerimise.

27. märtsil avaldas vägede ülemjuhataja kindral-major J. Laidoner Lõunaväerinde vägede ja nende juhatuse ümberkorraldamiseks järgmise käsu:

„Lõunaväerinna juhatuse korraldamiseks ja kergendamiseks käsen 2. diviisi alla kuuluvatest väeosadest kaks, — teise ja kolmanda, diviisi formeerida.

Teise diviisi alla jäävad: 1. brigaadi staap, 2. ja 7. jalaväe polk, Tallinna, Tartu ja Viljandi kaitsepataljonid, 1. ratsapolk, 2. diviisi tagavarapataljon ja Läti väeosad.

Kolmanda diviisi alla kuuluvad: 2. brigaadi staap, 3. ja 6. jalaväe polk, Pärnu kaitsepataljon ja 2. ratsapolk. Haapsalu tagavarapataljon nimetada ümber III diviisi tagavapataljoniks.

Skoutide pataljoni ühes 3. patareiga, Kuperjanovi partisanide pataljoni ja Kalevi maleva annan soomusrongide diviisi ülema käsutada. Kõik kerged ja rasked patareid jäävad ajutiselt nende diviisiülemate käsutada, kelle piirkonnas nad praegu töötavad.

Piiriliiniks II ja III diviisi vahel määrän: Võrtsjärve ja Väike-Emajõe kuni Tsooru mõisani, edasi liin kuni Nikeri külani Aa jõe peal ja edasi Aa jõgi kuni Tilderni ja Aahofini.

Valga raudteesõlme annan soomusrongide div. ülema alla. Teise diviisi ülemaks jääb polkovnik Puskar, staabiülemaks — kindralstaabi-kapten Mutt; 3. diviisi ülemaks nimetan kindral Põdderi, staabiülemaks — kindralstaabi-alampolkovnik Reek'i, 1. diviisi staabi ülemaks nimetan kapten Rotschildi; sisekaitseülemaks jääb ajutiselt sisekaitseülema abi alam-kapten Schwarz.

Kindral Põdderil ja alampolkovnik Reek'il võimalikult ruttu välja sõita Viljandisse, diviisi staabi formeerimist alata ja diviisi juhtimine võtta oma kätte. 3. diviisi staabi formeerimiseks ära kasutada II diviisi 2. brigaadi staap. Väeosad tulevad III diviisile üle anda peale seda, kui kindral Põdder on kohale jõudnud.”

Nagu vägede ülemjuhataja käsust näha, moodustati Lõunarindel seal seni tegutsenud II diviisi asemele kaks väekoondist — II ja III diviis. Diviisidest asusid:

III diviis — Valga—Volmari—Võnnu—Riia operatsiooni suunas;

II diviis — a. Võru—Marienburg—Jakobstadt ja b. Võru—Petseri—Pihkva operatsiooni suundades.

Mõlemad diviisid allusid vahetult vägede ülemjuhatajale. Loodud organisatsioon vastas toleaegsele sõjalisele olukorrale ja samal ajal võimaldas otstarbekohaselt asuda ka poliitiliste küsimuste lahendamisele lõunas.

Põhja-Läti vabastamine viidi tegelikult läbi kahe operatsiooniga, mai lõpul ja juunis:

1. Marienburg—Jakobstadt ja
2. Võnnu—Riia operatsiooniga.

Viimast operatsiooni nimetatakse ka veel Landeswehri sõjaks.

Marienburg—Jakobstadti operatsioon 27. maist kuni 5. juunini. (Skeem nr. 13)

Üldine olukord mai lõpul. Mai lõpul oli olukord Balti teatril kujunenud järgmiseks. Põhja-korpus, kes 13. mail alustas esimest Petrogradi operatsiooni, oli vallutanud Jamburgi ja Oudova ja tungis edukalt Petrogradi sihis edasi. 26. mail II diviisi Petseri väegrupp vallutas Pihkva, andes ühtlasi ka surmahoobi eesti punasele armeele. III diviisi Volmari operatsioon arenes edukalt. Lõunas vallutasid sakslased peale pikka seisakut Kura Aa juonel 22. juunil Riia. Kõigest sellest selgub vaenlase üldine raske seisukord Balti teatril mai lõpul.

Eesti punane armee oli löödud ja katastroofiliseks ähvardus kujuneda ka läti punase armee saatus. Viimane oli jäämas tangide vahele, sest lõunast surusid teda põhja suunas sakslased ja põhjast lõuna suunas eestlased. Nii siis teda ei tõugatud enda ees tagasi, mis oleks võinud lõppeda läti punase armee lihtsa taandumismanöövriga, vaid pigistati kokku, mis kuulutas ette täielist sissejäämist või paremal juhtumil — katastroofilist põgenemist.

Sarnases vaenlasele raskes olukorras otsustaski meie väejuhatas asuda eeskätt Marienburgi vallutamisele ja siis — V.-Švanenburg—Jakobstadti operatsiooni teostamisele.

Kuna III diviis oli seotud Volmari operatsiooniga ja II diviisi Petseri väegrupil (väeosadel Panikovitšist kuni Pihkva järveni) oli lõpetamisel Pihkva operatsioon, võisid Marienburgi operatsioonist osa võtta ainult II diviisi Võru grupi väeosad, kes asusid Valga—Marienburgi kitsarööpalise raudtee ja Panikovitši vahel 26. mail järgmisel juonel ja Eesti Vabadussõja sõjategevuse päevaraamatu andmeil ajajärgul 21.—26. maini järgmises koosseisus:

Mõniste—Palu—Hurda juonel:

1. läti Volmari rügement — 571 tääki ja 30 mõõka;
2. ratsarügement — 313 mõõka;
1. läti patarei — neli 3,42-tollilist suurtükki;

Hurda—Suure-Ruuga—Purka juonel:

1. rügemendi I pataljon — 440 tääki;
- taani kompanii — 180 tääki;
2. suurtükiväe rügemendi 1. ptr. — kaks 6-tollilist suurtükki;
3. suurtükiväe rügemendi 5. ptr. — neli (kaks?) 18-naelalist suurtükki;

Purka—Möldri—Pärtli juonel:

2. rügement — 790 tääki ja 26 mõõka;
2. suurtükiväe rügemendi 5. ptr. — kaks kolmetollilist suurtükki;

Pärtli—Mokrjena—Russki Bor—Mustistu juonel:

- Peipsi rannakaitse pataljon — 2 komp., umbes 250 tääki;

Sakala partisanide pataljon — 237 tääki ja 8 mõõka;
II diviisi tagavarapataljoni õppekomando — umbes 70 tääki;
1. ratsarügement — 311 mõõka;
2. suurtükiväe rügemendi 4. ptr. — neli 18-naelalist suurtükki.

Võrus varus:

8. rügement — 681 tääki, 14 mõõka;

Valga—Marienburgi raudteel:

2 kitsarööpalist soomusrongi.

Seega kokku Võru väegrupis umbes — 3200 tääki, 700 mõõka, 2 kitsarööpalist soomusrongi ja 16 (20?) suurtükki.¹² Lätlasi oli Võru väegrupi koosseisus 571 tääki ja 30 mõõka, s.o. umbes 18% tääkide ja 4,5% mõökade üldarvust.¹³

Vaenlasel oli 26. mail Valga—Marienburgi raudtee ja Panikovitši vahel tegutsevas Marienburgi grupis umbes 8300 tääki, 230 mõõka, 20 suurtükki ja 2 soomusrongi.

Seega olime meie vaenlasest jalaväes umbes 2 korda nõrgemad ja ratsaväes 3 korda tugevamad.

Sõjakäigu arenemisel kasvas aga vaenlase arv. Ilmusid siin seni olematud ja seega ka arvestamata väeosad. See on ka loomulik, sest meie pealetungi suund läks raudtee sihis. Raudtee oli ka vaenlasele külgetõmbavaks jõuks. Vaenlane pidi siia kas koondama oma reservid meie edu likvideerimiseks või koonduma ise ida poole taandumiseks. Meie pealetungi siht viis vaenlase seljataha, risti üle tema taandumisteede ja seepärast ka eriti naelutas vaenlase tähelepanu. Vaenlase väeosade kuhjumine meie operatsiooni suunas kujunes seega loomulikuks ja paratamatuks.

Marienburg—Jakobstadti operatsiooni võib täitmise mõttes jagada kolme järku ja nimelt — meie pealetung:

1. Marienburgi (Aluksne) vallutamiseks;
2. Vana-Švanenburgi (Vecgulbene) vallutamiseks ja
3. Jakobstadti (Jekabpils) vallutamiseks.

¹² Arvesse ei ole võetud Võru kaitsepataljon — 285 tääki — ja 1. suurtükiväe rügemendi 5. ptr. — neli 18-naelalist suurtükki.

¹³ 23. mail, s.o. Volmari ja Marienburgi operatsiooni eelpäevil, oli Riia lahest kuni Panikovitšini, s.o. Põhja-Läti suunas, tegutsevaist vägedest eelliinil umbes 7500—7750 tääki ja 800 mõõka. Lätlasi oli ses arvus 571 tääki ja 30 mõõka (1. Volmari rügement Marienburgi sihil), seega umbes 7,5% tääkide ja 3,5% mõökade üldarvust.

2. läti Võnnu rügement, läti tagavarapataljon ja 2. läti patareid asusid Ruhjas ja Volmari vallutamise operatsioonist ei võtnud osa. Alles pärast Volmari vallutamist eestlaste poolt ja nimelt 28. ja 29. mail astub 2. Võnnu rügement Ruhjast välja. Eeltoodust selgub, et Põhja-Läti vabastamine viidi läbi peamiselt eesti vägedega ja Lemsalu—Volmari—Smilteni joone vallutamine — ainult eesti vägedega.

Meie pealetung Marienburgi vallutamiseks 27.—29. maini. 25. mail andis vägede ülemjuhataja kindralmajor J. Laidoner II ja III diviisi ülemale järgmise direktiivi:

„Riia all kestavad ägedad võitlused edasi (pealetungivate sakslaste — Landeswehri — ja punaväe vahel. J. M.). Nagu näha koondavad punased lätlased sinna jõude, sellepärast kasutage momenti ja suruge peale, et meie maad Marienburgi suunas puhastada ja valgeid lätlasi Volmari aidata. 25. V. kell 1210 Nr. 2290. Laidoner.”

26. mail, pärast Pihkva vallutamist, sai II diviisi ülem ülemjuhatajalt järgmise direktiivi (väljavõte):

„Marienburgi sihil käsen vaenlast Vabariigi piiridest välja ajada. Marienburgi alev meie eelvägede ja 1. Läti polguga oma alla võtta. Meie peajõudude tarvis Vabariigi Lõuna piiril, umbes Laitseni—Hopa joonel vastav kaitseliin välja valida ja kohe kindlustada. Operatsiooni läbiviimise aeg ja viis, niisama ka eelvägede tegevus, täielikult diviisi ülema äranägemise järele. 26. V. Nr. 2305. Laidoner.”

Niisiis oli II diviisile ülesandeks — vabastada Marienburg, aidata sinna lätlased ja pärast seda asuda diviisi peajõududega Marienburgi sihil meie riigi lõunapiiri kaitsele.

Tekkis küsimus, kuidas vaenlasele Võru all rängem hoop anda ja samal ajal jõuda ise vähemate ohvritega Marienburgi. Hinnates olukorda ja tuletades meelde sõjategevust rindel Mustjõe ja Panikovitši vahel näeme, et vaenlane meie parema tiiva ja keskpaiga vastas oli sitke ja tugev. Visalt pani ta seal vastu, asudes tihti isegi pealetungile. Meie vasaku tiiva vastas, Panikovitši—Laura sihil oli ta aga kandnud materjaalseid kaotusi ja oli löödud ka moraalselt, sest meie suur edu Irboska ja Pihkva rajoonis oli juba suutnud vaenlase Marienburgi grupi paremale kui lähemale tiivale avaldada oma rusuvat mõju, kuna aga punaväe kaugemate osadeni (keskpaiga ja vasaku tiivani) see teade veel polnud jõudnud. Eeltoodud seisukohast väljudes otsustaski II diviisi juhatus vaenlasele kallale tungida kogu rindel Mustjõe ja Panikovitši vahel ja suunata pealöök 1. ratsarügemendiga meie vasakult tiivalt Laura ja Šarlottenburgi kaudu Marienburgi peale.

Üksikasjaliselt pidi tegevus arenema järgmiselt:

1. ratsarügement ühes 2 suurtükiga, Sakala partisanide pataljoni ja II diviisi tagavarapataljoni õppekomando toetusel, pidi ootamatu pealetungiga vaenlase rinde Šarlottenburgi sihis läbi murdma ja Marienburgi idast haarama. Sakala partisanid ühes II diviisi õppekomandoga pidid oma valve alla võtma Laura teedesõlme ja moodustama uue, idasse vaatava väerinde esimese lüli Panikovitšist kuni Šarlottenburgini;
2. 2. rügement ühes Peipsi rannakaitse pataljoni kahe kompaniiga ja 1. rügemendi I pataljon ühes taanlastega ning 8. rügemendi ühe kompaniiga, 2 suurtüki toetusel pidi rindelt vaenlasele peale tungima;
3. Mustjõe joonelt, paremal tiival, pidi tegutsema Marienburgi sihis 1. läti

Volmari rügement;

4. soomusrongide divisjon pidi operatsiooni toetama kitsarööpaliste soomusrongidega ja 2. ratsarügemendiga raudtee suunas;
5. kiviteel Irboskast Hopa—Smilteni suunas pidid tegutsema 2 soomusautot — „Estonia” ja „Vibuane”. Loodeti, et nende tegevus kergendab eriti 2. rügemendi edasiliikumist;
6. Võrusse varru jäeti esialgu 8. rügement.

Võru grupi pealetung pidi algama kogu rindel 27. mail kell 0200, mis ka sündis.¹⁴

27. mail jõudsid meie väed:

1. löögigrupp — 1. ratsarügement Šarlottenburgi (päevane teekond ühes lahingutega umbes 30 km) ja Sakala partisanid ühes II diviisi õppekomandoga — Laura ümbruskonda, kus Laura teedesõlm endi alla võeti ja hakati looma uut kaitsemüüri palgega itta;
2. Peipsi rannakaitse pataljon ja 2. rügement, kus vaenlane ägedasti vastu pani, Bobrovo järve ja kivitee jonele. Vaenlane oli kiviteel Misso silla ära lõhkunud ning seetõttu ei pääsnud soomusautod sealt ka enam edasi ja pöördusid tagasi Irboska suunas;
3. 1. rügemendi I pataljon ja taanlased pääsid vaenlase visa vastupanu tõttu ainult mõned kilomeetrid edasi ja jäid astmena 2. rügemendi paremast tiivast maha;
4. 1. läti Volmari rügement ja meie 2. ratsarügement jõudsid energilise edasiliikumisega pea kiviteeni Hopa—Vihtumi—Vastse-Roosa rajooni.

Seega olid 27. mail võrdlemisi kiiresti edasi liikunud Võru väegrupi tiivad, kuna keskkohatagi tegi enam tigusamme, mis oli tingitud vaenlase erilisest vastupanust meie keskkoha vastas.

28. mail, jätkates peajõududega liikumist üle Ponkuli, Ploskumi ja Visikumi, saates ühe eskadroni Šarlottenburgist lõuna poole Kudepi peale, jõudis 1. ratsarügement ööl vastu 29. mail Marienburgi alla ja 28. mail kell 2330 vallutas lahinguga Marienburgi. Sakala partisanid ja II diviisi õppekomando jätkasid liikumist lõuna poole ja võtsid endi alla Šarlottenburgi.

Võru grupi keskpaiga ja parema tiiva vastas pani vaenlane endiselt visalt vastu, kuid vaatamata sellele visati ta siiski 28. mai õhtuks kõikjal üle kivitee, seega teda välja surudes Lõuna-Võrumaalt, kuhu ta viimsena veel oli püsima jäänud. 1. läti Volmari rügement jõudis Hopa—Rumpani—Korvenhofi rajooni ja 2. ratsarügement — Vastse-Laitsna—Malteneki piirkonda.

28. mai on Vabadussõjas selleks päevaks, millal Eesti pind esimest korda ja jäävalt vaenlasest puhastati. Sellest teatas vägede ülemjuhataja kindralmajor J. Laidoner 29. mail Vabariigi Valitsusele järgmiselt:

„Vabariigi sõjavägede ja laevastiku nimel on minul au teatada Asutavale Kogule ja Vabariigi Valitsusele, et Marienburgi võtmisega on vaenlane täielikult Eesti piiridest välja aetud ja meie maa lõplikult vaenlasest

¹⁴ V. Mutt — „Võru alt Jakobstadi”, lhk. 38—40.

puhastatud.”

29. mail kivitee piirkonnast edasi liikudes ei leidnud meie väeosad enam vaenlast. Ta oli öösi põgenedes ära taandunud. Päeva jooksul koondusid Marienburgi ümbrusesse Võru grupi väeosad. 2. rügemendile ja Peipsi rannakaitse pataljonile tehti ülesandeks asuda kaitsele Peddetsi jõe joonele lõuna pool Šarlottenburgi. Varus olev 8. rügement paigutati Võrust Rogosi rajooni.

Kokkuvõte. Marienburgi vallutamiseks oli lõppenud Marienburg—Jakobstadi operatsiooni esimene osa. Eesti pind oli vaenlasest täiesti vabastatud ja lätlased olid Marienburgi aidatud.

Vaenlase seisukord Põhja-Lätis oli raskeks kujunenud. Põhjast lõuna sihis tungisid peale Eesti väed ja vallutasid ajajärgus 26.—29. maini Lemsalu—Volmar—Smilten—Marienburgi joone. Lõunast põhja ja kirde sihis liikusid edasi sakslased ja olid vallutanud Riia. Tekkis sügav ja kitsas Riia lahele toetuv ja lahtise suuga Venemaa poole pöördud kott, milles asus vaenlane. Punaväe juhatus kartis „sissejäämist” ja et sellest pääseda, algas põgenemine Riia lahe rannikult itta. Põhja-Lätis enam peatuda ei mõeldud. Kindlamini otsustati jalad maha panna alles Režitsa piirkonnas, mis oli ka määratud taanduvaile punavägedele kogunemiskohaks. Eriti ähvardavaks kujunes taanduvale vaenlasele meie II diviisi Võru väegrupi tegevus, mis arenes Marienburg—V.-Švanenburgi raudtee suunas, s.o. vaenlase sügavas seljataguses.

Meie väeosad olid kiiresti edasi liikunud. Side ja seljatagune oli rindest maha jäänud. Käsud ja juhtnõõrid kõrgemalt poolt ei jõudnud enam õigel ajal järele. Tulevase tegevuse aluseks oli 1. ratsarügemendi ülemale 29. mail järgmine korraldus saadetud:

„Lätlased peavad täna õhtuks Marienburki jõudma. Kui seisukord lubab, liikuge oma äranägemise järele edasi Alt-Švanenburgi peale. Sellel punktil on lõpmata suur tähtsus kui kitsarööpalise lõpupunktil ja kui viimasel raudteesõlmel, mille võtmisega vaenlane Põhja-Lätimaalt saab välja visatud. Katsuge sidet lätlastega saada, niisama ka meie 2. ratsapolguga ja toimetage niisama kangelaslikult, kui töötasite viimastel päevil.

29. V. kell 1330. Nr. 947. Mutt.”¹⁵

Nii siis algatus kohal pidi otsustama edaspidise tegevuse.

29. mai õhtul peeti 1. ratsarügemendi ülema rittmeister G. Jonsoni algatusel väeosa ülemate koosolek, kus otsustati 30. juunil pealetungi jätkata ja vallutada Vana-Švanenburgi raudteesõlm. Vana-Švanenburgi raudteesõlmel oli suur tähtsus, sest:

1. ta on Valga—Marienburgi kitsarööpalise raudtee viimne jaam ja seepärast andis Vana-Švanenburgi vallutamine kogu kitsarööpalise veereva koosseisu meie kätte;

2. sealt läbi viis läänest itta vaenlase taandumise ja Põhja-Läti

¹⁵ V. Mutt — „Võru alt Jakobstadi”, lhk. 56 ja 57. Selle korralduse sai rittm. G. Jonson kätte alles 30. mai varahommikul. J. M.

evakueerimise ainsam raudtee — Ramotski—Vana-Švanenburg—Põtalovo, sest Riia raudteesõlm seisis sel ajal juba sakslaste võimuses.

Meie pealetung Vana-Švanenburgi vallutamiseks 30.-31. maini. Vana-Švanenburgi vallutamiseks moodustati meie poolt kaks väegruppi:

1. ratsarügement ühes kahe suurtükiga, 1. rügemendi I pataljon, taanlased ja 3. suurtükiväe rügemendi 5. patarei pidid Marienburgist mööda Peddetsi jõe paremat kallast Vana-Annenhofi, Uue-Annenhofi ja Lettini kaudu Sita jaama juure välja tungima ja V.-Švanenburgist Põtalovosse viiva raudtee seal läbi lõikama;

2. 1. läti Volmari rügement ühes kahe kerge ja kahe raske suurtükiga pidi raudteeliini sihis peale tungima, kuna 2. ratsarügement meie parema tiiva kaitseks üle Seltinhofi lõunasse pidi liikuma.

Kiiresti edasi liikudes vallutas vasakpoolne grupp ööl vastu 31. maid Lettini mõisa ja Sita jaama ning hävitas raudteesilla Peddetsi jõel.

31. mai varahommikul jätkas 1. ratsarügement Lettinist liikumist Vana-Švanenburgi suunas, idast läände, vastu taanduvale vaenlasele, ja vallutas kella 0800 paiku Vana-Švanenburgi mõisa ning raudteesõlme.

Vana-Švanenburgi langemine pani taanduva vaenlase raskesse seisukorda. Ta oli kaotanud Põhja-Lätis läänest itta viiva Ramotski—Vana-Švanenburgi raudtee, mida hädasti vajas vägede ja tagavarade väljavedamiseks. Nüüd jäi järele võimalus kasutada taandumiseks veel vaid itta viivaid maanteid Švanenburgi ja Düüna jõe vahel.

Nii materjaalselt kui ka moraalselt oli vaenlane ränga löögi saanud. Põgenejaid Venemaa poole olid kõik kohad täis. Vange suuremalt osalt ei registreeritud.

Läti kommunistlikud väeosad varisesid kokku. Enamjagu „punaseist” lätlastist jäi kodumaale ja valgus laiali oma kodukohtadesse, kus nad varsti muutusid „valgeiks” ja astusid läti riiklike vägede koosseisu. Vana-Švanenburgis said meie väeosad rikkaliku sõjasaagi. Siin langesid meie kätte mitusada vangi, 13 kitsarööpalist ja 2 laiarööpalist vedurit, umbes 150 kitsarööpalist ja 200 laiarööpalist vagunit, 2 kitsarööpalist soomusrongi (ühe neist oli vaenlane Kalnemõisa lähedal teelt alla ojja lasknud), 1 raske ja 1 kerge patarei täies korras ja koosseisus ühes hobuste ja vooridega, suurel arvul laskemoona, telefonikaablit, voorivankreid ja mitmesugust muud varandust.

Meie pealetung Jakobstadi vallutamiseks 3. kuni 5. juunini. 1. juunil annab vägede ülemjuhataja kindral-major J. Laidoner järgmise direktiivi:

„Divül II ja III, Soomrongül, ärakiri divül I

Lõuna väerinnal on vaenlane täielikus taganemises, sellepärast peame meie tarvitama võimalust ja vaenlast Lõuna väerinnal lõpulikult likvideerima. Käsen II diviisi osadega ja I Läti polguga edasi tungida Švanenburgist Kreuzburgi sihis. III diviisi ülesanne on toetada seda pealetungi edasitungides Smiltenist Kreuzburgi suunas, üldine ülesanne on vaenlast Kreuzburgi ümbrusest välja

ajada ja valgeid lätlasi sinna asemele asetada. Pealetungi läbiviimise viisi ja selleks väeosade määramise jätan diviisi ülemate otsustada. Juhin II diviisi tähelepanu oma pahema tiiva kaitsmise peale — iseäranis Vana-Švanenburg—Põtalovo raudtee sihis.

1. VI. kell 2230. Nr. 2408. Laidoner.”

Sellele järgneb veel teine korraldus:

„Divül II ja Soomrong divül.

Käsen 2. ratsapolgu soomusrongide divisjoni kasutusest anda üle II diviisi ülema käsutada Nr. 2410. I. VI. 19. kell 2410.

Laidoner.”

Jakobstadi operatsioonist võtsid osa:

1. ratsarügement, 1. läti Volmari rügement, 1. rügemendi I pataljon, Taani kompanii ja 2. ratsarügement, s.o. — eestlasi umbes 620 tääki ja 650 mõõka, lätlasi — 550 tääki ja 30 mõõka. Vaenlase jõud — teadmata.

Pealetungimine Jakobstadi suunas arenes peaaegselt Vana-Švanenburg—Stokmanshofi raudtee sihis kuni Modoni jaamani, sealt aga üle Laudoni mõisa Kreuzburgi peale. Tähtsamaile teedele, mis lähevad hommiku suunas üle Evsti jõe, saadeti jõest ülekäigu kohtadele, vasakule, küljekaitse. 2. ratsarügemendile tehti ülesandeks, sidet pidades raudtee piirkonnas liikuvate vägedega, kaitseda meie paremat tiiba ja puhastada vaenlasist rajoon õhtu pool Švanenburg—Stokmanshofi liini, liikudes selleks Vana-Bebalgi, Festeni ja Odensee kaudu Stokmanshofi peale.

Juba 1. juunil vallutasid 1. läti rügemendi poolt välja saadetud maakuulajad Lubani mõisa. Nende kätte langes seal mitusada vangi, 4. läti kommunistliku kütirügemendi voor ühes kantseleiga, kassaga ja majandusülemaga.

3. juuni õhtuks jõudsid meie jalaväe osad Sesvegen—Modoni piirkonda, ööl vastu 4. juunit vallutas 1. ratsarügement 5. patarei toetusel Laudoni mõisa ja Liagradi alevi (viimane asub Laudoni mõisa vastas Evsti jõe vasakul kaldal). Hulljulge pealetungiga vallutati meie käputäie meeste poolt Laudoni juures Evsti jõe sild, mille pikkus oli umbes 200 meetrit. Sillal oli suur tähtsus nii meie kui ka vaenlase tegevuses, sest siit läks itta punaväe tähtsaim taandumistee ja sellest sillast pidime ka meie üle liikuma, et välja jõuda Düüna kallastele ja edukalt lõpetada Jakobstadi operatsioon. Silla hävitamine punaste poolt oleks meid operatsiooni lõpetamisel asetanud raskesse seisukorda.

Laudoni ja Liagradi vallutamist kirjeldab kujukalt toleaeagne II diviisi staabi ülem kapten V. Mutt oma raamatus „Võru alt Jakobstadi” järgmiselt:

„Silla päästmisest, selle vaenlase küünte vahelt välja kiskumisest rippus aga tervel määral ära, kas saame oma sõjakäigu kavatsetud kujul lõpule viia, ehk tuleb Evsti paremale kaldale vahtima jääda ja vaenlast lubada edasi põgeneda nii, nagu ta heaks arvab.

Modonist vaenlase poolt tulitamata läbiliikudes, jõudsid eskadronid ja

patarei kella 1900 ümber (3. juunil. J. M.) Laudoni ümbruskonda. Elanikkude seletuse järele selgus, et päeva jooksul vaenlast Laudoni juures üle Evsti jõe umbes 8000 meest on taganenud, kuna 2000 meheline vaenlase väesalk praegu meie pool jõe kaldal Laudoni mõisas asub, et oma vägede taganemise teed kaitsta.

Mitte jõud, käputäie meeste hulljuligus pidi siin otsustama ... Hiilides lähenesid meie ahelikud; salaja ja ettevaatlikult ligines meie kerge patarei Laudoni mõisale.

Kui nüüd viimaks meil neli suurtükki pooleteise kilomeetri pealt korruga ootamata mõisa pihta ja ülejõe kiirtule avasid, sellele mitte armsale muusikale lisaks ka veel meie ahelikkude kuulipildujate ja püssituli kohe lahti läks, siis ei oleks vaenlase seisukorras mitte tahtnud olla ...¹⁶.

Ei olnud enam aega muuks, kui igamees, kel jalad korras, ning hing veel sees, pistis jooksu üle silla, jõe teisel kaldal asuva Liagradi (Uue-Dünaburgi) alevi poole.

Kas oli silla õhkulaskmiseks määratud meestel kahju silda oma seltsimeeste nina alt ära purustada, ehk jälle, võib olla mõjus ka nendegi peale see vaikne õhtu tunnike nii rahustavalt, kuid kui meie suurtükkide mürin ja püsside ragin selle õhtuse vaikuse nii ootamata dissonansina läbi lõikas, siis oli silda lõhkuda juba hilja, — meie esimesed mehed tormasid läbi mõisa, sealt edasi ühes vaenlasega üle mineeritud silla ja lõikasid süütenöörid läbi! ...

Aga üle silla tormanud kangelasi oli kõigest kümnekond; teised ei jõudnud nii ruttu järele; tegevuse aega ei mõõdetud siin mitte minutite vaid sekunditega!

Lähemagi vaenlase arvu tuli paljude sadadega lugeda. Tunne, et suur jõgi meie vahel, hädaoht ehk nii suur ei olegi — see hakkas vaenlase mõistust selgitama, meie vähemat kui väikest arvu temale näitama ...

Pidi aega võitma. Pidi kiirelt otsustama. Iga silmapilk oli kallis. Kangelane kangelaste seast, üks meie sõdur (olevate andmete järgi oli see reamees Jüri Priske. J. M.), kes surmapõlgavalt hulljulgelt esimesena üle silla vaenlase kihavasse karja sisse kihutas, hakkas vaenlase murrus vangiangmist nõudma ja ... püssid pilluti maha! Lambakari tahtis sõnakuulelik olla! Kuid siin kõlas ootamatu pauk, kangelane langes ... Kellegil vaenlaste seas oli nii palju mõistust pähe tulnud, et kuulipildujast, mida ta kogus püsside hunnikusse asetama, paugu andis ...

Eestlane, paljud langesid su vabastamise, su vabaduse eest. Su kangelaste arv on suur, suur nende langenud, tähelepanemata mööda minevate tõsiste kangelaste arv, nagu ühest siin kuulsime. Ära unusta neid, kuni veel tuksuma saab viimase eestlase süda. Pikk orjapõli mattis su muinaskangelasi seitsmesaja aasta vanuse hauahämarikku. Nüüd on sul muinaskangelased elust! Nende vägitegudest hinga endasse, istuta tulevate põlvedesse vabaduse tungi, isamaa armastust!

Enne keskööd, kella 2300 ajaks, olid Laudoni mõis, sild ja Liagradi alev

¹⁶ 6. patarei ülemaks oli kapten J. Roska, praegu kindral-major ja kaitseliidu ülem. J. M.

täielikult meie käes. Suured voorid, suitsevad ja auravad väljaköögid, lugemata arvul kõiksugu mahapillatud kraami ja hulk sõjariistu langes meie kätte. Vangide arvu on raske kindlaks teha — neid oli palju, neid ei loetud. Meie väeosasid vangide arv siis ei huvitanud; ja kui nüüd tahakski keegi seda arvu teada saada, oleks see täiesti võimatu: sel ajal, mida kaugemale Lätisse, seda harilikumaks sai nähtus, et vangid ilma üleüldse registreerimata, kas 1. Läti Volmari polgule ehk ka lihtsalt Läti lähematesse küladesse üleanti. Ka neistki lätlastele üleantutest jäid ehk vangideks ainult venelased, kuna lätlased suuremal arvul mööda maad kodu laiali valgusid.”

4. juulil jõudsid meie jalaväe osad Laudoni, kuna 1. ratsarügement jätkas edasiliikumist Kreuzburgi sihis.

5. juulil kella 0900 ja 1100 vahel võttis 1. ratsarügement Kreuzburgi raudteesõlme ja Jakobstadi enda alla. Varsti jõudis 1. ratsarügemendile järele ka 1. rügemendi I pataljon ühes taanlastega.

Kell 1030 kerkib Jakobstadi raekoja torni Eesti sini-must-valge rahvuslipp, märkides Eesti maleva ajaloolise sõjakäigu lõpu Düüna jõe kallastel.

Pärast Kreuzburgi ja Jakobstadi vallutamist saadetakse välja kõvendatud luurpatrullid sideme loomiseks läänest lähenevate läti ja saksa väeosadega ja lõunast lähenevate poolakatega. Ühel patrullil õnnestubki luua side lõunast läheneva poola ratsapatrulliga, mis omaette on ajalooliseks sündmuseks, kus Poola ja Eesti väed sõbralikult üksteisele Düüna jõe kaldail käe sirutasid.

5. juuni õhtuks oli Marienburg—Jakobstadi operatsioonist osavõtnud vägede asetus järgmine:

Kreuzburgis ja Jakobstadis — 1. ratsarügement, 1. rügemendi I pataljon ja taani kompanii. 2. ratsarügement asus Odensees ja Martsenis. 1. läti Volmari rügement — Laudoni rajoonis. 8. rügement — kaitsel Peddetsi ja Evsti jõe joonel lõuna pool Vana-Švanenburg—Põtalovo raudteed; Peipsi rannakaitse pataljon — Lettini mõisa ümbruses; 2. jalaväe rügement — Uus-Annenhof—Vana-Annenhof—Malup—Visikumi joonel; Sakala partisanid — Šarlottenburg—Laura joonel. Peab tähendama, et enam-vähem kindlasti meie vägede poolt oli sisse võetud lõuna pool Riia—Pihkva kiviteed Laura—Šarlottenburg—Peddetsi jõe joon kuni Lettini mõisani. Pikka rinnet Lettinist kuni Jakobstadinini valvati aga ainult valvetõketega, mis olid välja pandud tähtsamais suundades Peddetsi ja Evsti jõe ülekäikudele.

5. juuni õhtul tehakse 1. läti Volmari rügemendile ülesandeks võtta enda alla rajoon Jakobstadinist kuni Laudonini ja silmas pidades läti sõjaväe alatist arvulist kasvamist, järk-järgult pikendada oma rinnet põhja poole, et sellega lühendada meie 8. rügemendi rinnet, mille pikkus oli umbes 75 km (8. rügemendis oli Marienburg—Jakobstadi operatsiooni alul umbes 700 tääki).

7. juunil jõudsid 1. läti Volmari rügemendi osad nii kaugele, et Kreuzburg ja Jakobstadt anti neile üle. Meie seal viibivad osad tõmmati tagasi Laudoni ümbrusesse. 2. ratsarügement paigutati 9. juunil Sesvegeni piirkonda. Seega

oli igaks juhtumiks juba loodud väike reserv.

Et Riia poolt oodatud kolonel J. Balodi lätlasi, peale ühe kompanii Vana-Pebalgi kiriku juures, samuti ka sakslasi veel polnud näha, läks meie eskadron Düüna kallast mööda allapoole, kuni Friedrichstadtini, kuid ei leidnud sealt kedagi. Esimesed saksa väed — 500 jalameest, 150 ratsanikku, 3 kerget ja 2 rasket suurtükki, ilmusid Friedrichstadti poolt 13. juunil ja kadusid järgmisel päeval uuesti Riia suunas.

5. juunil lõppes tegelikult Marienburg—Jakobstadti operatsioon. Põhja-Läti oli vabastatud punaväest. Vaenlane põgenes Režitsa suunas. Loomulikult sellele oleks pidanud nüüd järgnema:

1. Lätis rahvale ustava valitsuse ja kaitseväe loomine, et oma jõuga kaitseda riigipiire ja
2. meie pika, raskesti kaitsetava ja oma asendilt ebanormaalse Lõunarinde suurema osa likvideerimine ja eesti vägede väljaviimine Põhja-Lätist. Kuid olukord kujunes teisiti. Riia sihil hakkas tegutsema uus, meie ja lätlaste ühine ajalooline vaenlane — Landeswehr.

2. juuni õhtul jõudsid Landeswehri osad Ramotski, kust nad edasi liikusid Riia—Pihkva kivitee, Võnnu ja Volmari suundades.

5. juunil ilmus meie Peipsi rannakaitse pataljoni osade juure üks Landeswehri eskadron parun Engelhardi juhatusel, kes ütles end ette saadetud olevat Riia—Pihkva kiviteed mööda liikuvast Landeswehri kolonnist ülesandega — enda alla võtta Lettini mõis ja sealt edasi Bolovski sihis tegutseda. Eskadron peeti meie poolt kinni.

7. juunil oli Peipsi rannakaitse pataljoni osadel Stomersee mõisa juures lahing Landeswehri eskadroniga, mille tagajärjel eskadron paisati laiali.

Et Landeswehr vaenulise tegevuse oli alanud, Ramotski raudteesõlme enda alla võtnud, oli meie ülemjuhataja sunnitud Jakobstadti operatsiooni seisma panema. II diviisile tehti ülesandeks Jakobstadti sihis tegutsevad jõud Vana-Švanenburgi raudteesõlme kaitseks tagasi tõmmata.

Kokkuvõte. Marienburg—Jakobstadti operatsiooni hiilgava kordamineku tõttu puhastas meie kaitsevägi Põhja-Läti Vene punaväest, võimaldades seega Läti rahvuslikule valitsusele juba kindlamini asuda riigivalitsemisele ja riigikaitse korraldamisele. Meie poolt olid selleks kõik eeltingimused loodud. Edaspidine asjade käik olenes nüüd juba peamiselt lätlastest endist.

Marienburg—Jakobstadti operatsiooni suur tähtsus seisis veel selles, et läti punane armee oli siin surmahoobi saanud. Ta oli sõna tõsisel mõttes hävinud. Läti punase armee inspektori Berzini aruande põhjal oli läti punases armees 21. mail 70 000 tääki, kuna 10. juuniks võis aga vaevalt umbes 10 000—15 000 tääki koguneda.¹⁷ Ka naaber vasakul, eesti punane väekoondis, oli ränga löögi saanud. Tuli asuda eesti ja läti punaste väekoondiste põhjalikule ümberkorraldamisele, mis ka ette võeti. Nende asemele

¹⁷ Н. Какурин — «Как сражалас ревлюция», том II, lhk. 208.

N. Kakurini arvates kuulusid toodud arvude hulka ka seljatagused asutised ja abiorganisatsioonid. Niisiis — toodud üldsumma ei tähendanud vist tääkide arvu, vaid üldist koosseisu. J. M.

moodustati 15. armee. Vajaliste ümberkorralduste läbiviimiseks ja saadud löögist toibumiseks vajati aega. Vaenlase ajakaotus oli meile väga tähtis. Nüüd, millal vaenlane Pihkva järve ja Düüna jõe vahel jäi passiivseks, võisime meie kartuseta ühe osa oma seal asuvaist jõududest koondada Landeswehri vastu. Juuni alul tekkinud olukord meie punaväe vastasel rindel aitas tunduvalt kaasa Landeswehri kiireks hävitamiseks.

**Võnnu—Riia operatsioon — Landeswehri sõda 5. juunist kuni 3. juulini.
Landeswehri sõja esimene periood kuni Võnnu vaherahuni 10. juunil.
(Skeem nr. 13 ja 14)**

Olukorra kujunemine 5. juuniks. Kindral von der Goltzi tegevussuhte ja poliitilist kava meelde tuletades näeme, et see käis risti vastu eestlaste ja lätlaste elulistele nõuetele ja liitlaste poliitilistele huvidele, mispärast ka varem või hiljem võis oodata avalikke kokkupõrkeid.

Hoolimata sellest, et kindral von der Goltz end liitlaste silmis laskis välja paista lääne poole lainetava enamluse voolu tõkestajana ja oma ideede maskeerimiseks oskas osavasti ära kasutada läti rahvast Needra valitsuse näol, olid liitlasile kindral von der Goltzi telgitagused ja tõelised mõtted siiski teada. Pärast Miitavi langemist 18. märtsil kerkis nii liitlaste kui ka Saksa valitsuse juures päevakorraale küsimus Saksa vägede edaspidise tegevuse kohta Baltimaal. Saksa valitsus oli oma eesmärgi õieti juba saavutanud, enamlased olid üle Kura Aa visatud, Miitavi linn vallutatud, ja sellega ka punane hädaoht Preisimaa piiridest küllalt kaugele tagasi tõrjutud. Eeltoodud põhjustel Saksa valitsus ei pooldanud ka enam Saksa riigi vägede edasitungi Miitavi joonelt. Teisest küljest polnud ka liitlased nõus Saksa riigivägede edasipidise tegevusega Kuramaal ja Saksa riikliku toetusega enamlusvastases võitluses. Kahe ülesande vahele surutud — Vene enamlust tagasi hoida ja sakslasi mitte Venemaale lasta minna — olid liitlased, kellel mingit maaväge Kuramaal ei olnud käsutada, siiski üsna täbaras seisukorras. Raske oli otsustada, kes Riia peab vallutama — kas baltlased või lätlased, ja kui viimased, siis kas kukutatud Ulmani valitsus või saksasõbraline Needra valitsus. Liitlaste arvamine kaldus siiski selle poole, et Riia vallutajaiks peaksid jääma lätlased ja sinna asuma Ulmani valitsus. Sellega ei olnud aga nõus riigisakslased ja baltlased, kes Ulmani valitsust ei tunnustanud. Läbirääkimised venisid ja nende kestes vallutas Landeswehr lätlaste (Balodi brigaadi) ning Saksa riigivägede toetusel 22. mail Riia. Major Fletcher kui Landeswehri tegelik juht võttis Riias võimu enda kätte ja korraldas linnavalitsuse ning politsei. Needra valitsus asus Riiga. 17. mail algas meie III diviisi pealetung Volmari suunas, eesmärgiga vallutada Volmar ja aidata sinna Ruhjast Põhja-Läti väed.

Pealetung arenes edukalt. Heinaste, Volmar ja Smilten vallutati. 28. ja 29. mail asusid 2. läti Võnnu rügemendi osad Ruhjast teele. Nad saadeti üle Volmari otsekohe Võndu, kuhu esimesed osad jõudsid 31. mail ja rügement kogu koosseisus — 2. juunil. Kindral-major N. Reek, selleaegne III diviisi

staabiülem kirjutab oma töös, mis on avaldatud „Sõduris” pealkirja all — „Lemsalu—Roopa—Võnnu—Ronneburgi lahing 19—23. VI 1919. a.”, järgmist:

„Meie lasksime Läti osadel eel sammuda sellepärast, et Landeswehr ja von der Goltz Needra valitsust Läti seaduslikuks valitsuseks tunnistasid ning tervele ilmale kuulutasid, et eestlased lätlaste vastu sõdivad, tungides Läti pinnale.”

Niisiis läti väeosad ise pidid oma rahvale selgeks tegema, et eestlased Põhja-Lätisse lätlaste eneste palvel läti rahvusliku Ulmani valitsuse toetajana on sisse tunginud, et eestlasil ei läti rahva ega viimase territooriumi suhtes pole mingisuguseid salajasi püüdeid. Et Eesti vägedel sisse tungides Lätimaale polnud mingisuguseid seljataguseid ega salajasi sihte, seda tõendab kõige selgemini veel meie Lõunarindel tegutsevate vägede grupeerimine ja neile ülesannete andmine pärast Lemsalu—Volmar—Smilten—Vana-Švanenburgi joone vallutamist. Ööl vastu 2. juunit, s.o. isegi veel siis, kui rindel juba avaldus Landeswehri liikumine Riist mitte ainult itta, vaid ka kirdesse ja põhja, andis vägede ülemjuhataja kindralmajor J. Laidoner Lõunarinde väekoondiste juhtidele, II ja III diviisi ülemale ja soomusrongidele järgmise käsu:

„Lõuna väerinnal on vaenlane täielikus taganemises, sellepärast peame meie tarvitama võimalust ja vaenlast Lõuna väerinnal lõpulikult likvideerima. Käsen II diviisi osadega ja 1. Läti polguga edasitungida Švanenburgist Kreuzburgi sihis.

III diviisi ülesanne on toetada seda pealetungimist, edasitungides Smiltenist Kreuzburgi suunas. Üldine ülesanne on vaenlast Kreuzburgi ümbrusest välja ajada ja valgeid lätlasti sinna asemele mahutada. Pealetungi läbiviimise viisi ja selleks väeosade määramise jätan diviisi ülemate otsustada. Juhin II diviisi tähelepanu oma pahema tiiva kaitsmise peale — iseäranis Švanenburg—Põtalovo raudtee sihis. 1. VI. kell 2230 Nr. 2408 Laidoner.”

Toodud korraldus räägib küllalt selget keelt, kuhu oli suunatud sel ajal Eesti vägede peatähelepanu Lõunarindel. Mitte Riiga, Läti pealinna, vaid sellest hoopis eemale, Jakobstadi ja Kreuzburgi peale punaväe vastu. Ja mitte selleks, et sinna ise jääda, vaid et sinna „valgeid lätlasti aidata”. Landeswehri suhtes oldi siiski veel heas lootuses, et ka nemad Riist itta enamlaste vastu pöörduvad, ja et kuski Jakobstadi piirkonnas Eesti vägede ja Landeswehri tiivad liituvad, kuigi ka kahtlused selleks ei puudunud.

Vaatame nüüd, kuidas III diviisi juhatus, kelle väeosad tegutsesid Riia sihil, reageeris ülemjuhatajalt saadud direktiivile. III diviisi juhatus määras nimetatud operatsiooni teostamiseks 3. ja 6. jalaväe rügemendi ühes suurtükiväe patareidega nr. 1, 3, 4 ja 6, s.o. umbes 75% Riia sihil tegutsevate eestlaste tääkide ja 80% samal sihil tegutseva Eesti suurtükiväe üldarvust. Nimetatud väeosad pidid liikuma üle Zerbeni ja Alt-Pebalgi (Vana-Pebalgi) Glazmanka peale. Riia sihile pidid maha jääma ainult lätlased, meie

soomusrongid ja nõrgakoosseisuline 9. rügement. Toodud read tõendavad uuesti, et meil polnud mingit kavatsust lätlastega sõidida, nagu Needra valitsus „tervele ilmale kuulutas”, sest vastasel korral oleksime oma väed koondanud Riia alla, mitte aga Riia alt Jakobstadi sihile, kus meie vastas lätlasi, peale punaste, üldse polnud tegutsemas. Kavatsatud III diviisi operatsioon jäi aga teostamata ja seda just nimelt Landeswehri edaspidise tegevuse tagajärjel pärast Riia vallutamist.

1. juunil kohtasid 2. läti Võnnu rügemendi osad Võnnus Riias tulevaid Landeswehri maakuulajaid. Lätlased pidasid Landeswehri maakuulajad kinni. Landeswehrlased teatasid, et neil on käsk liikuda põhja poole ja puhastada Põhja-Lätimaa vaenlasest. 2. juunil teatati Võnnust läti brigaadi staabist III diviisi staapi, et Ramotskisse on saksa väeosad sisse tulnud ja et on teateid sakslaste liikumise kohta Ramotskist põhja poole.

3. juulil jõudis Võnnu alla Landeswehri eelvägi — segasalk parun H. Manteuffeli juhatusel. Landeswehri delegatsioon leitnant parun V. Rahdeniga eesotsas sõitis Võndu ja teatas lätlasile, et Riias liiguvad ida, kirde ja põhja suunas 4 kolonni sõjaväge: üks Kreuzburgi, teine — Lubani, kolmas — Riia—Pihkva kivitee ja neljas Roopa—Volmari suunas. Hiljem teatas parun H. Manteuffel lätlasile, et ta liigub põhja poole käsuga — puhastada Lätimaa enamlastid ja Eesti vägedest. Selleks oleval temal Needra valitsuse käsk. Ka lugevat Needra valitsus Põhja-Läti vägesid mässulisteks ega tunnustavat K. Ulmani valitsust.

Oli selge, et lõunast liikuv Landeswehr on Eestile ja Läti Ulmani valitsusele vaenuline. Sellele oli juba varem meie tähelepanu juhtinud ka meie sõjaväe esindaja, kes asus Liibavis ja hiljem Riias. Ka oli Inglise esindaja pöörnud meie tähelepanu sakslasile. Põhja-Lätti ja Eestimaale sisse tungides lootis Landeswehr ühineda vene Põhja-korpusega, et siis ühiselt eestlasi lüüa ja oma poliitilised kavatsused lõpule viia. Viimast asjaolu tõendab ka vürst P. Avalov, kes oma raamatus „Im Kampf gegen den Bolschewismus” lhk. 261, 262 ja 263 muuseas kirjutab järgmist:

„Nähes ette võitluse eestlastega, baltlased otsustasid kokku leppida Pihkva—Narva rajoonis asuva Loodearmee, et ühisel jõul lõpetada enamlastmeelsete eestlastega, nagu see varem oli sündinud Läti Ulmani valitsusega. Selle kava teostamiseks saadeti volinikud lennukitel Narva, kes aga ekslikult maandusid Eesti vägede rajoonis, kus eestlased nad interneerisid.¹⁸

¹⁸ A. P. Rodzjanko — «Воспоминания о Северо-Западной армии», lhk. 50 ja 51 jutustab selle kohta kokkuvõetult järgmist:

„Kord tagasi tulles Narva oma järjekordselt sõidult rindele sain teada, et lennukil on Narva jõudnud senaator Neidhardt ühes saksa leitnandiga Riias. Eesti võimud käskisid ta areteerida. Seejuures areteeriti ka juhuslikult lennuki maandumiskohast möödasõitev üks minu auto ühes kornet Valteriga. Senaator Neidhardt ütles, et järgmisel päeval peavad veel Riias kohale jõudma kaks lennukit. Eestlaste viha sakslaste vastu kasvas ja tõusis eriti, kui saabus teade, et saksa Rauddiviis tahab vallutada Võnnu linna. Järgmisel päeval jõudsid tõesti kohale veel kaks saksa märkidega

... Kui sel ajal (1919. a. juuni alul. J. M.) oleks võetud õige otsus (Põhja-korpuse poolt. J. M.), siis poleks olnud ei Eestit ega Lätit, vaid oleksid olnud ainult Vene natsionaalväed Baltimaade territooriumil...

... Siin (Landeswehri sõjas. J. M.) ei olnud väikesed tülid, vaid oli eestlaste ja Ulmani lätlaste võitlus iseseisvuse eest. Vürst Lieven kui ka kindral Rodzjanko unustasid kindral Denikini loosungi: Suur, ühine ja jagamatu Venemaa (s.o. ei tulnud Landeswehrile kohe appi eestlaste löömiseks. J. M.).”

Võnnust tuli teade teate järele, et Riiast liiguvad põhja poole Landeswehri kolonnid ja et neil olevat kindel käsk Valgani jõuda. III diviisi juhatus teatas sellest 3. juunil kell 0840 väeosadele, nõudes ühtlasi kõvendatud luuret ja valvet. Sakslaste liginemise korral kästi neilt nõuda, et nad meie seisukohtadele ei tuleks lähemale kui 15 versta ja kui seda ei täideta, siis jõudu tarvitata.

Tekkis pinev olukord Landeswehri ja eestlaste vahel, mis ähvardas sõjaliseks kokkupõrkeks kujuneda, sest Landeswehr nõudis Needra valitsuse nimel, lugedes viimast seaduslikuks Läti valitsuseks, meie vägede lahkumist Lätimaalt. Sarnast nõudmist ei võinud meie aga täita peamiselt neljal põhjusel:

1. Kura sündmuste, meie sõjaväelise esindaja teadete ja inglaste hoiatuse tagajärjel olid meil teada Landeswehri tõsised kavatsused Eesti ja Läti rahva suhtes ja me ei võinud verrega võidetud ja kaua igatsetud vabadust ohvrina Landeswehri altarile kanda;
2. meie toetasime Põhja-Läti vägesid ja Läti rahvuslikku K. Ulmani valitsust;
3. meil oli lõpetamisel seni edukalt arenenud Marienburg—Jakobstadi operatsioon, mille tagajärgi tahtsime ära kasutada Läti jalule aitamiseks ja oma Lõunarinde likvideerimiseks;
4. meie olime liitlasist, peamiselt inglasist, sõltuvad ja siin tahtsime ka nende poliitiliste kavadega käsikäes töötada.

Kujunenud olukord sundis vägede ülemjuhatajat kindralmajor J. Laidoneri muutma III diviisi jaoks 2. juunil antud direktiivi operatsiooni alustamiseks

lennukit ja maandusid Sala küla juures. Sõites Narvast parajasti Jamburgi kohtasin teel lendureid ja nende kaaslast. Lendurid olid eestlaste poolt arreteeritud. Mind arreteeritute juurde ei lastud, vaatamata sellele, et lennukid maandusid meie territooriumil. Ma pöördusin I Eesti diviisi staapi ja teatasin seal kategooriliselt, et ma sugugi ei tea, mis lennukid need on ja milleks nad siia lendasid, kuid mina nõuan, et Vene territooriumil eestlased ei lubaks endile ilma Vene võimude nõusolekuta kedagi kinni pidada, vaatamata sellele, kes ta on. (Sarnane nõue esitati meie kohalisele väejuhatusele, hoolimata sellest, et Põhja-korpus allus Eesti ülemjuhatajale. Põhja-korpus oli Petrogradi sihis esimesi edusamme teinud ja tundis seepärast end juba küllalt tugevana meie nõudmisega esineda. J. M.) Eesti võimud vabandasid. Samas saatsin kindral Laidonerile telegrammi teatega, et ma käesolevast asjast midagi ei tea, ja palusin kindlasti uskuda, et mul saksa võimudega pole olnud mingisuguseid ühendusi ja lennukite siiatuleku eesmärki ma ei tea. Lennukite ilmumine igatahes oli meile kahjuks. Suhted eestlastega halvenesid. Varsti pärast lennukite Narva jõudmist eestlased lõpetasid meile raha ja toidumoonna väljaandmise.”

Kreuzburgi suunas.

3. juunil kell 1230 ja kell 1440 annab ülemjuhataja kaks järgmist direktiivi:

„Divül II ja III, soomrongül ja polk. Semitan.

Käsen Ramotski—Švanenburgi raudteeliini täielikult oma alla võtta. Põhja pool liini Koiva jõesuu, Koiva jõgi kuni Segevoldini, edasi — Segevold, Niitau, Vana-Pebalg, Uus-Švanenburg meil Landeswehri ja sakslasi tarvis ei ole ja sellepärast ei ole tarvilik neid üle selle liini lasta. Meie Eesti Vabariigi valitsuse direktiivide järele käsen toetada ainult neid Läti vägesid, kes tunnistavad Ulmani Läti ajutist valitsust.

Tallinn, 3. VI. kell 1230. Nr. 2454 k. m. Laidoner.”

„Divül III, soomrongül, ärakiri divül II ja polk. Semitan.

Et võitlust enamlaste vastu Švanenburgi—Kreuzburgi sihis jätkata on meil tingimata tarvis laiaroopalist raudtee ühendust Švanenburgist Valka. Sellepärast käsen Ramotski raudteesõlme ja Ramotski—Švanenburgi raudteeliini otsekohe soomusrongidega oma alla võtta. Mingisugust sakslaste ja Landeswehri sissetungimist Ramotski ja nimetatud raudteeliini piirkonda mina lubada ei või.

Tallinn, 3. VI. kell 1440 Nr. 2457 k. m. Laidoner.”

Toodud korraldustes vägede ülemjuhataja:

1. kinnitas veel kord, et Eesti Vabariigi Valitsus toetab ainult Läti Ulmani valitsust ja

2. kriipsutas alla Marienburg—Jakobstadi operatsiooni edukaks lõpetamiseks Valga, Ramotski, Vana-Švanenburgi, Kreuzburgi laiarööpalise raudtee tähtsust ja tarvidust, sest otseliin Valga—Marienburg—Vana-Švanenburg—Kreuzburg ei rahuldanud meid, kuna selle üks osa — Valga—Marienburg—Vana-Švanenburg — on kitsarööpaline ja teine osa — Vana-Švanenburg—Kreuzburg — laiarööpaline, mis ei võimaldanud Jakobstadi operatsiooni toetamist ei kitsarööpaliste ega laiarööpaliste soomusrongidega. Laiarööpalisel teel oli oluline väärtus Ramotski jaamal kui sõlmpunktil, mille aga sakslased endi alla olid võtnud.

3. juunil volitas vägede ülemjuhataja kindral-major J. Laidoner III diviisi staabiülemat kolonel-leitnant N. Reeki tekkinud vahekorda Eesti kaitseväge ja Landeswehri vahel selgitama.

3./4. juuni ööl kell 2330 jõudis kolonel-leitnant N. Reek Võndu. Võnnus saadud teated kinnitasid uuesti, et Riia ja Võnnu vahel opereerivad saksa väed, kes Ulmani valitsust ei tunnusta. Kolonel Zemitan teatas, et ta on teinud kolonel Balodi väeosadele ettepaneku Põhja-Läti vägedega ühinemiseks.

4. juunil saatis kolonel-leitnant N. Reek Balti Landeswehri juhatajale, major Fletcherile, telegrammi, milles nõudis kuni vahekorra selgitamiseni Landeswehri osade tagasi tõmbamist 12 tunni jooksul joone taha: Koiva jõgi Riia lahest kuni Segevoldini, Niitau, Vana-Pebalg, Uus-Švanenburg. Sama päeva hommikul saadi teadaanne, et Landeswehri staabist, Riist, sõidab

sideme loomiseks välja delegatsioon.

4. juunil annab vägede ülemjuhataja kindral-majoor J. Laidoner järgmise direktiivi:

„Divül II, III, soomusrongül ja polk. Semitan.

Andke teada Landeswehri osadele, kui nemad tahavad sõdida enamlastega, siis pööraku ida poole. Põhja pool liini Koiva jõgi kuni Segevoldini, edasi — Segevold, Niitau, Vana-Pebalg, Uus-Švanenburg enamlasi ei ole. Sellepärast nõuan kindlasti, et mingisugused Landeswehri osad, kes seni ajani igalpool meie vastu on töötanud, põhja poole nimetatud liini ei saaks lastud. Iseäralist tähelepanemist juhin Ramotski raudteesõlme ja Ramotski-Švanenburgi raudtee peale. Piiriks II ja III diviisi vahel määrän ajutiselt liini Adsel-Neuhof, Tilder, Aahof, Tirsens-Lösern, Festen, Stokmanshof, kõik nimetatud punktid käivad III diviisi alla. Kättesaamisest telegrafeerida.

4. VI kell 1155 Nr. 2472. k. m. Laidoner.”

Sakslastega läbirääkimiste kohta kirjutab kindral-majoor N. Reek artiklis „Lemsalu—Roopa—Võnnu—Ronneburgi lahing 19—23. VI 1919. a.” „Sõduris” nr. 6/7/8 — 1928. a. Ihk. 144 ja 145 muuseas järgmist:

„4. juuni õhtul kell 2300 jõudsid Riist Võnnu Saksa leitnant Schiemann ja Vene ohvitseri riides von Sievers. Volitusi läbirääkimisteks neil ei olnud.

Mina palusin ilmunud härrasid tagasi sõita volituste järele ja ühtlasi andsin neile kaasa alljärgneva kirja 5. VI 1919. a. nr. 710, edasitoimetamiseks Balti Landeswehri ülemale: „ ... Mina, Eesti Vabariigi sõjavägede ülemjuhataja volinik, kindralstaabi alampolkovnik Reek, telegrammiga nr. 705 — 4. VI s. a. panin ette Balti Landeswehri vägede ülemale Landeswehri väed Eesti Vabariigi sõjavägede ülemjuhataja poolt määratud — Koivajõe suu, Segevold, Nitau, Alt-Pebalg, Neu-Švanenburg liini taha viia. Vastuse tähtaeg sai 4. VI kell 2400 mööda. Käesoleva silmapilguni ei ole Balti Landeswehri vägede juhataja minule vastust annud ei kirjalikult ega isikute kaudu, kes tarviliste volitustega varustatud oleks. Kui kella 1200 ajal 5. juunil saksa ehk Balti Landeswehri väed põhjapool tähendatud liini saavad nähtud, siis saab nendega, kui vaenlase väeosadega ümber käidud. Läbirääkimistesse astumiseks palun saata parlamentöörid vastavate volitustega selle järele, kui saksa ja Balti Landeswehr on tõmbunud määratud liini taha ...”

Sellele kirjale lisasin veel teise juurde:

„ ... Mina, kui Eesti Vabariigi sõjavägede ülemjuhataja volinik, avaldan protesti Balti Landeswehri tegevuse vastu, kes Põhja-Latvijas sisse tungib, mahalaskmisi ja laastamisi toime paneb. Protesteerin kohalikkude Läti komandantuuri teenijate mahalaskmise, Ramotski jaama lõhkumise ja kohalikkude elanikkude peksmise vastu. Annan teada, et Põhja-Latvija brigaad polkovnik Semitani juhatusel Eesti sõjaväe juhatus alla kuulub ja mobilisatsioon Põhja-Latvijas Eesti Vabariigi sõjavägede ülemjuhataja ja

Ulmanise ajutise valitsuse nõusolemisel on toime pandud, mille tõttu ka tähendatud mobilisatsiooni ärakeelamine on Ulmanise valitsuse ja Eesti sõjavägede ülemjuhataja õiguste rikkumine.”

Viimane kiri oli välja kutsutud polkovnik Zemitani teadaandega, et Landeswehri mehed tapmisi, rüüstamisi ning peksmisi toime panevad ja et major Fletcheri poolt „Latvia rahvale” antud käsuga mobilisatsioon Põhja-Latvias Needra valitsuse nimel ära keelati.

Niisiis meie esimesed katsed läbirääkimisteks nurjusid peamiselt kahel põhjusel:

1. Landeswehri esindajail puudusid volitused ja
2. Landeswehri poolt oli jäetud täitmata kolonel-leitnant N. Reeki nõue 4. juunist Landeswehri tagasitõmbumise suhtes.
5. juunil kell 1200 lõppes Landeswehrile määratud tähtaeg tagasitõmbumiseks. Et selleks ajaks mingisuguseid teateid Landeswehri poolt ei saadud, saadeti Võnnust 5. juunil kell 1345 välja kaks meie soomusrongi (nr. 2 ja 4), et järele vaadata, kas sakslased Ramotski jaamast on lahkunud või mitte. Meie soomusrongid alamkapten J. Lepa juhatusel liikusid ettevaatuse mõttes neljas osas: ees soomusrong nr. 2. löögiosa, temast umbes veerand kilomeetrit tagapool — smr. nr. 4. löögiosa ja neile järgnesid vastavalt distantsidel mõlemate soomusrongide dessantosad. Riia-Pihkva kivitee ülesõidu kohal nähti esimesi saksa vahiposte, kes meie lähenemisel ära jooksid. Mõni kilomeeter siinpool Ammati jõe silda peeti rongid kinni ja saadeti luure silla järelevaatamiseks välja. Kui meie luurajad lähenesid sillale, võtsid sakslased neid teiselt poolt Ammati jõge tulega vastu. See sündis kella 1900 paiku. Sellega oli sõjaline tegevus eestlaste ja sakslaste vahel 5. juuni õhtupoolikul alanud. Sakslased olid selle välja kutsunud avades esimestena tule meie osade pihta.

Niisiis ei läinud rahulikult teel korda kokkupõrkeid Landeswehriga ära hoida, õieti ei saanud meie isegi läbirääkimistesse astudagi, sest Landeswehri esimesel delegatsioonil puudusid volitused ja teine delegatsioon ilmus alles siis, kui meie poolt selleks määratud tähtaeg oli möödunud. Ka jätsid sakslased täitmata meie nõude 4. juunist, mis meie poolt oli seatud läbirääkimiste aluseks.

Ei leia isegi praegu kuski avalikus kirjanduses ühtki tõsist sõjalist või operatiivset põhjust, mis Landeswehri juhatus oleks takistanud meile sel ajal nii hädatarvilist Ramotski jaama kätte andmast. Oli päris kindlasti näha, et Landeswehri juhatus sihilikult põikles läbirääkimiste võimalustest kõrvale ja hoidus eemale nende õnnestumisest. See on nüüd, kui pärast sõda juba on ilmunud rida kirjutisi tolleaegsete Landeswehri juhtide ja neile kaasatundvate tegelaste sulest, ka täiesti arusaadav, sest tõsistele läbirääkimistele ja kompromisskokkuleppele seal kunagi ei mõeldud.

Landeswehri poolt 5. juuni õhtul kell 1900 avatud tuli meie soomusrongi meeskonna peale oli signaaliks algavale sõjategevusele.

Võnnu langemine 6. juunil. 5. juuni õhtul asusid III diviisi osad

järgmiselt:

1. Lemsalu grupp — 9. rügement kahes järgus:

a. II pataljoni esimeses järgus — Lemsalu—Ubbenorme joonel;

b. I pataljoni teises järgus ja astmena paremal — Kalman—Kürbis—Katharineni joonel.

2. Võnnu grupp:

a. 6. rügement — Puikelni—Dickelni—Mojani—Volmari rajoonis;

b. 2. läti Võnnu rügement — positsioonil lõuna pool Võnnu linna (peaaegu linna serval);

c. 3. rügemendi I ja III pataljoni — Smiltenis, II pataljon — Wiezemhofis.

Peale 2. läti Võnnu rügemendi asusid Võnnus veel meie soomusrongid nr. 2 ja 4.

III diviis asus üldiselt umbes 90 km rindel Riia lahest kuni Smiltenini.

6. ja 3. rügement võisid alles 6. juuni õhtuks Võnnu rajooni jõuda. Niisiis vaenlase oodatava pealetungi korral; Võnnu linnale 6. juunil võisid Võnnu grupist tegevusse astuda ainult kaks meie soomusrongi ja 2. läti Võnnu rügement.

6. juunil kell 0330 hakkasid Landeswehri osad suurtükitele toetusel Võnnu peale tungima. Vaenlase surve all jättis 2. Võnnu rügement kell 1500 Võnnu linna maha. Lätlaste kiire taandumise tõttu läks sakslasil korda meie soomusrongidele seljataha tungida ja raudtee ära lõhkuda.

Julge löögiga pääsid soomusrongid siiski välja neid ähvardavast hädaohust ja taandusid üle Rauna jõe.

6. juunil anti ülemjuhataja direktiivi põhjal Ramotski sihis tegutsevad soomusrongid ja 2. Võnnu rügement III diviisi juhatuse käsutusse. Veel kord korraldati käsku Ramotski vallutamiseks. Soomusrongide div. sai käsu kõik vabad jõud koondada Võnnu sihile. Jakobstadti operatsioonist osavõtnud II diviisi osad pidid koonduma Vana-Švanenburgi ümbrusesse ja seda punkti enamlaste ja Landeswehri vastu kaitsema.

Võnnu sihis väljaastunud III diviisi osad asetsesid 6. juuni õhtul järgmiselt:

Tallinna üksik eskadron — Roopas;

6. rügement:

I pataljon ühes 6. patareiga — Stolben—Laivini joonel;

III pataljon ja 1. patarei — Vinduli—Rauguli joonel;

II pataljon vahetas ära 2. läti Võnnu rügemendi ja asus Rauna jõe paremale kaldale Dukkuri—Bitte—Upiti joonele;

II pataljoni toetas 4. patarei Lindenhofi mõisa rajoonist.

Kuna 9. ja 6. rügemendi vahel oli umbes 20 km laiune tühi auk, jäeti 6. rügemendi IV pataljon Dickelni.

Soomusrongid nr. 2 ja 4 ning juuretulnud soomusrong nr. 5 asusid Loode jaama läheduses. Soomusrongide ülesanne oli Rauna jõe silla kaitsemine.

2. läti Võnnu rügement asus Lindenhofi mõisa reservi.

3. rügemendi I ja III pataljon jõudsid Ronneburgi, kuna II pataljon aga Wiezemhofi jäi.

Esimesed lahingud Võnnu all 8. ja 9. juunil. 7. juunil andis kindral von der Goltz Eestile ultimaatumi Läti piiridest välja minna. Sellele vastas meie ülemjuhataja järgmiselt:

„Saksa kindral-komandole, Miitavis.

Minu käsutada olevad Läti ja Eesti sõjaväed võitlevad praegust bolshevikkude vastu frondil Pihkvast kuni Düüna jõeni. Hommikul 5. juunil sai Kreuzburg ja Jakobstadt bolshevikkude käest ära võetud. Niisuguse frondi kaitsmiseks on minul tarvis Volmar—Ramotski—Vana-Švanenburgi—Stokmanshofi raudteed ja mina ei või lubada, et Teie käsutada olevad sõjaväed seda teed lõhuvad. Seniajani ei ole Teie käsutada olevad sõjaväed ülevalnimetatud frondil bolshevikkude vastu veel mitte sõdinud. Soovitan neid saata Kreuzburg —Uue-Švanenburgi liinile, et mina oma väed võiks põhja poole koondada. Eesti sõjaväed saavad siis Põhja-Lätimaalt välja viidud, kui Läti sõjaväed frondil bolshevikkude vastu Läti piiri täielikult oma alla võtavad. 7. juunil kell 2345. Eesti Vabariigi Sõjavägede Ülemjuhatus.”

Ülemjuhataja direktiivi täitmiseks — enda alla võtta Ramotski—Vana-Švanenburgi raudteeliin — sai Võnnu grupp käsu 8. juunil vaenlast tagasi visata ja Võnnu linn vallutada. 9. rügement, kelle rindel 7. juunil põhjapool Koiva jõe vaenlast ei olnud, jäi Lemsalu suuna kaitseks kohale. 6. rügemendi I pataljonil oli ülesandeks Võnnu grupi parema tiiva kaitsemine. 6. rügemendi III pataljon, kes asus Koiva jõe paremal kaldal, pidi Koiva jõest üle minema ja Võnnule põhjapoolt kallale tungima, kuna samal ajal II pataljon raudtee suunas Võnnu peale pidi tungima. 3. rügemendi ülesanne oli Riia—Pihkva kivitee suunas edasi tungida ja vaenlase paremat tiiba haarata.

6. rügemendi II pataljoni ülema alamkapten Jaaksoni ettekande põhjal rügemendi ülemale (10. VI 1919. a.) arenes Võnnu lahing 8. juunil järgmiselt:

„7. juunil umbes kell 1600 sain 6. polgu ülemalt käsu 8. juunil Võnnu peale liikumiseks valmis olla. Minu pataljoni rajoon määrati Rauna jõesuust kuni Vesselshofi mõisani, viimast kaasa arvates. Pahemal pool 2 roodu 3. polgust, paremal — 6. polgu III pataljon. Roodude rajoonid määrasin järgmiselt: 6. rood, kes Vesselshofis asus, pidi liikuma maantee suunas Võnnu peale; 7. rood — Uue-Ronneburgi teed; 5. rood — raudtee liini ja paralleelselt maanteed mööda; 8. rood — reservis.

8. juunil määratud ajal algasin edasi liikumist, esialgu aeglaselt, sest et pahem tiiv, kes Vesselshofis asus, 3. polguga sidet ei leidnud ja selle tõttu ainult ettevaatlikult edasi liikuda võis. Üksikuid vaenlase eelsalku ja karaulisi taludest välja lüües, jõudsin umbes kell 0600 järgmisele liinile: 5. rood — Jekuli ja Vitina talude joonel; 7. rood — Freidenbergi (Priekuli) mõisa kohal; 6. rood oli aga kaugele taha jäänud, sest et 3. polgu roodud Vesselshofi ei jõudnud. Jätsin edasilikumise ajutiselt seisma ja tegin järgmise ümberpaigutuse: et 6. ja 7. roodude vahel lõhe suur oli, nihutasin 7. roodu umbes versta pahemale poole, nii et 7. roodu pahem tiib Priekuli vallamaja juures surnuaial oleks. Tähendatud koht oli sellepärast tähtis, et säält vaenlase seisukohad, kes poolringis linna ees asus, selgesti näha olid; 8.

roodu paigutasin Vez-Liberti ja Vineni talude liinile. Umbes kell 0900 ehk 1000 saime selle korraldusega valmis. Vaheajal oli 5. rood vaenlasega ägedas tulevahetuses, kes Annenhofi mõisas ja selle taga kõrgustikkudel asus. Andsin käsu pataljonil edasi liikuda.

Kella 1100 paiku lõi 5. rood Annenhofi mõisast vaenlase välja ja võttis mõisa oma alla. Siit oli terve ümbrus nagu peo peal näha. Vaenlasel järjekindlat positsiooni ei olnud. Ta asus Lazdinis, Lauzinis, Rutski mõisas — ühe sõnaga, mäeküngastel linna ees, rohke arvu kuulipildujatega. Et maapind 6. ja 7. roodu ees lage, tasane ja meie poole kallak on, siis oli õige ägeda tule tõttu nende roodude edasiliikumine võimata. Et aga Annenhofi mõis meie käes oli, siis algasin reservroodu toetusel teist edasiliikumist. Seda kavatsust ei saanud läbi viia, sest soomusrongid ei saanud Jekuli talu juurest edasi liikuda. Tee oli rikutud ja parandamine oli võimata ägeda kuulipildujate ja suurtüki tule pärast. Päälegi avas vaenlane Annenhofi peale marulise tule, nii et 5. rood sealt välja taganema oli sunnitud. Peale tunnilist vaheaega võtsime Annenhofi uuesti oma alla, kuid pidime jälle tagasi tulema. Vaheajal (nagu pärast selgus) oli vaenlane Segevoldist abiväge saanud. Lõuna poole viivaid lahtiseid teid kasutades, oli ta 6. roodule kallaletunginud, teda taganema sundides.

Umbes kella 1600 paiku võis uuesti kiikri abil selgesti näha, kuidas ligikaudu 3 roodu vaenlasi Rutski mõisa juurest edasi liikusid. Andsin käsu 7. roodul kõik mehed oma pahemal tiival olevale kõrgustikule koondada ja vaenlast risttule alla võtta. Vaenlane oli aga juba ette jõudnud. 6. roodu taganemisega oli ta sügava ümberhaaramise teinud, mille tõttu 7. rood suures segaduses taganes. Teadustasin seisukorrast polgu ülemale ja sain temalt kindla käsu paremtiiv Annenhofi liinile kohale jätta. Vaheajal sain teate, et 7. roodust poole roodu võrra mehi Zviguri ja Tatti tuuleveski liinile olid jooksnud. Saatsin 7. roodu ülemale käsu Zviguri, Tatti ja Petereni talu liinid oma alla võtta. Vahepeal teatati, et Vesselshofi mõisa 2 roodu 3. polgust minu käsutada olid tulnud. Saatsin ratsaniku käsuga, et need roodud Vesselshofi ja Ronneburgi teed oma kaitse alla võtaksid.

Oli juba õhtune videvik, kui paremalt poolt teade toodi, et III pataljon üle Koiva jõe on läinud. Tõmbasin nüüd 5. ja 8. roodud Jekulist ja Jaunzemist Johanneshofi — Zviguri liinile.

8. juuni õhtul olid roodude seisukohad järgmised: 5. rood — Johanneshofist kuni raudteeni, 8. rood — raudteest kuni Tatti tuuleveskini ja 7. rood — tuuleveskist kuni Riiteni (Bitteni? J. M.). 6. rooduga puudus side ehk küll ratsa ja jalaluurajad välja saatsin.

9. juuni hommikul kell 0200 algas vaenlane ootamatult pealetungimist Petereni ja Zviguri talu liinil. 7. rood taganes üle Rauna jõe Lindenhofi mõisa poole. Sellega sai vaenlane kõrgustiku oma kätte, kust ta teised roodud risttule alla võttis. Andsin 8. roodule käsu raudtee silda oma all pidada, seni kui soomusrongid üle saaksid. Kui viimane soomusrong üle silla oli, jätsin silla juure karaulid ja käskisin 8. roodul paremale poole Rauna kaldale endistesse Võnnu polgu kaevikutesse minna ja sinna peatuma jääda. 5. rood,

kelle taganemistee vaenlase suurtükitali kinni pani, taganes üle Koiva jõe III pataljoni rajooni. Meie 4. patarei, mis siinpool Rauna jõe oli, sattus vaenlase suurtükitali alla, mille tõttu suurtükiväelased hobustega ja eesosadega (peredki) kiiresti ära sõitsid, suurtükke ja laenguid maha jättes. Suurtükid seisis meie aheliku liinil. Sain polgu ülemalt kindla käsu, maksku mis maksab suurtükid ära vedada. Kui Volmarist artilleria hobused tagasi tulid, tõime suurtükid ära. Roodud paigutasin Rauna paremale kaldale, kus praegu asume.

Peapõhjused, mis pärast meie operatsioon ei õnnestunud, olid järgmised:

1. *meil oli tegemist esimene kord uue vaenlasega, kes sõjaväeliselt punastest täitsa lahku läks;*
2. *pataljoni rajoon oli liiga pikk, mille tõttu roodude vahel liiga suured lõhed tekkisid;*
3. *pataljoni pahem tiib oli täitsa lahtine, sest 3. polgu roodud kaugemale Vesselshofi mõisast ei saanud.*¹⁹

Nii ei saavutanud 6. rügemendi II pataljon ja teda abistavad osad 8. juuni pealetungil edu. Võnnu jäi vallutamata. Pealetungist osavõtnud väeosade seisukohad jäid endiseks.

10. juunil oli kavatsus pealetungi korrata, kuid vaenlane jõudis meist ette. Ta asus ise 9. juunil kell 0100 pealetungile vastu 6. rügemendi II pataljoni. II pataljoni 7. kompaniis tekkinud segaduse tõttu läks vaenlasel korda II pataljon suruda tagasi ja meie patarei kallale tungida. Vaenlase kätte langes ka Rauna jõe sild, mistõttu lõuna pool silda asuvad soomusrongid sattusid raskesse seisukorda. Vaenlase suurtükitaliga said meie soomusrongid vigastada. Hoolimata aga kõigest sellest ei läinud vaenlasel korda Rauna jõe silda purustada, mistõttu ka meie soomusrongid, hävitades silda kaitsevad Landeswehri osad, taandusid üle Rauna jõe. 6. rügemendi II pataljon andis vastulöögi ja viskas vaenlase tagasi. Pataljon asus uuesti endistele seisukohtadele. Lahing vaenlasele edu ei toonud.

3. rügemendi tegevus 9. juunil piirdus luure toimetamisega Vana-Drostenhofi suunas, kus oli vaenlase osi tähele pandud. 9. rügemendil vaenlasega kokkupuutumist ei olnud.

Kokkuvõte. Meie pealetungil 8. juunil ei olnud edu pealetungivate jõudude vähese arvu tõttu. Tegelikult võtsid lahingust osa ainult 6. rügemendi kaks pataljoni, kuna 3. rügement nii 8. juunil kui ka järgmisel päeval seisis tegevuseta. Ka ei olnud vaenlane küllalt tugev, et meile 9. juunil lööki anda.

Võnnu all tuli meil esmakordselt võidelda rikkalikult sõjatehniliste vahenditega varustatud vaenlase vastu. Vaenlasel oli suurel arvul miini- ja pommipildujaid, suurtükke ja lennukid. Pommi- ja miinipildujad kui võimsad läheda maa tulirelvad ning lennukid puudusid meil täiesti. Landeswehri pealetung 9. juunil, hoolimata tema tehnilisest ja arvulisest ülekaalust, ei õnnestunud meie osade visaduse tõttu.

Esimesi lahinguid Võnnu all võib nimetada eelvägede lahinguiks ja nad

¹⁹ Vabadussõja arhiiv, 6 P 3 — 17, 18.

näitasid vaenlasele, et puht Landeswehri jõududest on liig vähe võitluseks eestlastega. Oli tarvis kiiresti abivägesid juure tuua. Samuti näitasid esimesed lahingud sakslastega meile, et siin on tegemist tusedama vaenlasega kui seda Vene punavägi oli olnud. Nii tuli ka meil hoolt kanda oma jõudude suurendamise eest.

Vaherahu 10. juunist kuni 19. juunini.

Vaherahu. 9. juuni hommikul, kui lahing Landeswehri ja 6. rügemendi osade vahel oli käimas, saabus ülemjuhataja staabist järgmine telegramm:

„Inglise, Ameerika ja Prantsuse esitajad tahavad Landeswehri juhiga läbi rääkida ja tellisid peale Landeswehri juhi ka Inglise esitaja Riia kaudu Võnnu. Ma saatsin need esitajad erarongiga täna kell 0900 välja. Meie esitajaks ja volinikuks sõidab nendega kaasa polkovnik Rink. Kui saatkond Teie juure jõuab, saatke nad edasi autoga, mis ligi saadan, ühtlasi palun polkovnik Semitani ka oma esitaja välja saata ja liitlasi tungivalt paluda, et tema esitaja ka läbirääkimistele lastaks.”

9. juuni õhtul jõudis kolonel J. Rink ühes liitlaste esindajatega Volmari, kust nad ka kohe Võnnu poole edasi sõitsid.

Võnnus läbirääkimised algasid ööl vastu 10. juunit. Sakslaste poolt võtsid läbirääkimistest osa:

Landeswehri juht major A. Fletcher, tema staabiülem kapten Dohna, Läti sõjaminister dr. Vankin (Needra valitsusest) ja parun Taube.

Eestlaste esindajaks oli kolonel-leitnant J. Rink ja Põhja-Läti vägede volinikuks — kolonel-leitnant Kalninš. Peale selle viibisid läbirääkimistel veel Tallinnast ja Riist kohale sõitnud liitlaste esindajad.

Landeswehri esindajate peamisteks nõudmisteks olid:

1. Eesti vägede lahkumine Lätist ja
2. kõigi Ulmani valitsust toetavate läti vägede väljaandmine, kusjuures sakslased lubasid neid Landeswehri koosseisu kuuluvaisse läti vägedesse (kolonel Balodi osadesse. J. M.) vastu võtta²⁰.

Landeswehri ettepanekutega polnud meie ega ka Põhja-Läti vägede esindaja nõus. Meie poolt nõuti Landeswehri taandumist Koiva jõesuu—Segevoldi—Niitau—Vana-Pebalgi ja Uue-Švanenburgi joonele. Sellega ei leppinud aga sakslaste esindajad. Arvesse võttes, et vastaspoolel ei jõudnud kokkuleppele, asusid liitlaste esindajad omavahelisele nõupidamisele.

Liitlaste esindajate otsus kujunes peajoontes sarnaseks sakslaste nõudmistele, s.o. et eestlased lahkuksid Lätist ja Põhja-Läti väed astuksid Landeswehri koosseisu. Sellega oli liitlaste esindajate otsus meile ja Põhja-Läti vägede esindajale vastuvõtmatu.

Läbirääkimisi juhatas saksasõbraline Ameerika kolonel Green, kes olukorra peensustega Balti riiges nähtavasti küllalt tuttav polnud, mistõttu vist ka liitlaste esindajate seisukoht kujuneski sakslaste kasuks. Vaatamata sellele, et esialgu kokkuleppele ei jõutud, tehti siiski vaherahu, mis hakkas

²⁰ Fürst Avaloff — „Im Kampf gegen den Bolschewismus”, lhk. 264.

maksma 10. juunil kell 0750. Otsustati läbirääkimisteks uuesti kokku tulla 13. juunil.

Hoolimata sellest, et vaherahu ajal pidi seisma igasugune sõjaline tegevus ja vägede ümbergrupeerimine, kasutas vaenlane siiski seda aega oma vägede koondamiseks eestlaste-vastasele rindele. Samuti algas ka äge eestivastane kihutustöö nii Lätis kui ka välispool Lätit. Landeswehri propagandaosakond ässitas vaenu eestlaste ja lätlaste vahel. Needra valitsus kutsus rahvast üles Põhja-Läti vabastamisele vaenlasest. Otsiti sidemeid vene Põhja-korpusega. Isegi Soomes tehti Eesti vastast kihutustööd. Kindral von der Goltzi nimi oli seal heas kuulsuses. Ka loodeti sellele, et endised soome kütid, kes Saksamaaga olid seotud juba maailmasõja päevilt, millal nad Saksa vägede koosseisus võitlesid venelaste vastu, ka nüüd sakslaste ettevõttele vähemalt sümpaatiat avaldavad. Hoolimata aga kõigest sellest ei andnud eestivastane kihutustöö Soomes tagajärgi.

Lätis astuti ka kohe reaalseid samme Balti Landeswehri jõudude suurendamiseks ja väejuhatuse korraldamiseks. Olles liitlaste kontrolli all ei tohtinud Saksa riigiväed avalikult üle Düüna jõe liikuda. Sellest saadi aga nii üle, et Needra valitsus palkas Rauddiviisi Läti riigi teenistusse. Sellega saavutati Rauddiviisile tegevusvabadus kogu Lätis. Needra valitsuse sõjaminister dr. Vankin nimetati tõelise olukorra maskeerimiseks kõigi Läti vägede (Balti Landeswehri, Rauddiviisi, vürst Lieveni väeosade ja Lõuna-Läti vägede) ülemjuhatajaks. Staabiülemaks määrati kindral von Timrot. Tegelikult vägede juhatajaks jäi aga kindral von der Goltz, kes selleks erariietuses Riiga oli sõitnud. Niisiis püüti liitlaste kartusel kõik korraldada seaduse tähe järgi.²¹

13. juunil peeti teiskordselt sakslastega läbirääkimisi Võnnus. Läbirääkimistel teatas Inglise kolonel Tallents, et kolme päeva eest, kui aset leidsid esimesed läbirääkimised, ei olnud teada, et liitlaste valitsused on määranud Inglise kindrali Goughi Balti riikide ülemkomissariks. Kindral Gough saadab Landeswehrile järgmise käsu:

„Kui Landeswehri juhataja loeb end kindral von der Goltzi käsualuseks, siis peab Landeswehr otsekohe ühes teiste Saksa väeosadega Liivi- ja Kuramaalt lahkuma; kui Landeswehr on aga iseseisev väeosa, siis ei tohi ta takistada Ulmani valitsuse tagasitulekut ja peab kohe taanduma Hinzenbergi ja Segevoldi vaheliste positsioonide joonele.“

Baltlased olid löödud. Peale lühikest nõupidamist nõudis major Fletcher kolmepäevast vaheaega, et uuesti tekkinud olukorra kohta Riias võtta seisukoht. Eestlased olid sellega nõus. Võnnust sõideti uuesti laiali. Samal päeval saatis Landeswehri juhatus Riias kindral Goughile raadio, milles teatati, et kindral Gough toetab enamlusmeelseid eestlasi ja Ulmani lätlasti ja ühtlasi on rikkunud liitlaste esindajate poolt 10. juunil vastuvõetud otsust.

Järgmised läbirääkimised pidid aset leidma 20. juunil Valgas, mis aga teoks ei saanud, sest major Fletcher nõudis vahepeal läti Needra valitsuse

²¹ Fürst Avaloff — „Im Kampf gegen den Bolschewismus“, lhk. 267 ja 269.

nimel Lätimaa otsekohest tühjendamist Eesti vägedest nii, nagu liitlased seda 10. juunil Võnnus ette panid. Vastuse äraandmise tähtajaks oli määratud 18. juuni. Meie eitava vastuse korral jättis major Fletcher Needra valitsuse nimel enesele igasuguse tegevusvabaduse.

Lisaks eeltoodud nõudele saadi 18. juunil major Fletcherilt veel teine raadio, milles juhiti tähelepanu sellele, et kui meie ei täida tema ettepanekut, siis lõpetatakse vaherahu 19. juunil, vaatamata sellele, et nõupidamised Valgas pidid algama järgmisel päeval, s.o. 20. juunil. Niisiis sakslasil nähtavasti polnud üldse huvi Valka läbirääkimistele tulla, vaid lugesid paremaks sõjategevust alata, mis ka 19. juunil nende algatusel sündis.

Meie vägede ülemjuhataja kindral-major J. Laidoner jäi oma endise otsuse juure kindlaks, s.o. Põhja-Lätist enne mitte taanduda, kui Landeswehr on enamlastevastasele rindele asunud ja võim Lätis läti rahvuslikule valitsusele üle antud, ülemjuhataja toleaegseis direktiivides väärrib erilist tähelepanu mõte, et meie sõjategevust ei alga esimesena. Sellega andsime algatuse teadlikult enda käest vaenlasele, jättes end kaitseja, s.o. sõjaliselt halvemasse, seisukorda. Sellega tahtsime meie:

1. omalt poolt mitte anda põhjusi, mis 20. juunil Valgas kavatsetud läbirääkimisi oleksid võinud raskendada või neid hoopis nurja ajada.
2. liitlasile veel kord näidata, et meil ei ole mingisuguseid avalikke ega salajasi plaane Läti maa ja rahva suhtes, nagu seda Needra valitsus oli kuulutanud, vaid et meie endid ainult kaitseme, kui Landeswehr meile peaks kallale tungima.

Niisiis Landeswehri juhatusele jätsime otsustada, kas sõda või rahu. Temast olenes, kas nõupidamised Valgas üldse leiavad aset või mitte.

Peatudes pikemalt vaherahu poliitilise külje juures, vaatame nüüd, kuidas täideti vaherahu nõudeid sõjaliselt.

Vaherahu ajal pidi seisma igasugune sõjategevus ja vägede ümberpaigutus, kuid juba vaherahu esimesel päeval, s.o. 10. juunil, saadi kindlaid teateid, et Landeswehr koondab jõude ja toimib ümberpaigutusi. 13. juunil püüdis üks vaenlase ratsasalk Roopa alevit vallutada, kuid löödi tagasi. 15. juunil ilmusid vaenlase luurajad 9. rügemendi ette. Suurt elavust näitas vaherahu ajal Saksa lennuvägi, kes toimis õhuluure.

Vaenlase tegevus vaherahu ajal näitas, et tekkinud ja lahendamatus olukorras sõjaline jõud peab otsustama. Vaenlane kogus jõude uueks võitluseks, mispärast ka meie ei tohtinud tegevusetaks, käed rüpes, pealt vaadata. Meie poolt tehti järgmised ettevalmistused.

9. rügemendi I pataljon paigutati mere ääres lõuna poole Pernigeli ja Dukkuri joonele. 6. rügemendi IV pataljon asus Dickelnist Stolbeni ja II pataljon, kelle positsioonid 2. Võnnu rügement enda alla võttis, Lenzenhofi mõisa reservi. 3. rügemendi II pataljon asetati Ronneburgi, kuna üks kompanii (5.) jäeti Smilteni. Ülemjuhataja direktiivi järgi 12. juunist pidi Soomusrongide divisjon suurema osa ronge ja löögiosad Valka koondama. Direktiivi põhjal 18. juunist pidi II diviis toetama III diviisi ühe jalaväe ja kahe ratsarügemendiga. Peale selle pidi II diviis ära andma 3. suurtükiväe

rügemendi 2. ja 5. patarei. Neist abijõududest jõudis kohale ainult 2. patarei (kaks 3-tollist ja kaks 6-tollist suurtükki). Sama direktiivi põhjal toodi ka 1. rügemendi II pataljon Valka ülemjuhataja reservi. III diviisi käsutusse saadeti ka üks 6-tolliline kindluse raske patarei, kuid vähese liikuvuse tõttu ja hobuste puudusel ei saanud see lahinguist osa võtta. Tallinna üksik eskadron paigutati Võnnu grupi vasakule tiivale ja anti 3. rügemendi ülema käsutusse.

Kolonel Balodi käsutuses olevad läti väeosad asusid äraootavale seisukohale, sest läbirääkimised Põhja-Latvia vägede esindaja (kolonel Ozoli) ja Balodi vahel viimase ületuleku asjus jäid tagajärjeta.

Landeswehri sõja teine periood 19.—23. juunini.

Lemsalu—Roopa—Võnnu—Ronneburgi lahing 19.—23. juunini.

Vaenlase jõud ja dislokatsioon 19. juunil.

Vaenlase jõud üldiselt koosnesid:

1. Landeswehri ja temale juure antud riigisakslaste ja
2. Rauddiviisi osadest.

Landeswehr tegutses Koiva jõe (Gauja) vasakul kaldal Võnnu (Cesis) rajoonis — Riia—Võnnu—Volmari (Valmiera) raudtee ja Riia—Pihkva kivitöö suunas, kuna aga Rauddiviis tegutses Koiva jõe paremal kaldal Engelhard (Englärte)—Roopa (Straupe)—Stolben (Stalbe)—Volmari ja Engelhard—Lemsalu (Limbazi) suunas.

Juuni alul viidi Landeswehri osades läbi organisatsioonilised muudatused, mille tagajärjel tema koosseis eelseisvaiks lahinguiks kujunes üldiselt järgmiseks:

- a. 1. Balti rügement (ümber korraldatud endisest löögipataljonist)²²;
- b. 2. Balti rügement (ümber korraldatud endisest Jena—Eulenburgi — pataljonist)²³;
- c. 3. Balti rügement — (ümber korraldatud endisest Malmede pataljonist)²⁴.

Igas rügemendis oli kaks pataljoni, pataljonis — 3 laskur- ja 1 raskekuulipildujate kompanii. Suurtükiväge oli 1. rügemendis 2 patareid ja 2. ning 3. rügemendis — kummaski üks patarei. Iga rügemendi koosseisus oli ka miinipildujate komando.

1. rügement asus Riias.

2. ja 3. rügement, s.o. Jena ja Malmede väegrupid, olid kõvendatud mõnede riigisakslasist koosnevate jala-, kuulipilduja-, ratsa- ja suurtükiväe üksustega. Nii olid 2. rügemendile juure antud: üks eskadron (umbes 50—60 ratsanikku), üks neljasuurtükiline raske haubitsa patarei, üks 10 sm raske patarei ja

²² Riia vallutamise eel oli igas pataljonis normaalselt 3 laskur- ja 1 raskete kuulipildujate kompanii, ratsakomando, miinipildujate komando ja patarei.

²³ Võnnu—Ronneburgi lahingu alul oli: 2. rügemendi (Jena väegrupi) koosseisus — 4—5 laskurkompaniid, igas umbes 130—160 täaki.

²⁴ 3. rügemendi (Malmede väegrupi) koosseisus — 6 laskurkompaniid, igas umbes 100—125 täaki.

soomusrong.

3. rügemendile olid juure antud: Petersdorfi väekoondis (umbes üks pataljon jalaväge, 3 raskete kuulipildujate kompaniid ja üks eskadron), üks kerge ja üks raske patareid. Peale eelnimetatute kuulus Landeswehri koosseisu veel major Böckelmanni väegrupp, mis koosnes Badeni löögipataljonist ja sellele juure antud osadest — kokku umbes 5—6 laskurkompaniid ühes vastava arvu kuulipildujatega ja ühe või kahe patareiga.

Major Fletcheri otseses käsutuses (varus) Võnnus asusid: üks raskete kuulipildujate üksus, 2—3 eskadroni ratsaväge ja 433. lennueskadrill.

Raske on anda kindlat arvu Landeswehri jõudude suuruse kohta, sest sellel alal kirjanduses ilmunud teoste autorite arvamised on lahkuminevad. Võib siiski ütelda, et Landeswehri ja temale juure antud osade koosseisus 19. juunil on umbes 4000—4500 tääki, 300—400 mõõka, 26—32 kerges ja rasket suurtükki ja peale selle veel miinipildujaid, soomusosi ja lennukeid.²⁵

Enne Võnnu—Ronneburgi lahingut Landeswehri osad asusid järgmiselt:

1. Jena väekoondis — mõlemal pool raudteed Rauna jõe vasakul kaldal;
2. Malmede väekoondis — Weissensteini mõisa rajoonis ja sellest 2—3 km põhjas, Rauna jõe vasakul kaldal;
3. Böckelmanni väekoondis — Arraši kirikumõisa rajoonis ja sellest ida pool, Riia-Pihkva kiviteel.

Landeswehri osi juhatas major Fletcher, kes asus Võnnus.

Rauddiviisi koosseisus oli 4 pataljoni (1. rügemendi III pataljon, 2. rügemendi II pataljon, 3. rügemendi II pataljon ja kütipataljon), 2 eskadroni (3. ja 4. eskadron), 4 patareid, miinipildujate üksused ja pioneerosad. Rauddiviisi osi juhatas major von Kleist.

Rauddiviisi allüksuste koosseis üldiselt oli järgmine:

pataljonis — 3 laskur- ja üks raskete kuulipildujate kompanii;

laskurkompaniis — umbes 100—150 tääki ja 6 kerges kuulipildujat;

raskete kuulipildujate kompaniis — keskmiselt 8 rasket kuulipildujat;

eskadronis — umbes 100 mõõka ja

patareis — neli kerges suurtükki.

Seega kokku oli Rauddiviisi osades umbes 1500—1800 tääki, 200 mõõka, 32 rasket ja 72 kerges kuulipildujat ja 16 kerges suurtükki.²⁶ Peale selle oli

²⁵ Kindral-major N. Reeki andmeil („Lemsalu—Roopa—Võnnu—Ronneburgi lahing 19—23. VI 1919. a.”) pidi Landeswehri ja temale juure antud osade üldine koosseis suurem olema ja nimelt: 4950 kuni 5000 tääki, 360 mõõka, 36 kerges suurtükki ning peale selle veel raskeid suurtükke, miinipildujaid, soomusronge, soomusautosid ja lennukeid.

²⁶ Saksa riigiväed seisid liitlaste kontrolli all ega tohtinud Düüna jõest põhja poole liikuda. Sellest saadi nii üle, et Needra valitsus 18. juunil palkas Rauddiviisi kaheks nädalaks Läti riigi teenistusse. Kogu Rauddiviisi lahingjõud sel ajal olid järgmised: 3 jalaväe rügementi (1. ja 2. rügemendis — kummaski 3 pataljoni ja 3. rügemendis — 2 pataljoni), kütipataljon, 3 kergesuurtükiväe gruppi (suurtükiväe grupis — 3 patareid, patareis — 4 suurtükki). Iga rügemendi koosseisus oli miinipildujate kompanii, milles normaalselt — 4 miinipildujat. Peale eelnimetatud jõudude kuulusid Rauddiviisi koosseisu: üks neljaeskadroniline ratsarügement, raskesuurtükiväe osad, pioneerosad ja 427. lennueskadrill. Nii oli Rauddiviisi koosseisus üldse 9 pataljoni jalaväge ühes vastava arvu ratsa- ja suurtükiväega, millest asusid:

Rauddiviisi osadel toetuseks raskeid suurtükke, miinipildujaid, soomusautosid ja lennukeid.

19. juuni hommikul asusid eestlaste vastu määratud Rauddiviisi osad rännakul Lemsalu ja Roopa suunas järgmiselt: 1. peajõud (2. rügemendi II pataljon, kütipataljon, 2½ patareid ja üks pioneerkompanii) major von Kleisi juhatusel — Hinzenbergi juures;

2. eelvägi (1. rügemendi III pataljon, 4. eskadron, 7. patareist üks rühm suurtükiväge ja 1. rügemendi miinipildujate kompanii) kapten Heibergeri juhatusel — Engelhardi mõisa juures, liikumissuunaga Roopa peale;

3. peajõudude küljekaitse (8. rügemendi II pataljon, 3. eskadron ja 8. patarei) kapten Blankenburgi juhatusel — mõni kilomeeter põhja pool Ragana kõrtsi (viimane asub Engelhardi mõisast umbes 1½ km põhjas, Lemsalu ja Roopa teelahkmel), liikumissuunaga Lemsalu peale.

Seega üldse kokku meie vastu tegutsevais Landeswehri ja Rauddiviisi osades Lemsalu—Roopa—Võnnu—Ronneburgi lahingu alul umbes: 5500—6300 tääki, 500—600 mõõka ja 42—48 suurtükki ühes vastava arvu kuuli- ja miinipildujatega. Peale selle oli vaenlasel veel raskeid suurtükke, soomusosi ja lennukeid.²⁷

Rauddiviis ja Landeswehr olid tehniliselt väga hästi varustatud. Eriti valusasti andis end meile tunda sakslaste rikkalik varustus suurtükiväes, kuuli-, miini- ja pommipildujais. Landeswehri osades oli palju kohalikke mõisnikke ja aadlisoost kodanikke. Nende hulgas oli ka vabatahtlikke riigisakslasi. Võrreldes Rauddiviisi osadega oli Landeswehri väljaõpe küll nõrgem, kuid oma kõrge sisemise väärtuse tõttu ta moodustas siiski vaenlase parima löögiosa.

Landeswehri juhatusel alla kuulus ka vürst Lieveni väeosa, mille koosseisus oli üks pataljon jalaväge, üks eskadron ja üks kerge patarei. Vürst Lieveni väesalk oli moodustatud maailmasõjas Saksamaale vangilangenud Vene ohvitseridest ja sõduritest.

Peale selle kuulusid Landeswehri koosseisu veel Lõuna-Läti väed kolonel

— Hinzenbergi rajoonis — 5 (4?) pataljoni, 2 eskadroni ja 4 patareid ja

— Ogeri rajoonis — 5 pataljoni ühes vastava arvu ratsa- ja suurtükiväega.

Sel ajal kartsid sakslased enamlaste pealetungi idast ja seetõttu jäeti esialgu Ogeri rajooni ka võrdlemisi suured jõud. Hiljem kavatseti aga ühe pataljoniga Üksküla juures kaitseesisukorda asuda ja teiste Rauddiviisi osadega tarbekorral Landeswehri toetada.

Kindral-major N. Reeki andmeil („Lemsalu—Roopa—Võnnu—Ronneburgi lahing 19. —23. VI 1919. a.”) oli Rauddiviisi koosseisus “eelseisvaks lahinguks”, s.o. 19. juunil: 5 pataljoni, 3 eskadroni ja 5 kergemat patareid. Pataljoni koosseis: umbes 450—500 tääki, 10 rasket ja 18 kergemat kuulipildujat. Eskadronis oli umbes 100 mõõka, kergemat patareis — 4 kergemat suurtükki. Kokku Rauddiviisis umbes 2250—2500 tääki, 300 mõõka, 50 rasket ja 90 kergemat kuulipildujat ja 20 kergemat suurtükki.

²⁷ Kindral-major N. Reeki andmeil olid vaenlase jõud lahinguis 19., 20. ja 21. VI suuremad ja just nimelt: 7200—7500 tääki, 660 mõõka, 150 rasket ja 28-8 kergemat kuulipildujat, 56 suurtükki ja peale selle veel raskeid suurtükke, miini- ja pommipildujaid, soomusrongesid, soomusautosid, lennukeid jne, („Lemsalu—Roopa—Võnnu—Ronneburgi lahing 19—23. VI 1919. a.”, „Sõdur” nr. 6/7/8, lk. 155 ja 156.).

Balodi juhatusel — umbes 1800—2000 meest. Vürst Lieveni ja kolonel Balodi väeosad ei võtnud küll osa meievastasest otsesest sõjategevusest rindel, kuid siiski seisid nad Landeswehri juhatuse käsutuses, mispärast meie ei võinud kindlad olla ka nende alatises lojaalsuses.

Meie jõud ja dislokatsioon 19. juunil. Meie jõudude koosseis ja asetus 19. juunil oli järgmine:

9. rügement (926 tääki, 2 rasket ja 19 kergelt kuulipildujat) asus Lemsalu rajoonis järgmiselt: I pataljon mere ääres Kange—Ulpis—Dukkuri joonel, üks kompanii Pernigelis varus, julgestusosad — Ruterni—Memküla joonel; II pataljon — Stipneki—Ladenhof—Strazde joonel, üks kompanii Muzenekis varus, julgestusosad Nabeni—Vanküla—Ravlizi (Revelizi) joonel.

4. patarei rühm (kaks 18-naelalist inglise suurtükki) asus positsioonil Lemsalu kirikumõisa juures.²⁸

6. rügement (1987 tääki, 11 rasket ja 29 kergelt kuulipildujat) asus Stolbeni (Stalbe)—Lenzenhofi (Lencu) rajoonis ja Koiva jõe kaldal järgmiselt: IV pataljon — Rebeni järvest kuni Brenzeni, Rustegi (Orelleni) järve ääres, kaks kompaniid esijärgus ja kaks kompaniid varus Rosenbeckis ja Starostis; Roopa alevis — 6. rügemendi ratsakomando ja läti eskadron (viimases umbes 60 mõõka); I pataljon — Rustegi (Orelleni) järvest kuni Koiva jõeni Brenze—Auzem—Skujeni joonel, üks kompanii varus Kemmeris; III pataljon — Koiva jõe paremal kaldal Vindulist kuni Kripeni taluni; II pataljon — varus Lenzenhofi mõisas.

6. patarei — (neli 18-naelalist suurtükki) 1 km Lenzenhofi mõisast põhja pool.

1. patarei (kaks 48^{mm} suurtükki) Gaide talu piirkonnas.

Raudteel Loode jaama piirkonnas — kaks soomusrongi ühes dessantosadega:

soomusrong nr. 1 („Kapten Irv”) — 195 tääki, 17 rasket ja 4 kergelt kuulipildujat ja 1 suurtükk; soomusrong nr. 3 — 171 tääki, 16 rasket ja 5 kergelt kuulipildujat ja 3 suurtükki.

2. läti Võnnu rügement (1430 tääki, 12 rasket ja 32 kergelt kuulipildujat, kaks 6-tollilist ja neli 18-naelalist suurtükki) asus ühes patareidega Rauna jõe paremal kaldal raudtee piirkonnast kuni Varna taluni.

3. rügement (1241 tääki, 17 rasket ja 14 kergelt kuulipildujat) asus Ronneburgi (Rauna) rajoonis järgmiselt: III pataljon Rauna jõe kaldal Varna talust kuni Skuje karjamõisani; I pataljon Riia—Pihkva kiviteel Berse kõrtsist kuni Krastini taluni; II pataljoni 6. kompanii ja jalaluurajate komando — Ronneburgis (Rauna) varus, 7. ja 8. kompanii — Riia—Pihkva kiviteel Merini ja Kruklandi karjamõisais, 5. kompanii — Smiltene (Smiltene).

Tallinna üksik eskadron (65 mõõka) asus Ronneburgis varus, toimides 3. rügemendi 7. ja 8. kompanii toetusel luuret Vana-Pebalgi, Uue-Pebalgi, Zerbeni ümbruses ja Treppenhofi suunas.

²⁸ Peale 18-naelaliste inglise suurtükkide oli 9. rügemendil veel n. n. rügemendi patarei, mis koosnes kahest kergest suurtükist. Meeskonna ja laskemoona puudusel rügemendi patarei ei saanud tegutseda.

3. patarei (kaks 4,2” suurtükki) asus Strikeli talu lähedal. 4. patarei rühm (kaks 18-naelalist inglise suurtükki) asus Pintuli talu juures.

Volmaris varus — soomusauto „Vanapagan” ja kitsarööpalise soomusrongi Heinaste meeskond, umbes 40—50 meest 4 kuulipildujaga.

Seega oli meie jõudude koosseis 19. juunil järgmine:

eestlasi — 4560 tääki, 65 mõõka, 67 rasket ja 71 kergelt kuulipildujat, 16 suurtükki, 2 soomusrongi ja 1 soomusauto;

lätlasi — 1430 tääki, 60 mõõka, 12 rasket ja 32 kergelt kuulipildujat ja 6 suurtükki.

Üldse 19. juunil eestlasi ja lätlasi kokku — 5990 tääki, 125 mõõka, 79 rasket ja 103 kergelt kuulipildujat, 22 suurtükki, 2 soomusrongi ja üks soomusauto.

21. juunil tuli meil juure:

Kuperjanovi partisanide pataljon — 249 tääki, 6 rasket ja 6 kergelt kuulipildujat ja 2. patarei — kaks 6” suurtükki.

22. juunil tuli meil juure: Kalevlaste Maleva pataljon — 316 tääki, 6 rasket ja 7 kergelt kuulipildujat;

1. rügemendi II pataljon — 504 tääki, 4 rasket ja 14 kergelt kuulipildujat; soomusrong nr. 2 — 130 tääki, 15 rasket ja 8 kergelt kuulipildujat ja 4 suurtükki;

1. suurtükiväe rügemendi 1. patarei — neli 18-naelalist suurtükki ja 2 soomusautot („Toonela” ja „Estonia”).

Seega võttis Lemsalu—Roopa—Võnnu—Ronneburgi lahingust osa:

20. juunil:

eestlaste ja lätlaste koosseis sama, mis 19. juunil.

21. juunil:

a. eestlasi — 4809 tääki, 65 mõõka, 73 rasket ja 77 kergelt kuulipildujat, 18 suurtükki, 2 soomusrongi ja üks soomusauto;

b. lätlasi — segi meie väeosadega ja meie väeosade koosseisus, — kõige enam 500—600 tääki, 6 rasket ja 16 kergelt kuulipildujat ja 6 suurtükki, sest suurem osa 2. läti Võnnu rügemendi koosseisust valgus 21. juuni hommikul laiali ja rügementi kui operatiivüksust ei saadud enam arvestada. Ta oli oma lahingväertuse kaotanud. Samuti ei võtnud lahingtegevusest osa juuni alul kolonel Balodi vägede koosseisust meiepoole üle tulnud kapten Plan-Dubrovski eskadron (umbes 60 mõõka), kes esialgu küll asus Roopa juure koos meie üksustega kaitsele, kuid sealt lahkus 20. juunil.

Seega oli 21. juunil eestlasi ja lätlasi kokku umbes — 5400 tääki, 65 mõõka, 79 rasket ja 93 kergelt kuulipildujat, 24 suurtükki, 2 soomusrongi ja üks soomusauto.

22. juunil:

a. eestlasi — 5759 tääki, 65 mõõka, 98 rasket ja 106 kergelt kuulipildujat, 26 suurtükki, 3 soomusrongi ja 3 soomusautot.

b. lätlasi — umbes 750 tääki, 8 rasket ja 20 kergelt kuulipildujat, sest osa laialivalgunuist suudeti eelmise päeva ja öö jooksul kokku koguda ja nad võtsid siin-seal meie üksuste vahel ning koosseisus lahingust osa.

Seega 22. juunil eestlasi ja lätlasi kokku umbes — 6509 tääki, 65 mõõka,

106 rasket ja 126 kerget kuulipildujat, 32 suurtükki, 3 soomusrongi ja 3 soomusautot.

23. juunil oli eestlaste koosseis üldiselt endine. Lätlased sel päeval lahingutegevusest osa ei võtnud, sest nad koondati oma üksuste korraldamiseks varru.

Eeltoodust selgub, et Lemsalu—Roopa—Võnnu—Ronneburgi lahingus olid meie ja vaenlase jõud jalaväes peagu võrdsed. Seevastu oli aga vaenlasel tunduv ülekaal kuulipildujais, miinipildujais ja suurtükiväes, eriti miinipildujais ja raskes suurtükiväes.

Kindral-major N. Reeki andmeil oli vaenlane:

19. juunil — jalaväes umbes 1,2 korda, kuulipildujais — 2,5 korda ja suurtükiväes 3 korda meist tugevam.

20. juunil — meist samasuguses ülekaalus nagu 19. juunil;

21. juunil — jalaväes umbes 1,4, kuulipildujais — 2,5 korda, suurtükiväes 3 korda meist tugevam ja

22. juunil — jalaväes umbes 1,2 korda, kuulipildujais — 2,2 korda ja suurtükiväes — 2 korda meist tugevam.

Eestlaste ja lätlaste vahekord Lemsalu—Roopa—Võnnu—Ronneburgi lahingus oli võrreldes meie jõudude üldise arvuga järgmine:

19. ja 20. juunil:

eestlasi — 76% tääkide, 76% kuulipildujate ja 73% suurtükkide üldarvust;

lätlasi — 24% tääkide, 24% kuulipildujate ja 27% suurtükkide üldarvust.

21. juunil:

eestlasi — 89% tääkide, 86% kuulipildujate ja 75% suurtükkide üldarvust:

lätlasi — 11% tääkide, 14% kuulipildujate ja 25% suurtükkide üldarvust.

22. juunil:

eestlasi — 88% tääkide, 90% kuulipildujate ja 81% suurtükkide üldarvust;

lätlasi — 12% tääkide, 10% kuulipildujate ja 19% suurtükkide üldarvust.

23. juunil:

lätlased üldse lahingust osa ei võtnud.

Poolte tegevuskavad. Tingitult poliitilisest olukorrast jättis Eesti väejuhatuse algatuse vaenlase kätte. Eesti väed asusid esialgu kaitse seisukorda. Kaitset otsustati teostada visas vastupanus järgmises neljas peasuunas:

1. Engelhard—Lemsalu;

2. Engelhard—Roopa—Stolben—Lenzenhof—Volmari;

3. Võnnu—Volmari raudtee ja

4. Riia—Pihkva kivitee suunas.

Loodeti, et esialgsel kaitseperioodil jõuavad kohale ka teelolevad meie abiväed. Samuti pidi selguma kaitseperioodi kestes vaenlase tegevus ja vastavalt sellele, kui meil abiväed on kohale jõudnud, otsustati valida ka vastulöögi suunad.

Kindral von der Goltz, nagu tema raamatust nüüd selgub, tahtis meie vägesid Võnnu all otsustavalt lüüa, ilma et enamlased lõuna poolt oleksid

suutnud lahingkäiku mõjutada. Seda silmas pidades otsustas ta peale tungida peamiselt kahes suunas:

1. rindelt — raudtee ja kivitee piirkonnas;
2. tiivalt — Engelhard—Roopa—Stolben—Lenzenhof—Volmari suunas.

Haaramist üle Lemsalu ei pooldatud, sest arvati, et eestlasil Lemsalu rajoonis ei asu suuremaid jõude. Kuid siiski taheti valmis olla ka haaramise läbiviimiseks üle Lemsalu, kui seal eestlaste suuremaid jõude peaks ilmsiks tulema. Niisiis otsustati Rauddiviisi peajõud suunata Roopa kaudu Volmari peale neid kattes Lemsalu poolt. Operatsiooni läbiviimine rajati kiirusele, et löök anda varem, kui eestlasil abiväed jõuavad kohale. Vastavalt Rauddiviisi edule Lemsalu—Roopa rajoonis pidi arenema ka Landeswehri tegevus Võnnu—Volmari raudtee ja Riia—Pihkva kivitee rajoonis.

Selle otsuse täitmiseks kästi:

1. Rauddiviisi ühel pataljonil ühes ühe eskadroni ja ühe patareiga kaitseda peajõudude vasakut tiiba. See salk kapten Blankenburgi juhatusel saadetakse esimesena Engelhardi mõisa kaudu Kolzeni mõisani. Kui seal ei peaks leiduma tugevat vaenlast, oleks peajõudude kolonn pidanud algama liikumist Roopa suunas. Kui aga küljekaitse Lemsalu suunas oleks kohanud tugeva vastase, kavatseti haaramine üle Lemsalu läbi viia.
2. Landeswehril, tagasi hoides oma vasakut tiiba, peale tungida major Böckelmanni juhatusel oleva Badeni löögipataljoniga Ronneburgi suunas, et sellega eestlasil takistada Landeswehri parema tiiva haaramist. Jena väesalgal peale tungida Loode jaama ja Malmede väesalgal — Stürzenhofi mõisa suunas. Sellega pidi Landeswehri pealetung üldiselt arenema Võnnu—Volmari suunas.

Landeswehri koosseisu kuuluvaist väekoondistest pidi kõigepealt asuma pealetungile parem tiib (Böckelmanni väegrupp) ja sellele pidid teatud vaheaegade järele järgnema keskkohat (Malmede väegrupp) ja vasak tiib (Jena väegrupp).

Tegevus 19. juunil. Vidriši lahing. Üldise pealetungi kava kohaselt pidid sakslasil esimesena tegevusse astuma Rauddiviisi osad, mis ka sündis.

19. juuni hommikul Rauddiviisi osad asusid rännakul Engelhard—Lemsalu ja Engelhard—Roopa maanteel järgmiselt:

1. peajõud major Kleisti juhatusel — Hinzenbergi juures;
2. eelvägi kapten Heibergi juhatusel — Engelhardi mõisa juures, liikumissuunaga Roopa peale;
3. küljekaitse kapten Blankenburgi juhatusel — Ragana kõrtsi juures, liikumissuunaga Lemsalu peale.

Eelväe ees Engelhard-Roopa teel liikus 4. eskadron, kellel oli ülesandeks vallutada varakult Brasle jõe sild, kus oodata eelväe järeletulekut.

Kell 1215 hakkasid Rauddiviisi osad (Blankenburgi kolonn) Vidriši—Lemsalu suunas suruma 9. rügemendi luureosi. Esimesed sakslaste pealetungi katsed likvideeriti Vidriši mõisa juures. Kell 2300 asusid sakslased uuesti pealetungile ja pooletunnilise võitluse järele vallutasid Vidriši mõisa. 9.

rügemendi luureosad taandusid Ladenhof—Lemsalu suunas.

Sel ajal, kui meie paremal tiival Rauddiviisi küljekaitse surus 9. rügemendi nõrku eelosi, valitses rinde teistes lõikudes vaikus. Ainult 6. rügemendi III pataljoni piirkonnas katsusid sakslaste luurajad üle Koiva jõe tulla, kuid löödi meie tulega tagasi. Ka lõuna pool Roopa alevit oli sel päeval ainult luurajate tegevus.

Kokkuvõtte tegevusest 19. juunil. 19. juuni luureandmete põhjal selgus sakslaste suuremate jõudude liikumine Hinzenbergi rajoonist üle Koiva jõe. See lubas oletada vaenlase koondumist meie parema tiiva vastu. Samuti oli vaenlase pool märgata elavat liikumist ja tegevust 2. läti Võnnu rügemendi ja meie 3. rügemendi paiknemispiirkonna ees.

Päeva jooksul kogutud luureandmed kinnitasid, et meil on oodata erilist survet Lemsalu ja Roopa suunas, raudtee piirkonnas ja Ronneburgi sihis. Kus vaenlane kavatseb anda aga pealöögi, seda me veel kindlasti ei teadnud.

Nagu näeme, arenes sakslaste tegevus 19. juunil täpselt kindral von der Goltzi tegevuskava järgi. Lemsalu sihis tungis edasi Rauddiviisi küljekaitse, et selgitada, missugused jõud meil selles suunas tegutsevad. 19. juunil tehti kindlaks Vidriši ümbruses meie nõrgad jõud, 9. rügemendist kaugemale ettenihutatud eelosad, millest nähtavasti ka järeldati, et meil Lemsalu suunas puuduvad tusedamad osad. Arvati, et Lemsalu suunas väljasaadetud Rauddiviisi küljekaitse on küllalt tugev seal asuvate eestlaste nõrkade jõudude löömiseks, ja seepärast suunati ka Rauddiviis oma peajõududega Roopa peale. Meie 9. rügemendi asumisest Lemsalu rajoonis Rauddiviisi juhatusel nähtavasti puudusid andmed või jällegi ei arvestatud kuigi tõsiselt meie väeosa — 9. rügementi.

19. juuni sündmusi, s.o. 9. rügemendi eelosade surumist sakslaste poolt ja sakslaste vägede ümberpaigutusi võis täies ulatuses lugeda nende poolt väljakutsutud vaenulise tegevuse alguseks. Meil polnud aga siiski veel kasulik üle minna pealetungile sest esiteks, liitlased ootasid 20. juuniks Valka Landeswehri esindajaid läbirääkimistele ja teiseks polnud veel kohale jõudnud meie abiväed.

Niisiis asus III diviisi juhatus esialgu veel äraootavale seisukohale.

Tegevus 20. juunil. Ladenhofi lahing. 20. juunil kell 1200 algasid sakslased suurtükitle toetusel Lemsalu suunas pealetungi ja surusid 9. rügemendi eelosad Idzel—Aijaši joonelt Naben—Vanküla joonele. Kell 2000 õnnestus sakslasil 9. rügemendi osad ka Vankülast välja lüüa ja Ladenhofi mõis enda alla võtta, sellega läbi murdes 9. rügemendi vastupanupositsiooni Lemsalu suunas. Vaenlase eelosad, jätkates edu arendamist Ladenhofi mõisast põhja poole, jõudsid kuni Baldaši taluni, s.o. meie vastupanupositsiooni seljataha.

See oli kriitiline hetk. Vaenlase eelsalgad ilmusid juba Baldaši tallu. Siin aga sündis murrang. Esimestena astusid Baldaši talu juures vaenlasele vastu 9. rügemendi luurajate komando ülem kadett Reinhold ja II pataljoni ülem

leitnant Laurits ühes kümnekond sõduriga. Vahepeal jõudsid kohale luurajate komando varurühm ja varus olev 6. kompanii leitnant Lilienbladi juhatusel. Kasutades orgu, õnnestus 6. kompaniil Bulleni talus asuvale vaenlasele seljataha välja tulla ja talle 30—40 sammu pealt tähelepanematult kallale tungides otsustav löök anda. See sündis sakslasile ootamatult, nende read paisati segi ja nad hakkasid korratuses taanduma.

Selles vastulöögis saime 8 (7?) kuulipildujat ja umbes 100 püssi. Lahingväljale jättis vaenlane maha 19 surnut, viies saadud andmete põhjal endaga kaasa 38 surnut ja 30 haavatut. Kadett Reinholdi tegevus oli eriti kangelaslik enne 6. kompanii kohalejõudmist. Revolver käes astus ta vaenlasele vastu hüüdega: „Siit mitte enam edasi!” Ta surmas 3 sakslast, kuid ka teda ennast tabas vaenlase surmav kuul.

5. ja 6. kompanii luurajate komando oma vastupealetungiga murdsid lõplikult vaenlase vastupanu. Ladenhofi mõis ja Vanküla võeti meie poolt uuesti tagasi.

Suur tähtsus oli ka 8. kompanii tegevusel, kes asus Jauniti talus ja nüüd, liikudes Ladenhofi järve länekallast mööda lõunasse, ähvardas läbi lõigata vaenlase taandumistee Vanküla rajoonis.

See oli otsustava tähtsusega löök Ladenhofi mõisa juures, kust nüüd algas Rauddiviisi küljekaitse järjekindel taandumisajajärk.

Lemsalu suunas oli vaenlane kõva löögi saanud ja 9. rügemendile jäid edaspidiseks tegevuseks vabamad käed.

Tegevus Roopa suunas. Rauddiviis vallutab 20. juunil Roopa. 20. juunil kella 1200 paiku hakkasid Rauddiviisi peajõudude eelosad — eskadron ja eelvägi — Inzemi poolt peale tungima Roopa alevile, mille nad ka vallutasid. Roopa alevis asusid sel ajal 6. rügemendi ratsakomando, läti eskadron, kes Lõuna-Läti vägedest juuni alul meie poole üle tuli, ja läti komandandi komando.

Taandunud osad katsusid 6. rügemendi IV pataljoni toetusel Roopa alevit vastupealetungiga, mis kell 1300 algas, uuesti tagasi võtta, kuid see ei õnnestunud. Sakslased võtsid pealetungijaid vastu kõva suurtüki- ja miinipildujatulega, mis ei võimaldanud edasitungimist. Läti eskadron, kes vastupealetungil pidi Roopa alevisse sissetulnud vaenlasele seljatagant kallale minema, kadus hoopis ja Lemsalu—Stolben—Võnnu—Ronneburgi lahinguist ta enam ei võtnud osa.

Pärast 6. rügemendi üksuste tagasilöömist asus Rauddiviisi eelvägi Roopa alevis puhkusele, et peajõude järele oodata. Sellele järgnes Rauddiviisi lahingkorda asetumine.

20. juuni pärast lõunat jõudis 6. rügemendi II pataljon Stolbeni mõisa rajooni ning asus positsioonile järgmiselt: 8. kompanii — Eikeni talust kuni Althofi mõisani; 6. kompaniist pool kompaniid — Althofi mõisast kuni Roopa—Stolbeni maanteeeni;

7. kompanii — Roopa—Stolbeni maanteest ida pool, kaitsedes Stolbeni mõisat lõunast — Roopa poolt küljest;

kooliõpilaste kompanii rühm ja rügemendi ratsakomando — Stolbeni mõisa—Muzeneki joonel;

kooliõpilaste kompanii valvepost — Ozoli talus; pool kompaniid 6. ja kooliõpilaste kompaniist — varus Stolbeni mõisas.

20. juunil oli meie rinde keskkohas ja vasakul tiival ainult luurajate tegevus.

Kokkuvõtte tegevusest 20. juunil. 20. juuni õhtul kujunes olukord järgmiseks. 9. rügemendi rindel oli vaenlane tagasi löödud. 6. rügemendi paremal tiival õnnestus tal meie eelosad Roopa alevist välja tõrjuda. Meie vastukallaletung ei õnnestunud ja 6. rügemendi osad (II ja IV pataljoni üksused) asusid Stolbeni ja Rosenbecki mõisa rajoonis kaitsele. Meie asetsuse vasakult tiivalt (Võnnu rajoonist) tulid teated, mille põhjal võis oodata vaenlase lööki ka raudtee piirkonnas ja Ronneburgi suunas.

Arvesse võttes, et polnud veel kohale jõudnud meie abiväed, otsustas III diviisi juhatus 21. juunil jääda üldiselt kaitse seisukorda väeosade poolt sissevõetud joonel. 9. rügemendi poolt saavutatud edu otsustati aga arendada, milleks temale tehti ülesandeks suruda taanduvat vaenlast ja kattes ennast Enne poolt, liikuda edasi Loddigeri mõisa suunas. Sarnane tegevus sihitult Roopa suunas pealetungiva vaenlase peajõudude vasaku tiiva pihta ja seljatagusele pidi kergendama 6. rügemendile oma seisukohti kaitseda. Meie ülemineku korral üldisele vastupealetungile võis aga 9. rügement Rauddiviisile kõva tiiblöögi anda.

Võnnu-Ronneburgi lahing 21. juunil. Meie rinde läbimurre 2. Läti Võnnu rügemendi kaitseleõigus. Saanud teateid, et Rauddiviis 20. juunil vallutas Roopa ning jätkab pealetungi Stolben—Lenzenhofi suunas, andis major Fletcher Koiva jõe vasakul kaldal, Võnnu rajoonis, tegutsevale Landeswehrile 21. juuni hommikuks pealetungikäsu, mille põhjal tegevus pidi järgmiselt arenema:

1. Rittmeister Jena väekoondisel (vasak tiib), mis asus Rauna jõe vasakul kaldal Jekuli talu ja Rauna jõe silla rajoonis, läbi murda eestlaste väerinne Loode jaam — Volmari suunas.
2. Kaptan Malmede väekoondisel (keskkoht), mis asus Priekuli ja Weissensteini rajoonis, läbi murda eestlaste väerinne Wesselshofi ja Uus-Ronneburgi piirkonnas ja arendada edu (Stürzenhofi)—Volmari suunas.
3. Major Böckelmanni väekoondisel (parem tiib), mis asus Arrasi kirikumõisa rajoonis — vallutada Ronneburg ja jätkates edu arendamist Stürzenhofi mõisa suunas kindlustada kaptan Malmede väegrupi paremat tiiba ja seljatagust tema edasitungil Volmari peale.

Landeswehri jõudude koosseis pealetungi alul oli umbes järgmine:

1. rittmeister Jena väegrupp — 3. Balti rügement, Veikmanni eskadron, üks kerge patareid (?),
2. 2 rasket patareid, üks soomusrong ja rühm pioneere;
3. kaptan Malmede väegrupp — 2. Balti rügement, Medemi ja Petersdorfi

lahingüksused, üks kerge patareid ja rühm pioneere;

4. major Böckelmanni väegrupp — Badeni löögipataljon ja 2 patareid.

Lennueskadrill nr. 433 asus Võnnus.

Pealetungi ajal major Fletcher ise asus Malmede väegrupi juures.

Landeswehri pealetungi kava kohaselt pidi Böckelmanni väegrupp algama pealetungi siis, kui Rauddiviis asub 3 km lõuna pool Lenzenhofi mõisat, kuna aga Malmede väegrupp pidi pealetungile asuma 2 tundi ja Jena väegrupp — 3 tundi hiljem.

Võnnu—Ronneburgi lahingu eel, s.o. ööl vastu 21. juunit, asusid meie väed järgmiselt:

Soomusrongid nr. 1 („Kapten Irv”) ja nr. 3 — Loode jaama piirkonnas; 2. läti Võnnu rügement ühes raske 48” (kaks? haubitsat) ja kerge 18 naelalise inglise (neli suurtükki) patareiga — üldiselt Rauna jõe paremal kaldal raudtee rajoonist kuni Varna taluni.²⁹

3. rügement :

III pataljon Rauna jõe paremal kaldal Varna talust kuni Skuje karjamõisani, umbes 2 km Riia—Pihkva kiviteest lõuna pool. Pataljoni kolm kompaniid asusid esijärgus — rindega läände ja üks kompanii varus.

I pataljon — lõuna pool Riia—Pihkva kiviteed Paulenhofist Rempe ja Ozoli talude kaudu kuni Baltvilki taluni. Pataljoni kolm kompaniid asusid esijärgus — rindega lõunasse ja üks kompanii varus;

II pataljon — 7. ja 8. kompanii lõuna pool Riia—Pihkva kiviteed rindega lõunasse Rinne — Jaunzemi—Launekalni mõisa juures; 5. kompanii asus Smiltenis ja 6. kompanii — Ronneburgi alevi juures varus.

3. patareid — kaks 42” Šneideri suurtükki — Strikeli talu ja 4. patareid üks rühm — kaks 18-naelalist inglise suurtükki Pintuli talu rajoonis.

Eeltoodust selgub, et 3. rügemendi osad olid asetatud rindega:

III pataljon — läände ja I ning II pataljon — lõunasse.

Sarnane paigutus oli tingitud sellest, et meie III diviisil puudus lahingside II diviisi parema tiiva osadega ja pealegi ei teatud kindlasti:

1. kui sügavasti sakslased haaravad 3. rügemendi vasakut tiiba ja
2. mis kavatsevad ette võtta need Landeswehri koosseisu kuuluvad väeosad (kolonel Balodi brigaad ja vürst Lieveni väekoondis), kes meie andmeil olid ilmunud Zerbeni, Vana-Pebalgi ja Uus-Pebalgi rajooni, s.o. meie III diviisi vasaku tiiva kohale.

21. juuni. Võnnu-Ronneburgi lahing. Meie rinde läbimurre 2. läti Võnnu rügemendi kaitseõiguses. Kella 0200—0300 vahel asus vaenlane pealetungile Uus-Ronneburgi ja Wesselshofi mõisa suunas ning Riia-Pihkva kivitee rajoonis. Kella 0200—0300 paiku märgati ka vaenlase elavamad liikumist ja koondumist 2. läti Võnnu rügemendi ees Bite ja Virskuni talude ümbruses.

²⁹ 2. läti Võnnu rügemendi koosseisus oli sel ajal 3 pataljoni. I pataljon asus vasakul tiival. Üks pataljon oli varus.

Kella 0330—0400 paiku algas vaenlane pealetungi 2. läti Võnnu rügemendi vasakule tiivale. Veidi hiljem ta hakkas peale suruma ka Võnnu rügemendi keskkohale ja paremale tiivale ning varsti kees lahing kogu Rauna jõe joonel.

Eriti ägedaks kujunes lahing 2. läti Võnnu rügemendi vasakul tiival (I pataljoni kaitseõigu) ja meie 3. rügemendi paremal tiival, kus mõned talud käisid käest kätte.

Juba varahommikust saadik hoidis vaenlane meie osi kõva suurtükitle all. Kella 0700 paiku kujunes tema kerge- ja raskesuurtükituli aga eriti ägedaks. 2. Võnnu rügemendi üksused, eriti need, kes olid lahingus kaotanud oma pealikud, ei suutnud vaenlase jalaväe rünnakuile enam vastu pidada ja algasid taandumist.

Kella 0800—0900 paiku saavutasid sakslased suurima edu — nad murdsid läbi meie rinde 2. läti Võnnu rügemendi kaitseõigus ning jätkasid edu arendamist neljas suunas:

1. üks kolonn liikus Loode jaama peale;
 2. teine kolonn tungis edasi Skangali—Stürzenhofi mõisa suunas;
 3. kolmas kolonn, haarates 3. rügemendi paremat tiiba, surus meie osi Uus-Ronneburgi sihis ja
 4. neljas kolonn tungis peale Riia—Pihk va kivitee rajoonis.
- Algas äge võitlus Loode jaama ja Lindenhofi mõisa piirkonnas kõrg. 53,0 ja 54,2 pärast ning 3. rügemendi paremal tiival Uus-Ronneburgi ümbruses.

Läbimurde ajal jõudsid Loode jaama Kuperjanovi partisanid, kes otsekohe vagunitest välja hüpates asusid vastukallaletungile Lindenhofi mõisa suunas. Seega olid kriitilisimal hetkel kohale jõudnud meie esimesed toetusosad, kuna teised veel teel asusid. Meie esimeste varude õigeaegne ilmumine otsustavale kohale andis lootust, et Loode jaama suunas vaenlasel enam ei õnnestu sissemurret laiendada. Igatahes oli kriitiline seisukord Loode jaama—Lindenhofi mõisa rajoonis, vähemalt esialgu, kergemaks kujunenud.

3. rügemendi paremal tiival asuv III pataljon pani sakslasile äärmiselt südiilt vastu kuni 2. läti Võnnu rügemendi taandumiseni. Pärast lätlaste taandumist sai aga vaenlane võimaluse III pataljoni paremat tiiba haarata, mille tagajärjel ka pataljoni seisukord kujunes ikka raskemaks ja raskemaks. Riia—Pihkva kiviteel, Wesselshofi mõisa ja Berse kõrtsi rajoonis käis äge võitlus vahelduva õnnega. Hoolimata aga kõigest sellest oli olukord 3. rügemendi rindel siiski äärmiselt raske. Uus-Ronneburgi juures taanduvate lätlaste kannul liikuv vaenlane haaras ikka sügavamalt ja sügavamalt III pataljoni paremat tiiba. Selle tagajärjel taandus 3. rügement kella 1400 paiku ja asus ühes 2. Võnnu rügemendi I pataljonist järelejäänud koosseisuga järgmiselt:

2. Võnnu rügemendi I pataljonist järelejäänud mehed — Rauna jõe vasakul kaldal Mure—Graveli rajoonis;
3. rügement — Gravel—Smurge—Friedrichshofi mõisa—Ronneburgi alevi—Merini karjamõisa—Rinne—Jaunzemi—Launekalni mõisa joonel.

Kuidas pärast läbimurret tegevus 3. rügemendi rindel arenes ja millises

meeleolus ning lahingvõimelises seisukorras sel ajal olid 2. läti Võnnu rügemendi allüksused, sellest annab näite alljärgnev väljavõte Võnnu—Ronneburgi lahingu 3. rügemendi dokumentidest:

„ ... Kell 1100 ilmus polgu ülema (3. rügemendi ülema. J. M.) juure üks Volmari polgu (peab olema siin ja edaspidi — Võnnu polgu. J. M.) ohvitser ja teatas, et üks nende polgu pataljon (I pataljon. J. M.), mis Uus-Ronneburgi mõisa sihis liinil seisis, nüüd taganeb 3—4 versta Friedrichshofi mõisast Ronneburgi mõisa poole viivat teed mööda Ronneburgi aleviku peale. Seejärel sõitis polgu ülem kohe välja taganevale pataljonile vastu ja andis pataljoni ülemale kõva käsu oma roodud korraldada, viibimata asuda 3. polgu paremale tiivale kaitseliinile ja 3. polguga sidet pidada, ühes sellega ka 3. polgu staabiga luua telefoniside ja nüüd, millal Volmari polk on purustatud, neil diviisiülema käsul jääda 3. polgu ülema käsutusse, kusjuures nad tarvisminevad söögiained ja laskemoona saavad 3. polgust; käsu mittetäitmisel polgu ülem aga teeb korralduse neid sõjariistade abil sundida käsu täitmisele. Et niihästi Volmari polgu pataljoni ülem kui ka kõik ohvitserid ja sõdurid olid äärmiselt paanilises meeleolus, oli polguülem sunnitud isiklikult nende roodud korraldama, ahelikku panema ja kaitseliinile viima. Tehtud korraldusest Volmari polgu osadele andis polguülem operatsiooni juhile, polkovnik Reekile, kohe teada, kes polgu ülema korraldused heaks kiitis ja käskis Volmari polgu osad täiesti oma käsutusse võtta.

Kell 1200 kandis I pataljoni ülem ette, et tema vaenlasega ägedaid lahinguid lüües on Pakode kõrtsi liinile taganenud. III pataljoni ülem teatas, et vaenlane suurte jõududega tema peale tungib, mispärast ka polgu ülem inglise kiirlaskja-patarei ülemale, alam-leitnant Malahovile, käsu andis patarei Pintuli talu juurest viibimata maha võtta ja lõuna poole Zimse mõisat positsioonile asetada (Šneideri patarei oli juba varem uuele positsioonile asetatud. J. M.).

Ratsaluurajad kandsid ette, et tugevad vaenlase väeosad Uus-Ronneburgi mõisast Starte teeristi sihis Volmari peale edasi liiguvad. Telefonistid, kes Starte juures parandasid telefoniliini, teatasid, et vaenlase eelsalgad on Starte koolimaja juure ilmunud, et üks telefonist on nende kätte vangilangenud ja et vaenlase luurajad liiguvad Startest mööda maanteed Volmari ja Smilteni poole. Seega oli siis vaenlane meie kaks telefoniliini Ronneburg—Volmari vahel läbi lõiganud ja polgule jäi tarvitada diviisi staabiga sideme pidamiseks ainult hm Ronneburg—Wilkenpahlen—Volmar.

Silmas pidades vaenlase luurajate liikumist Smilteni poole andis polgu ülem 5. roodu ülemale, kes rooduga asus Smiltenis, käsu kohe pool roodu rongiga, mis oli polgu käsutuses, välja saata Wilkenpahleni jaama ja sealt edasi minna kuni Lissenhofi mõisani ja see enda alla võtta, et vaenlane Ronneburgi—Wilkenpahleni maanteed ei saaks ära lõigata, mis katkestaks ühenduse Wilkenpahleni jaamaga, kus polgul oli sõjamoona- ja toidutagavaraladu.

Vaenlane tungib kogu polgu kaitseliinil vihaselt kallale. III pataljoni ülem teatab polgu ülemale, et pataljon taganeb vaenlast kinni pidades Ronneburgi

alevi sihis, mispeale polgu ülem, alam-kapten Kruus, III pataljoni juure välja sõitis ja sellele kindla käsu andis ilma tema korralduseta mitte sammu enam taganeda ja polgu staabiga kindel side pidada.

Kell 1400 asus polk uuele kaitseliinile Krastini talu—Friedrichshofi mõisa ja Mure talu liinile. Lahing muutus väga ägedaks. Vaenlane tungis mitmel korral meie kaitseliini kohale, kuid löödi tagasi.

Vaatamata sellele, et polgu seljatagused teed vaenlase poolt kõik olid läbi lõigatud, peale Wilkenpahleni—Ronneburgi tee, mida ka iga silmapilk hädaoht ähvardas, tegi polgu ülem otsuseks viimse võimaluseni, tulgu kui suuri tahes ohvreid maksma, Ronneburgi kaitseliinile seisma jääda...

Vaenlane tungis raugematul jõul kogu polgu liinil kuni hilise ööni peale, aga sama kindlasti löid meie roodud püssi- ja kuulipildujatule ja vastukallaletungimisega vaenlase pealetungimised tagasi.

Õhtul kell 2325 teatasid meie luurajad, et üks vaenlase salk Ronneburgist 6 versta põhja-õhtu poole Reitise talu juure on ilmunud ja seal olevad Volmari polgust mahajäänud sõdurid, kes tema kätte jäid, maha lasknud. Et polgul sealpool küljes ei olnud kindlamaid väeosi vaenlase liikumise seismapanemiseks ja tagasilöömiseks, peale ratsapostide Tallinna üksikust eskadronist, tegi see seisukorra väga tõsiseks.³⁰

Kell 1600 saadi teada, et vaenlane on vallutanud teederisti Starte kõrtsi juures, võtnud enda alla Stürzenhofi mõisad ja et tema jalgrattureid olevat juba nähtud Muremõisas, umbes 8 km Volmarist lõuna pool. Viimane asjaolu tegi seisukorra äärmiselt tõsiseks. Vaenlase eelosad olid juba Volmari külje alla välja jõudnud. Viimse varuna asusid Volmaris ainult soomusauto „Vanapagan” ja 6. rügemendi sapööride komando, kes ka alamkapten Feofanovi juhatusel vaenlasele Muremõisa suunas vastu saadeti.

Kuperjanovi partisanid kohtasid edasi tungides Lindenhofi mõisa suunas kella 1130 paiku vaenlast Võnnu — Skangali tee joonel ja panid ta edasilikumise seisma. Algas meeleheitlik võitlus. Õhtuks õnnestus Kuperjanovi partisanidel siiski vaenlase vastupanu murda ja Lindenhofi mõis vallutada. Lahingust osavõtnud pealikute kirjelduse järgi arenes tegevus siin järgmiselt:

2. roodu ülem kirjutab: „21. juuni hommikul Lode jaama jõudes, olid Läti väed taganemisel, osalt Lode jaamast mööda Volmari poole. Et taganemist seisma panna, olime sunnitud otseteed rongist ilma mingisuguse ettevalmistuseta ja orienteerimiseta lahingusse minema. (2.) rood liikus jaamast vasakul pool teed Lode jaamast Lindenhofi mõisa kõrgustiku 54,2 peale (Lindenhofi mõisa tuuliku suunas. J. M.), seal juures põgenejaid lätlasi kokku korjates ja lahingusse tagasi sundides. Kui meie ahelikud kõrgustikule jõudsid, avasid parunid kuulipildujate- ja püssitule. Rood võttis positsiooni tuuleveski juures, teed mööda kuni kõrtsini ja sealt vinklis nurgaga Lode jaama viivat teed mööda kuni 4. roodu vasaku tiivani, mis meist paremal oli. Üsna paremal tiival oli üks rühm esimesest roodust ohvitseri kohustetäitja Niidi juhatusel ja kokkukorjatud lätlased 2. Võnnu polgust III pataljoni ülema

³⁰ Vabadussõja arhiiv, 3. polk, toimik nr. 3, lehed 48, 49 ja 50.

kapten Bertelsoni juhatuse all. Sakslased olid oma alla võtnud metsa, mis kõrtsist 300—400 sammu eemal Lindenhofi mõisa ja kabeli ees, püüdes seal juures meie vasakust tiivast mööda tungida ja meid ümber haarata kogu aja meie ahelikku suurtükitle all hoides. Varsti võtsime meie vastukallaletungi ette, mis küll otseteed ei õnnestanud lageda välja tõttu, kuid meie patareide tule abil võtsime päevase lahingu järele Lindenhofi mõisa oma alla ja tungisime edasi üle kõrgustiku 53,0. Sõjasaagiks saime püsse ja käsigranaate, ööseks jäime peatama: 2. rood Lindenhofi mõisasse, 1. roodu rühm tuuleveski juure mõisa all ja lätlased kõrgustikule 53,0.”

3. roodu ülem kirjeldab: „Lode jaama jõudes tuli rood rongilt maha ja jäi raudtee äärde puhkusele. Umbes poole tunni pärast hakkasid läti väeosad metsast paanikalikult taganema, ja teatasid, et sakslased neil kannul olla. Kohe läks rood ahelikku vasakule poole raudteed ja hakkas raudtee suunas edasi Võnnu poole liikuma, roodu ohvitseride juhatusel. Ahelik jõudis metsast välja lagendikule. Korraga avati vastuseisvast metsast kuulipildujate-, suurtüki- ja püssituli. Ahelik jäi metsa serva peatama. Algas tulevahetus, mis vahetpidamata kuni õhtuni kestis. Õhtul tormasime ühes soomusrongi dessandiga ägeda suurtükitle toetusel edasi raudtee liini suunas, vastuseisvasse metsa vaenlase seisukohtade peale. Vaenlane taganes oma seisukohtadelt välja, kuna meie metsa mööda edasi liikusime, leides vaenlase mahajäetud surnukehasi. Silla talu liinile jõudes avati ootamata meie peale 6—7 kuulipildujast 30 kuni 40 sammu tagant äge tuli. Umbes poolteise tunnilise lahingu järele taganes vaenlane üle Raunajõe. Meie jäime kogu ööks ühes 3. soomusrongi dessandiga metsa.”

4. roodu ülem alam-leitnant Piip seletab oma roodu pealetungist järgmist: „4. rood tungides tihedas kontaktis teiste roodudega jõudis lagendiku peale. Lagendikul tulid üksikud põgenejad lätlased vastu. Eelolevas metsas otse roodu rinne ees oli siht, mida maantee läbi lõikas. Selle tee peal oli märgata mingisugust liikumist — võis arvata, et see voor on, mis roodu eest tahab ärapõgeneda. Niipea, kui meie ahelik metsast tähele oli pandud, hakkasid sealtpoolt mõned üksikud paugud kostma. Metsas maantee peal oli märgata segadust ja oli näha, et veetavat asja ümber keeratakse. Peagi kostsid suurtüki paugud, selgus, et see polnud voor, vaid patarei, milles üks suurtükk oli näha. Vaenlane arvas, et meie tema tabava tule all taganeme. Kohe esimeste paukude järele olid roodus kaotused. Meie kuulipildujad avasid tule. Esialgu, kui meie veel õiget kaugust äramäärata ei saanud, katsus vaenlane kiire ja tabava tulega meie kuulipildujad äraajada. Algas tulevõitlus suurtüki ja kuulipilduja vahel 1000 sammu pealt. Meie kuulipilduja, mille tuld juhtis leitn. Piip ise, läks rikki ja paari järgmise paugu järele läks vedru katki. Leitn. Piip tegi korralduse juuretõmmata teise Maximi, kuid sai granaadi killuga haavata ja ei saanud edasi juhtida, sest tema pea oli kinni mähitud. Sama granaadiga sai raskesti haavata lipnik Narits. Leitn. Piip palus 2. roodu ülemat asetäitjaks välja saata alam-leitn. Pedaku. Kell 1800 võttis leitn. Pedak roodu vastu ja jätkas võitlust patareiga, õhtuks oli üks vaenlase suurtükk kätte saadud.”

Partisanide edu mõjus parandavalt peajõudude rinde seisukorra peale,

*andes enamvähem kindlustust selleks, et läbimurde kohas vaenlase edasiliikumine ei arene liig kiirelt.*³¹

Raudtee piirkonnas Loode jaama ja Rauna jõe vahel arenes lahing major P. Asmuse³² kirjelduse kohaselt järgmiselt:

„3. laiaroopalise soomusrongi dessantpataljon koosnes kolmest kompaniist ja luurekomandost (kokku umbes 180—200 meest) ltn. P. Asmuse juhatusel. Võnnu—Ronneburgi lahingu eelpäevil pataljon kandis valveteenistust. Valvetõkkes, mis asus umbes 3 km Loode jaamast Võnnu poole Rauna jõe ääres, oli üks kompanii. Kompaniid vaheldusid iga päev järjekorras. Soomusrongi löögiosa asus Loode jaamas.

Soomusrongist paremal, lääne pool Koiva jõge asusid 6. jalaväe rügemendi osad, vasakul — läti 2. Võnnu rügemendi osad.

Päätetungi raudtee suunas landeswehrlased algasid 21. juunil umbes kella 0500—0600 vahel. Dessantpataljoni 1. kompanii, kes asus tol päeval valvetõkkes, oli sunnitud üle Rauna jõe tungivate landeswehrlaste tugeval survele taanduma Loode jaama suunas. Sääli sai surma sama kompanii veltveebel, kelle nimi oli ka Raun.

Olukorra selgituseks dessantpataljoni ülem saatis välja luurekomando. Ühtlasi dessantpataljoni 2. ja 3. kompanii asusid vastupäätetungile, et vallutada endised seisukohad Rauna jõel. Peagi aga selgus, et landeswehrlased, kes olid juba tulnud üle Rauna jõe, ähvardavad dessantpataljoni vasakut tiiba sügava haaramisega. Seetõttu dessantpataljoni osad olid sunnitud kiiresti taanduma, pidades ägedat lahingut Landeswehri jalaväe osadega ja soomusrongiga. Taandunud dessantpataljoni osad võtsid uued seisukohad sisse umbes 1 km Loode jaamast lõunas asuva metsa põhja servale mõlemale poole raudteed.

Siin selgusid ka tekkinud kriitilise olukorra põhjused. Landeswehrlased olid oma päätetungil läti 2. Võnnu polgu peaaegu täiesti purustanud. 3—4 kompaniid oli langenud vangi ja teised osad olid valgunud laiali. See suur edu võimaldaski landeswehrlastele soomusrongi osade sügavat haaramist nende vasakult tiivalt.

Dessantpataljoni osade, asudes uuele seisukohale, vasakule tiivale koondus üks läti kompanii, arvult umbes 80 meest. Dessantpataljoni ülem tegi sellele ülesandeks asuda ahelikku pataljoni vasakule tiivale, et tagada seda vastase areneva haaramise eest. Läti kompanii asus küll alul ülesande täitmisele, kuid umbes 0,5 tundi hiljem, sattudes vastase suurtükiväe tugeva tule alla, hakkas valguma tagasi Lindenhofi mõisa suunas ja jättis seega lahtiseks dessantpataljoni vasaku tiiva.

Samal ajal jõudsid kohale soomusrong „Kapten Irve” dessantosad, kes võtsid oma alla 3. l/r soomusrongi dessantpataljoni seisukohad lääne pool raudteed. Seetõttu vabanes sääli üks kompanii ja dessantpataljoni ülem viskas selle kiiresti vasakule tiivale.

³¹ N. Reek — „Lemsalu—Roopa—Võnnu—Ronneburgi lahing 19.—23. VI 1919. a.”, lhk. 166 ja 167, — „Sõdur” nr. 6/7/8, 1928. a.

³² Major P. Asmus oli 3. soomusrongi dessantpataljoni ülem.

Taanduvate lätlaste kannul liikusid landeswehrlased ja haarasid juba idast Loode jaama. Nendega astusid lahingusse parajasti kohale jõudnud ja ešelonist välja hüpanud Kuperjanovi partisanide osad. Partisanid peatasid ka korratult taanduvaid lätlasti ja sundisid neid uuesti jätkama lahingut. Seega õnnestus partisanidel peagi haarava vastase edasitungi tõkestada ja kohati isegi haaravaid osi sundida taanduma.

Lahing Landeswehri osadega kestis kogu päeva, õhtul enne videvikku korraldati meie vägede üldine vastukallaletung. Hoogsa löögiga sunniti lõpuks vastane täielikult taanduma ja vallutati pimedal tulekul hommikused kaitseesiskohad Rauna jõel.”

Kella 2000 paiku jõudis alamkapten Feofanovi salk Muremõisa juure. Seega oldi enam-vähem tagatud ootamatustest ka selles suunas.

3. rügement püsis kindlasti Ronneburgi kõrgustikul Friedrichshofi mõisa —Ronneburgi alevi—Merini joonel.

Tegevus meie paremal tiival. Kell 1300 algas 9. rügement pealetungi Vidriši ja Loddigeri mõisa suunas. Põhja pool Vidriši mõisat kohtas 9. rügement vaenlast, kes asus endisis maailmasõjaaegseis kaevikuis. Algas äge võitlus, mis otsustamatult kestis kuni õhtuni.

Õöl vastu 21. juunit ilmusid Roopa—Stolbeni sihil 6. rügemendi II pataljoni 6. ja 7. kompanii liitekoha ette vaenlase luurajad kahe kuulipildujaga. Lühikese tulevahetuse järele taandusid sakslased. 21. juuni keskpäeva paiku ilmusid uuesti vaenlase luurajad 6. ja 7. kompanii ette. Samal ajal avati maruline suurtüki- ja miinipildujatuli 6. ja 7. kompanii kaevikute ja Stolbeni mõisa peale. Selle katte all lähenes vaenlase jalavägi ja asus kell 1400 kallaletungile vastu 7. kompanii asukohti. Hoolimata marulisest miini- ja kuulipildujatulest lõi 7. kompanii 6. kompanii toetusel vaenlase mitmekordsed kallaletungikatsed tagasi.

Nähes, et selles suunas edu raske on saavutada, hakkavad sakslased oma jõude ja tähelepanu II pataljoni vasaku tiiva vastu koondama. Siin õnnestubki neil kell 1700 Muzeneki talu juures meie hõredast kaitsejoonest läbi murda ja haarata vasakult (idast) Stolbeni mõisat. Stolbeni mõisat otsustatakse kaitseda meie poolt kuni viimse meheni. Tehakse korraldused 6. ja kooliõpilaste kompanii rühmadele rünnaku vastuvõtmiseks. Vaenlase kallaletungivad osad olid veel ainult 150—200 sammu mõisast eemal, kui II pataljonile Volmarist appi jõudsid 2 soomusautot — „Estonia” ja „Toonela”. See kergendas märksa olukorda. Asuti vastukallaletungile ja vaenlane visati tagasi, kusjuures ta maha jättis 2 kuulipildujat ja surnuid.

Nähes, et ka siit ei pääse edasi, kandis vaenlane oma pealetungi raskuspunkti järjest ikka enam ja enam paremale (itta). Umbes kella 1900 ajal hakkas vaenlane uuesti suurte jõududega Muzeneki ja Ozoli talude peale tungima. Et tee liig kitsas oli, polnud soomusautodel võimalik sõita Muzeneki tallu kooliõpilaste rühma toetama ja varsti raugeski kooliõpilaste agar vastupanu vaenlase pörguliku tule all — Muzeneki ja Ozoli talud langesid sakslaste kätte. Südid kooliõpilased taandusid Stolben-Auzemi maantee

joonele. Siia asusid ka rügemendi ratsakomando, kitsarööpalise soomusrongi dessant ja soomusautod. Pärast Muzeneki ja Ozoli talude langemist katsusid sakslased ägeda suurtüki- ja pommipildujatule toetusel uuesti Stolbeni mõisat vallutada, kuid see ei läinud neil korda. Vihane lahing Stolbeni väljadel kestis kuni kella 2300. Öösi rauges lahing, kuid ei kustunud suurtükitali, mille all kogu aeg hoiti Stolbeni mõisat ja meie seisukohti.

21. juuni tegevus näitas, et vaenlane Stolbeni piirkonnas maksku mis maksab katsub meie rindest läbi murda ja Lenzenhofi mõisat vallutada, et sealt jätkata edasitungi Volmari sihis.

Ka meil tuli Stolbeni mõisa rajoonis oma jõudude suurendamisele mõelda. Et meil kohapealseid varusid ei olnud ja kohale jõudvad abiväed ära kulusid Võnnu—Ronneburgi lahingus tekkinud läbimurde likvideerimiseks, võidi Stolbeni väegruppi kõvendada ainult nende üksuste arvel, mis rinde teistelt osadelt, kus hädaoht vähem, ära võetakse.

Kell 1600 läksid 6. rügemendi 2. kompanii sõdurid Vinduli parve juures üle Koiva jõe, löid vaenlase nõrgad osad seal tagasi ja said saagiks ühe kuulipilduja. Arvesse võttes, et vaenlane seda rindeosa seni oli lugenud mittetähtsaks ja sinna kaitsele asetanud võrdlemisi nõrgad jõud, andis ülalnimetatud lahingepisood talle siiski küllalt põhjust erilise tähelepanu pöörmiseks Võnnu—Vinduli—Lenzenhofi suunale. Nähtavasti oli vaenlane arvamisel, et eestlased ses suunas tõsiselt kavatsevad peale tungida ja seetõttu jäi tal ka kasutamata korpuse reserv Võnnu—Ronneburgi lahingus läbimurde kohal.

Kokkuvõtte tegevusest 21. juunil. 21. juuni õhtuks kujunes olukord kokkuvõetult järgmiseks:

9. rügement jätkas edasiliikumist Loddigeri mõisa suunas, ähvardades sealt Rauddiviisi vasakut tiiba ja seljatagust.

6. rügemendi rindel pingutas vaenlane eriti Roopa—Stolbeni suunas oma jõude, kuid 6. rügement lõi kõik vaenlase pealetungikatsed tagasi ja püsis kindlalt oma seisukohtadel.

2. läti Võnnu rügemendi kiire ja korratu taandumise tõttu õnnestus vaenlasel raudtee ja Ronneburgi vahel sügavasti meie rindesse sisse murda. Edu arendades tungisid vaenlase osad kuni Starte kõrtsi ja Stürzenhofi mõisani ja eelosad isegi kuni Muremõisani.

Kuperjanovi partisanide õigeaegne kohalejõudmine ja nende osav löök Loode jaamast Lindenhofi mõisa suunas tabas kitsa keelena sissetunginud vaenlase osade vasakut tiiba. Lindenhofi mõisa vallutamine partisanide poolt pani vaenlase vasakpoolsete osade edasiliikumise täiesti seisma, sest Kuperjanovi partisanide edaspidise edu korral võis karta Starte—Volmari sihis kaugele edasitunginud osade sissejäämist.

3. rügement oli sunnitud küll tagasi tõmbuma, kuid ta jäi õhtul siiski Ronneburgi kõrgustike valitsejaks.

22. juuni. Võnnu-Ronneburgi lahing. 22. juunil kell 0300 jõudis Kalevlaste Malev rindele ja laadis end välja 2 km põhja poole Loode jaama. Kell 0400 jõudis Volmari jaama 1. rügemendi II pataljon.

1. rügemendi II pataljonil (esialgu ilma patareita ja ilma ühe kompaniita) kästi liikuda üle Muremõisa Starte kõrtsi suunas ja vallutada Starte teedesõlm, kust otsida sidet Kalevlaste Malevaga. See täidetud, liikuda edasi Uus-Ronneburgi peale ja otsida sidet vasakule 3. rügemendiga Smurge talu suunas.

Et meie abijõud 22. juuni varahommikul kohale pidid jõudma, otsustati 22. juunil asuda üldisele vastupealetungile. Vastupealetung pidi sündima kolmes grupis. Parempoolne grupp (9. ja 6. rügement) pidi tegutsema kolonel N. Reeki juhatusel; keskmine grupp (soomusrongid, Kuperjanovi partisanid ja Kalevlaste Malev — kapten K. Partsi juhatusel; vasakpoolne grupp (3. rügement, 1. rügemendi II pataljon ja kui sidet saab, ka 2. ratsarügement) — kolonel O. Heinze juhatusel. 2. läti Võnnu rügement kavatseti korraldamiseks jätta varru, sest ta oli kokku varisenud ja meie väejuhatusele teda kui iseseisvat lahingüksust enam ei arvestanud.³³

Kalevlased asusid peale väljalaadimist pealetungile Lissiti talu—Berse kõrtsi suunas.

Kalevlaste tegevus Kalevlaste Maleva sõjategevuse päevaraamatu andmeil arenes 22. juunil üksikasjaliselt järgmiselt:

„Öösel sõitsime Volmarist välja.³⁴ Kell 0300 peatusime põhja pool Loode jaama. Meil oli teada, et Saksa väed kaugel meie seljataga ja ka külje all asusid, sellepärast laaditi kiiresti maha ja ? tundi peale kohalejõudmist marssis 2. rood Skangali mõisa sihis välja, kus verine lahing algas.

Lahingu käik oli järgmine:

Kalevlased läksid Berse kõrtsi peale üle Lissiti talu: 2. rood — paremalt poolt teed, 1. rood — vasakult poolt ja 3. rood — äärmisel vasakul tiival, käsuga sidet luua lätlastega Silmatuli talus. Lissiti talu juures ühinesid kalevlased soomusrongi dessantkomandoga. Nimetatud talu ja Berse kõrtsi vahel sattusid meie ahelikud vaenlase omadega kokku, kes pealetungimise otstarbel Lissiti poole liikusid. Otsekohe aheliku järel liikus vaenlase kerge

³³ 2. läti Võnnu rügemendi lahingijõudu enne Võnnu—Ronneburgi lahingut võib arvata 1430 täägile.

³⁴ Volmarisse kalevlased jõudsid 21. juunil kell 2000. Edasi Volmarist sõideti ööl vastu 22. juunit. 22. juunil, pärast rinde läbimurret Rauna jõe joonel taandusid 2. läti Võnnu rügemendi osad peamiselt kahes suunas:

rügemendi juhatus, II ja III pataljon — raudtee ja Võnnu—Volmari maantee suunas Loode jaama piirkonda ja sellest Volmari poole;

I pataljon — Ronneburgi suunas, kus seal kohalejäänud mehed 3. rügemendi ülema korraldusel asetati kaitsekorda.

Meil olevate arhiivi andmete põhjal asusid läti rügemendi osad siinseal vähemate üksustena või kombineeritud (koondatud) osadena meie üksuste koosseisus või nende vahel positsioonile umbes järgmises koosseisus (21. juunil kella 1600—1800 paiku):

Loode jaama piirkonnas ja sellest põhja pool — 350—450 täaki; Ronneburgi rajoonis — 125—150 täaki; seega kokku umbes 475—600 täaki.

patarei ja voor. Meie ahelikku võitlusvalmis märgates, proovis sakslaste ohvitser äraandlikku kavalust. Visati valge lipp välja, hüüti, et nemad üle tulla soovivad ja paluvad esindajat läbirääkimistele saata. Kui esindajad üksteisele lähemale olid jõudnud, nõudis Saksa ohvitser, et meie endid vangi annaks. Sellepeale avati meie poolt tabav tuli. Peale lühikest tulevahetust põgenes vaenlane. Meie ahelikud võtsid vaenlast taga ajades Berse kõrtsi oma alla ja liikusid edasi. Berse kõrtsi ja Skangali mõisa vahel katsus vaenlane veel vastuhakata, kuid meie tuli ei lasknud vaenlast ennast korraldada. Hooga edasitungides võtsid meie väed ka Skangali mõisa oma alla. Seal sattus meie kätte 3" vaenlase patarei, mille hobused meie tule läbi olid tapetud, ja palju muud varustust. Suurtükkide järelkatsumise juures juhtus asjatundjate puudusel õnnetus. Laetud suurtükk läks lahti ja surmas neli kalevlast. 2. roodu päälük, lipnik Müllerstein, kes kalevlasi mõisas juhatas, sai põrutada ja ta evakueeriti.

Teised kalevlaste roodud, kes vasakul tiival liikusid, ei olnud veel mõisa jõudnud järgmise vahejuhtumise tõttu. Nimelt Silmatuli poole liikuvat kalevlaste salka võtsid lätlased tulega vastu, mis juures meie salga juhataja ohv. k. t. Vitsut raskesti haavata sai. Laskmist kuulates vasakul tiival jäid 1. ja 3. rood seisukorra selgitamiseni peatuma, sest vasakult tiivalt oleks sakslaste pealetungimine iseäranis kardetav olnud. Sel ajal ei suutnud kalevlased ja soomusrongide dessant Skangali mõisas kaitsepositsioonidele asuda. Sakslased, kes Skangali kaotusega kuidagi leppida ei võinud, hakkasid ootamatult suurtükile toetusel uuesti pealetungima ja meie väed taganesid Skangalist välja, üks verst tahapoole. Ühe suurtüki jõudsid kalevlased välja vedada ja teistelt panoraamad ära võtta. Taganemine sündis kella 0700 ümber. Sakslased olid miinipildujad ja kuulipildujad mõisas üles seadnud ja avasid marulise tule meie aheliku peale. Vaenlase uus patarei laskis kusagilt Starte rajoonist.

Pärastisest pealetungimisest võtsid osa ainult kalevlased. Toetasid kaks läti kerget suurtükki. Kuna suurükilega vaenlast mõisast võimata oli välja lüüa, jooksid kalevlaste ahelikud mõisa peale tormi. Esimene tormi jook löödi tagasi. Teise tormijooksu järele kell 1300 langes mõis meie kätte. Vaenlane pani visalt vastu ja laskis veel mõisa sees majade akendest vastu. Mõisa äravõtmisel langes meie kätte üks suurtükk, 8 Saksa maksimi, 2 automaatpüssi, hulk suurtükikuule ja muud varustust. Vaenlane kaotas umbes 60 surnut koha peal. Meie kaotused kokku 58 surnut, haavatut ja põrutut (neist neli ohvitseri ja ohvitseri kohustetäitjat)³⁵. Lahingust võtsid osa 1., 2. ja 3. rood. 4. roodu üks rühm luuras Ustupi sihis, kus vaenlase luurajaid oli nähtud, üks rühm oli Lissiti kaitseks ja üks rühm reservis. Tormijooksu juhatas kohapeal alamkapten Riisenberg. Peale lahingut liikusid kalevlased vaenlast tagaajades kuni Obul—Irbiti liinini, kuhu ööseks jääd. Berse—Skangali lahingus sai vaenlase löögigrupp, mis Volmari sihis liikus, täiesti löödud ja läbimurdmine likvideeritud. Löökk, mis Skangalist raudtee sihis

³⁵ Muil andmeil 59 (mõnedel andmeil isegi 62) langenut ja haavatut. Neist langes või suri haavadesse — 18 ja sai haavata või põrutada — 41.

partisanide seljataha oli sihitud, nagu vaenlase patarei liikumisest näha, sai õigel ajal pareeritud — enne kui vaenlase patarei, mis kolm versta kalevlaste mahalaadimise kohast seisis, tuld jõudis avada.”³⁶

Alamkapten Riisenberg kirjeldab kindral-major N. Reeki andmeil („Sõdur” nr. 6/7/8 1928. a. lhk. 170 ja 171) Skangali mõisa ründamist kalevlaste poolt järgmiselt:

„See oli korralik tormijooks. Läksin umbes 10 sammu ees ja mehed olid piinlikult korralikus ahelas järel. Keegi ei jäänud maha. Ka haavatud roomasid edasi. Nii läksime ühe jutiga ligi 700 sammu lagedat maad, olles kogu aeg sakslaste marulise tule all, kuid õnneks oli selle tormijooksu ajal meil ainult 2 surnut. Päril imelik õnn oli meil! Sakslased panid viimseni vastu. Mäletan üht nende kuulipildurit, kes ka siis veel silmi ülestõstmata laskis, kui ma tema juure jõudsin. Kustutasin tema eluküündla revolvrikuuliga. Osa sakslasi jooksid mõisast välja, osa põgenes keldritesse ja künidesse, ning pildusid sealt käsigranaate. Maja maja järele tuli ära võtta, mille juures seesolejad surma said. Vaenlasel oli koha peal 40 surnut. Peale selle langes palju vaenlase mehi mõisa taga. Meeste meeolelust võin ütelda, et kõik äärmiselt sõjakad olid. Mehed tikkusid lahingusse.”

Kell 0600 astus Volmarist välja 1. rügemendi II pataljon (5., 6. ja 7. kompanii ning jalaluurajate komando) liikudes üle Muremõisa Starte suunas. Sproge talus, mis Startest umbes 3—4 km Volmari pool, saadi teada, et seal (Sproges) olevat varemgi Landeswehri luurajaid käinud. Sproge talust väljudes kohtas pataljon vaenlast, kellega umbes kella 0900 paiku asuti lahingusse. Pataljoni pealetungist võtsid osa kõik kompaniid peale jalaluurajate komando, kes varru jäeti. Pealetung arenes üldiselt Volmar—Starte maantee suunas. Pataljoni pealetungi toetas meie kerge ja läti raske patarei. Pealetungivaile kompaniidele aitas kaasa 6. rügemendi soomusauto „Vanapagan”. Kella 1200—1300 paiku, s.o. umbes samal ajal kui kalevlased algasid teist kallaletungi Skangali mõisale, murdis 1. rügemendi II pataljon vaenlase vastupanu Starte juures, mis asub Skangali mõisast umbes 1—1½ km ida pool. Siin saadi 5 kuulipildujat, hulk laskemoona ja muud varustust. Sakslased jätsid maha lahingväljale 31 surnut.

Alates kella 1400 kujunes 1. rügemendi II pataljoni vastas võitlevate Landeswehri osade taandumine juba lausa põgenemiseks. See sündis seetõttu, et sakslaste seljataga asuv Skangali mõis oli kalevlaste poolt juba vallutatud ja Kuperjanovi partisanid tungisid Lindenhofist kindlal sammul Uus-Ronneburgi suunas edasi, püüdes Skangali mõisa ja Starte kõrtsi rajoonis tegutsevatele vaenlasele taandumisteid Võnnu peale ära lõigata ja ühtlasi ka välja tulla 3. rügemendi vastu tegutseva vaenlase seljatagusele.

3. rügemendi rindel hakkas kell 0630 vaenlane Friedrichshofi mõisa ja Ronneburgi alevi suunas ning Riia—Pihkva kiviteed mööda peale tungima. Iseäranis ägedaks kujunes vaenlase kallaletung Friedrichshofi mõisa ja Ronneburgi alevi all 3. rügemendi III pataljoni vastas, kuid edu tal ei olnud.

³⁶ Vabadussõja arhiiv — „Kalevlaste maleva sõjategevuse päevaraamat” — kaust nr. 24/3, lhk. 45—50.

Meie osad asusid vastukallaletungile ja saavutasid isegi kohalise edu. Kõik vaenlase pealetungikatsed kivitee piirkonnas löödi tagasi.

9. rügemendi tegevus 22. juunil. 21. juunil kohtas 9. rügement vaenlast kaevikuis Vidriši mõisa juures, kust sel päeval enam edasi ei pääsetud. 22. juuni vara hommikul jätkasid 9. rügemendi osad pealetungi Vidriši ja Loddigeri suunas ja kella 1320 paiku vallutati pärast ägedat lahingut mõlemad eelnimetatud punktid. Vidriši mõisa vallutamiseks oli 9. rügemendile avatud tee Engelhardi peale, millises suunas tegutsemine kutsus välja vaenlase vasaku tiiva sügava haaramise. Kuid siiski oli riskantne nõrgajõulise 9. rügemendiga vaenlase seljatagusele sarnast sügavat liikumist läbi viia. Pealegi oli tarvis kiiresti abistada 6. rügementi Stolbeni rajoonis, kus äge võitlus juba kaks päeva oli kestnud. Arvestades eeltoodud motiive tehaksegi 9. rügemendile ülesandeks pealetungiga Loddiger—Roopa suunas, eeskätt abistada 6. rügementi ja kui on vallutatud Roopa, siis alles jätkata edasitungimist Engelhardi sihis.

Stolbeni lahing 22. juunil. 22. juunil kell 0300 jõudis Stolbeni mõisa 6. rügemendi II pataljonile toetuseks I pataljoni 1. kompanii Koiva jõe äärest. 1. kompanii koos kitsarööpalise soomusrongi dessantkompaniiga algas pealetungi Muzeneki ja Ozoli taludele, mis ka vallutati kell 0800. Ozoli talust väljalöödud vaenlane, korraldades ja saades abijõude, asus aga varsti ägeda miinipildujatule kattel vastukallaletungile, mille tagajärjel 1. ja dessantkompanii omakord olid sunnitud taanduma. Ozoli talu langes uuesti sakslaste kätte. Ozoli talu langemisega ei suutnud ka I pataljoni 3. kompanii osad Orelleni (Rustegi) järve kaldal enam vastu panna vaenlasele, kes nüüd Ozoli talust ida pool olevat metsa mööda tungis edasi. 3. kompanii osad taandusid Unguri mõisa suunas ja sellega tekkis rindesse auk, mille kaudu vaenlane võis välja tungida Stolben—Lenzenhofi maanteele, mis oligi tema tegevuse esimeseks eesmärgiks. Et vaenlane samal ajal ka kagust uuesti Stolbeni mõisa peale hakkas tungima, saadeti maanteed kaitsema Kegelneki talust ida poole, Orelleni järve rajooni, soomusauto „Estonia”, kuna 6. ja kooliõpilaste kompanii osad soomusauto „Toonela” toetusel vaenlase korduvad kallaletungikatsed Stolbeni mõisa all uuesti löid tagasi. 1. kompanii, asudes vastupealetungile, vallutas õhtuks Muzeneki ja Ozoli talud.

Stolbeni mõisast lõuna ja lääne pool asuvaid meie osi ei suutnud sakslased hoolimata oma vihaseist kallaletungikatseist maast lahti kangutada.

Kokkuvõtte tegevusest 22. juunil. 9. rügement, kelle ees vaenlane oli purustatud, jätkas liikumist Rauddiviisi seljatagusele ja vasakule tiivale järgmiselt:

1. Vidriš—Kolzen—Engelhardi ja
2. Loddiger—Roopa suunas.
9. rügement vallutas Kolzeni ja Loddigeri.

6. rügement viis edukalt läbi kaitselahingu Stolbeni mõisa rajoonis ja hoidis kindlasti kõik seisukohad enda käes. Vaenlasel ei läinud korda läbi murda meie rinnet Stolbeni mõisa ja Orelleni järve vahel Ungur—Lenzenhofi mõisa suunas, kuigi siin kogu päev kestsid vihased võitlused, vaenlane kord isegi Stolben—Võnnu maanteeeni välja tungis ja ses rajoonis asuvad talud mitu korda käisid käest kätte.

Raudtee piirkonnas pidasid soomusrongid kogu päeva vaenlasega võitlust, kuid sel päeval nad üle Rauna jõe ei pääsnud. Kuperjanovi partisanide eelosad tungisid välja Rauna jõe joonele.

Kalevlaste Malev vallutas õhtuks Obuli—Irbiti talude joone. 1. rügemendi II pataljon jõudis öösiks Rauska talu rajooni.

3. rügement läi päeva jooksul kõik vaenlase pealetungikatsed tagasi.

2. läti Võnnu rügemendi osad või uuesti kombineeritud üksused võtsid siin-seal osa üldisest vastupealetungist segamini meie üksustega.

Nii lõppes Võnnu—Ronneburgi ja Roopa—Stolbeni lahingu otsustav päev meie võiduga.

Võnnu—Ronneburgi lahingus 21. juunil saavutatud edu ei suutnud vaenlane 22. juunil enam arendada. Ta ei suutnud sissevõetud kohtadele isegi jääda püsima, vaid pidi 23. juunil asuma kaugeleulatuvale taandumisele. Roopa—Stolbeni sihil vaenlane aga üldse ei saavutanud nimetamisväärt edu.

9. rügemendi edasitungimine Engelhard—Hinzenbergi suunas ähvardas eeskätt Rauddiviisi osadele, kes võitlesid Roopa juures, ja samuti ka Landeswehri osadele, kes tegutsesid Võnnu rajoonis, taandumistee Riia peale ära lõigata.

Tegevus 23. juunil. Võnnu vallutamine kell 0730. 23. juuni peale anti meie väeosadele pealetungiülesanded eesmärgiga — jätkata vaenlase purustamist ja vallutada Võnnu linn. III diviisi juhatuse poolt Volmaris 22. juunil kell 2317 väeosadele antud ajalooline käsk, mille põhjal eestlased Võnnu vallutasid, kõlab järgmiselt (väeosade nimetused, kellele käsk antud, on minu poolt avaldamata jäetud. J. M.):

„Meie ei tohi parunitele ja nende palgalistele, rauddiviisile, võimalust anda ennast korraldada ja koondada pärast kahepäevast lahingut, mis nad on saanud Soomusrongide ja nende väeosade ja III diviisi poolt. Madu pea peab maha raiutud saama ja selle jaoks peab vaenlast lõhkuma ning Võnnu linn tuleb äravõtta, Võnnu linna äravõtmine jääb Soomusrongide ja nende väeosade ülesandeks. Polkovnik Heinze grupp peab pealetungima ühes soomusrongide osadega, nende pahema tiivaga koos — Vesselshofi—Ramotski sihis ja püüdma Ramotski oma alla võtta, mis juures 2. ratsaväe polk tuleb vaenlasele seljataha saata. Pealetungimisele asuda mitte hiljem kui kell kolm. 6. ja 9. polgud jätkavad oma operatsiooni edasi, püüdes Roopa alevit oma alla võtta.”³⁷

23. juuni varahommikul algasid soomusrongide dessantosad pealetungi Võnnu linnale ja vallutasid selle kell 0730. Pealetungivate vägede esimene

³⁷ Vabadussõja arhiiv. III D. 12-209. 376

järk koosnes ainult eestlasist, lätlasi esimese ešeloni koosseisus ei olnud. Lahingust osavõtjate kirjelduste järgi arenes pealetung Võnnu linnale järgmiselt.

3. soomusrongi dessantpataljoni ülem, major P. Asmus (sel ajal leitnant), kes isiklikult osa võttis Võnnu vallutamise operatsioonist 23. juuni hommikul, kirjeldab lahingkäiku järgmiselt:

„22. juunil jäid soomusrongid kaitseesisukorda Rauna jõe joonele. Parandati raudteed ja toimetati luuret Võnnu suunas.

22. juuni õhtul 3. l/r soomusrongi dessantpataljoni ülem sai rongiülemalt kpt. Luigalt korralduse pealetungi jätkamiseks. Dessantpataljonile tehti ülesandeks alata liikumist 23. juunil kell 0400 raudtee suunas, vallutada Võnnu linn ja asuda kaitsele lõuna poole Võndu kuni korralduseni.

Mõni minut enne pataljoni väljaastumist ilmus dessantpataljoni ülema juure sama läti kompanii ülem, kes juba Loode lahingus puutus kokku dessantpataljoniga. Läti kompanii ülem palus informatsiooni pataljoni kavatsustest ja nõu oma kompanii edaspidiseks teotsemiseks. Dessantpataljoni ülem selgitas paari sõnaga olukorra, teatas, et pataljon algab otsekohe pealetungi Võnnu suunas ja soovitas ka läti kompaniil kaasa tulla. Läti kompanii ülem arvas, et tema ei saavat enne tundi aega liikumist alata, sest meeskond olevat toitmata ja söögiajaks kuluvat umbes üks tund. Kuna dessantpataljonil oli käsk otsekohe välja astuda, siis pataljoni ülem soovitas läti kompanii ülemale oma kompaniiga võimalikult kiiresti raudtee suunas järele tulla, mida ka viimane lubas teha.

Dessantpataljon astus välja 23. juunil täpselt kell 0400. Pataljon liikus rännakkorras kompaniide kolonnis. Pataljoni ees liikus luureks ja julgestamiseks luurekomando. Kuna raudtee oli vastase poolt lõhutud, siis soomusrongide löögiosad nii kiiresti järele liikuda ei saanud.

Dessantpataljon jõudis kokku puutudes ainult vastase üksikute meestega, Võnnu linna alla, kus landeswehrlased olid organiseerinud vastupanu. Vastase jalaväe osad (nähtavasti järelvägi) asusid kaitsele linna loode- ja põhjapoolsel serval, kust avasid püssi- ja kuulipildujatule. Vastase soomusrong tulistas dessantpataljoni osi Võnnu jaamast. Umbes 0,5 tundi kestnud lahingu järele vastase jalaväe osad taandusid, jättes dessantpataljonile saagiks üks raske kuulipilduja. Ka soomusrong taandus, purustanud jaama haruteede põhjapoolsed pöörangud.

Taanduva vastase kannul dessantpataljon tormas linna ja jaama. Esimesed mehed jõudsid linna umbes kell 0630. Kell 0730 oli linn täiesti vallutatud. Linna ja jaama jäi korda pidama üks kompanii. Teised pataljoni osad asusid kaitsele linnast ja jaamast umbes 2 km lõuna poole. Luurekomando jätkas raudtee suunas luuretoimetamist.

Umbes kella 0800 paiku liikusid linna lääneservast mööda 6. jalaväe rügemendi osad. Kuperjanovi partisanidega, kes tungisid peale ida poolt raudteed, dessantpataljonil side puudus. Linna vallutamise ajal olid Kuperjanovi partisanid umbes ühel joonel dessantpataljoniga.

Jaamas algas kiire pöörangute parandamine, et võimaldada löögiosadele

kiiret järelejõudmist.

Võnnus selgus ka, et laiaroopalise soomusrongi „Kapten Irv'e” ülem kpt. Neps oli kaasa tulnud meie luurekomandoga koos mõne oma mehega. Soomusrongi „Kapten Irv'e” dessantpataljon jõudis kohale alles tund kuni poolteist hiljem, s.o. kell 0830—0900.

Samal ajal jõudis Võndu ka läti 2. Võnnu rügemendi eelmainitud kompanii. Kompanii liikus linna maanteed kaudu. Raudteest ida poole ühtki läti osa polnud näha. Samuti polnud ka näha raudteejaamas liikumas ühtki läti sõdurit, vähemalt esimestel tundidel pärast linna vallutamist.

3. I/r soomusrongi dessantpataljoni ülem andis, läti kompanii kohale jõudnud, sellele üle linna sisemise korrapidamise ja koondas kõik linnas olevad oma mehed jaama, et hoogsamalt läbi viia raudtee paranduse töid. Töö edenes ja umbes kell 1000 jõudsid Võnnu jaama soomusrongide löögiosad, kes olid vahepeal suutnud parandada raudtee Võnnuni.

Kokku võttes peab mainima, et Võnnu linna vallutamine erilist jõupingutust raudtee suunas ei nõudnud. Selle otsustas lahing linna ees Landeswehri järelväe ja dessantpataljoni vahel.”

Soomusrong nr. 1 („Kapten Irv”) koosseisu kuuluv veltveebel Valter Ooman kirjutab:

„23. juuni väga vara hommikul (valge tulekul) tuli meie valvetõkkesse rongiülem leitn. Neps ja võttis valvetõkkest omaga kuus-seitse meest kaasa ning liikus nendega, kelle hulgas olin ka mina, raudteed mööda Võnnu suunas.³⁸ Liikusime teatava ettevaatusega, kuid võrdlemisi kiiresti. Raudtee ja väikesed sillakesed olid Landeswehri poolt paljudes kohtades purustatud. Raudtee vahimajadest mööda minnes leitnant Neps tegi raudteevahtidele ülesandeks asuda kohe purustatud raudtee parandamisele, et meie kaugele mahajäänud soomusrongid võiksid kiiremini järgi liikuda. Meil vaenlasega kokkupuutumist polnud.

Võnnu jaama esimeste pööranguteni (semaforini) jõudes nägime Võnnu jaamas Landeswehri ronge ja kiiret liikumist. Peatusime semafori läheduses ja nägime, kui Võnnu jaamaesisel midagi lõhkeainega puruks lasti. Liikusime seejärel kiiresti jaama suunas. Landeswehri üks rong sõitis jaamast välja. Landeswehrlased ise põgenesid meie ees jaamast. Jaama jõudes selgus, et landeswehrlased olid lasknud jaama ees lahtisel platvormil oleva suurtüki lõhkeainega puruks. Jaamas seisis Landeswehri poolt mahajäetud rong rikkaliku sõjavarustusega. Eriti palju oli saksa ranitsaid ja padrunitaskuid, mis aga suuremalt osalt olid rikutud (puruks lõigatud). Mina võtsin omale sellelt rongilt uue saksa püssi, lintides padruneid ja uued nahksed padrunitaskud. Jaamas oli suur mustus — igal pool oli prahti maas, mis andis tunnistust Landeswehri kiirest põgenemisest. Esimestena Võnnu jaama jõudjate hulgas olime leitn. Neps'i juhatusel mina (Valter Ooman), Osvald Saar, soomlane 1. roodust ja kolm-neli teist. Leitnant Neps saatis mind Osvald Saarega linna

³⁸ Leitnant Neps ühes mõne mehega liikus Võnnu peale (raudteejaama suunas) koos 3. soomusrongi dessantpataljoni eelosadega. 1. soomusrongi dessant liikus teises järgus — 3. soomusrongi dessandi taga.

*otsima töölisi, kes koristaksid jaama piirkonna. Linna jõudes tehti mitmel pool aknad lahti ja avaldati häädmeelt meie linna tuleku üle. Üks vanem naisterahvas viskas maja teise korra aknast meile lilli, mis panime omale rinda. Töölisi tuli jaama koristama külluses. Üldiselt võis märgata, et kodanikud tundsid linna vabastamisest suurt häädmeelt. Umbes linna keskel tuli meile vastu eesti kaitsevaelasi. Need olid vist soomusrongi No. 3 mehed, kes olid tulnud linna maanteed mööda.*³⁹

Kuperjanovi partisanid ja kalevlased jõudsid kella 0800 paiku Võnnu—Bite—Uus-Ronneburgi mõisa joonele, kus Landeswehr veel viimset vastupanu avaldas ja kust ta löödi põgenema.

Vasakul tiival edasi tungides jõudis 3. rügement kell 0700 Uus-Ronneburgi—Berse kõrtsi joonele.

23. juunil jätkasid 9. rügemendi osad Kolzenist liikumist Engelhardi mõisa suunas. 5. ja 6. kompanii, kes 22. juuni õhtul saadeti vaenlase seljataha Roopa-alla, löid Jugla mõisast 2 vaenlase eskadroni välja ja liikusid edasi.

23. juuni öösi kell 0100 paiku asub vaenlane veel kord pealetungile Stolbeni mõisa suunas, kuid ka see variseb kokku, siin ta kaotab ühe kuulipilduja ja taandub surnuid maha jättes. Nähtavasti oli see kallaletung demonstratsiooni otstarbel ette võetud, et selle kattel läbi viia Rauddiviisi peajõudude taandumist Engelhardi suunas. Kella 0200 paiku pommitab vaenlane raskeist suurtükkidest meie seisukohti, kuid ka see raugab varsti.

6. rügemendi vastupealetung Roopale kell 0500 ei leidnud enam vaenlast eest. Rauddiviisi osad olid öösi ära taandunud. Kell 0900 jõudsid Roopa ka 9. rügemendi 5. ja 6. kompanii.⁴⁰

Seega oli 23. juuni hommikul Landeswehr ja Rauddiviis kogu rindel taandumas. Et sakslasile mitte võimalust anda end koguda ja korraldada, andis diviisi juhatus 23. juunil kell 1000 väeosadele järgmise käsu:

„Võnnu linn langes meie kätte. Vaenlane põgeneb. Meie ei tohi vaenlasele anda võimalust ennast vastupealetungimiseks koguda. Selle jaoks käsen: 9. polgul, 6. polgu I ja II pataljonil ja kahel soomusautol Hinzenbergi alev ära võtta, Riia—Pihkva kiviteele välja tungida ja vaenlasel taganemistee ära lõigata. 6. polgu III ja IV pataljonid jäävad Roopa alevi minu reservi. Soomusrongide divül. oma väeosadega tungib Riia sihis edasi, et 9. ja 6. polkudele kaasa aidata. Polkovnik Heinze oma grupega tungib edasi Vesselshofi—Ramotski sihis ja võtab oma alla Ramotski raudtee sõlme, Lubbert—Renzen, Kozenhofi joone, misjuures ratsapolk Niitau teedesõlme peab oma ala võtma. Käsen kindlat sidet Volmariga luua, kus saab olema distabül III polkovnik Reek. Selle käsu kättesaamisest viibimata teadustada.

³⁹ Vabadussõja arhiiv, käsikiri nr. 89, leht 54.

⁴⁰ Stolbeni lahingust võtsid osa 6. rügemendi II pataljon kogu koosseisus (5., 6., 7. ja 8. kompanii), I pataljoni 1. kompanii, kooliõpilaste kompanii, dessantkompanii, rügemendi ratsakomando ja soomusautod „Toonela” ja „Estonia”, s.o. umbes 700—800 tääki, 30 ratsanikku ja 2 soomusautot. Stolbeni lahingus oli meil kaotusi surnutena, haavatutena ja põrutatutena — 8 ohvitseri ja 82 sõdurit.

*Lahingkäigust iga 3 tunni tagant teadustada.*⁴¹

Kell 1800 hakkas 9. rügement Engelhardi mõisa peale tungima. 2., 4. ja 7. kompanii tungisid mõisale rindelt kallale, kuna 3. kompanii saadeti vaenlasele seljataha. Vaenlase hävitava tule tõttu polnud rindelt mõisa peale tungivail kompaniidel edu. 3. kompanii tungis aga seljatagant vaenlase patarei kallale ja hävitas meeskonna ning hobused. Kaevikute peale edasi tungides sattus 3. kompanii risttule alla ja oli sunnitud taanduma, kusjuures ta kaotas 13 meest surnutena ja 27 meest haavatutena. Rügemendi kaotused Engelhardi lahingus olid 59 meest.

Kuigi 9. rügemendi pealetungil polnud otsekohest edu, mõjus 3. kompanii tegevus vaenlase seljataga siiski niivõrd, et Rauddiviisi juht selles nägi oma rinde läbimurret. Rauddiviisi osad taandusid veel samal ööl üle Koiva jõe.

6. rügemendi I ja II pataljon jätkasid rännakut Engelhardi suunas. Vaenlast kuni Koiva jõeni nad enam ei leidnud.

Soomusrongide edasilikumine Võnnust oli raskendatud, sest taanduv vaenlane oli raudtee ära lõhkunud. Ka oli ära lõhutud raudteesild üle Ammati jõe.

Võnnust lõuna pool tegutsevatel väeosadel 23. juunil vaenlasega enam kokkupuutumist ei olnud.

23. juunil jõudis Riia lahte meie miiniristleja „Vambola”, kes oma tulega 9. rügemendi edasitungimist pidi toetama.

2. läti Võnnu rügemendile ei anta 23. juuniks III diviisi juhatuse poolt lahingülesandeid. Ta jäetakse oma ridade korraldamiseks varru. Ka need 2. läti Võnnu rügemendi üksused, kes 21. ja 22. juunil meie osade koosseisus ja meie üksuste kõrval lahingust võtsid osa, lastakse vabaks ja nad peavad ilmuma 2. läti Võnnu rügemendi ülema käsutusse. Nii näiteks lasti I pataljon, kes seni oli tegutsenud meie 3. rügemendi paremal tiival, 23. juuni hommikul vabaks. Ta pidi minema tagasi oma rügemendi nende väeosade juure, kes asusid raudtee piirkonnas.

23. juuni hommikul oli 2. läti Võnnu rügemendi koosseis umbes järgmine:

I pataljon	200—225 tääki;
II „	275—300 „
III „	250—275 „

Kokku umbes 725—800 tääki.

Kokkuvõtte tegevusest 23. juunil. III diviisi tegevus 23. juunil seisis peamiselt Võnnu vallutamises ja taanduva vaenlase jälitamises kahes suunas:

1. Koiva jõe paremal kaldal — Engelhardi—Hinzenbergi suunas ja
2. Koiva jõe vasakul kaldal — raudtee ja Riia—Pihkva kivitee suunas.

Et vaenlase seisukord eelmiste päevade lahingu tagajärjel raskeks oli kujunenud, peamiselt:

9. rügemendi eduka edasitungimise tõttu Lemsalu—Engelhardi ja

⁴¹ Vabadussõja arhiiv, III D. 12—294.

Loddiger—Roopa suunas;

Kuperjanovi partisanide löögi tõttu Loodejaama—Lindenhofi—Uus-Ronneburgi suunas ja

Kalevlaste Maleva kallaletungi tõttu Skangal—Obuli—Irbiti suunas, — ei avaldanud vaenlane ka 23. juuni kestes üldiselt enam erilist vastupanu.

Tõsisemat kohalist vastupanu, millel siiski oli teatav tähtsus, avaldas ainult Rauddiviis Engelhardi mõisa juures. See on ka arusaadav, sest sakslased polnud veel kaotanud lootust uuele vastupealetungile asumiseks ja selle läbiviimise hõlbustamiseks oli vaja hoida enda käes vähemalt vajaline platsdarm Koiva jõe paremal kaldal ja ülekäik jõest, milleks Engelhardi ümbruskond oli eriti soodus. Ka oli tarvis Engelhardi piirkonda vähemalt seni hoida enda käes ja kaitseda, kuni Landeswehri osad Võnnu rajoonist suudavad taanduda Hinzenbergi positsioonidele. Eestlaste väljatulekul Koiva jõe paremale kaldale Engelhardi—Kremoni rajoonis oleks Landeswehri osade taandumine Riia—Pihkva kivitööd mööda raskeks kujunenud, sest viimane asus jõest (Hinzenbergist kuni Segevoldini, s.o. umbes 10 km ulatusel) kõigest 250 meetri kuni 2 km kaugusel ja eestlased oleksid võinud teed hoida alatise tule all. Ka oleksid eestlased heal juhtumil võinud siin Landeswehri taandumistee hoopis läbi lõigata.

Rauddiviisi taandumisega ööl vastu 24. juunit Koiva jõe vasakule kaldale kaotas vaenlane vajalise platsdarmi Koiva jõe paremal kaldal aktiivseks tegevuseks. Sellest võis järeldada, et vaenlane, vähemalt esialgu, ei mõtle Koiva jõe paremal kaldal enam peale tungida.

Niisiis oli 23. juunil vaenlasele tundelisimaks kohaks Engelhard—Hinzenberg—Segevoldi piirkond, mida ta ka kuni Landeswehri taandumiseni sellest rajoonist kõigiti püüdis kaitseda.

Päris selge on, et 9. rügemendi need üksused (üks pataljon)⁴², kes 23. juuni õhtupoolikul Engelhardi mõisa piirkonnas asuvate Rauddiviisi osadega astusid lahingusse, polnud võimelised Koiva jõe forsseerimiseks ja Hinzenberg—Segevoldi rajoonis Landeswehri taandumistee läbilõikamiseks. Ka ei suutnud 9. rügemendi osad isegi Engelhardi vallutada ja Engelhard—Kremoni piirkonnas Koiva jõele välja tungida.

Üldine kokkuvõte Lemsalu-Roopa-Võnnu-Ronneburgi lahingu kohta ajajärgul 19.-23. juunini. Tuletades meele poolte vägede asetsust ja lahingust tegelikult osavõtnud väekoondiste, väeosade ja üksuste ning nende lähemate varude arvulist lahingukoosseisu, saame järgmise kokkuvõtte:

1. Ladenhof—Lemsalu suund:

Meil — 9. rügemendi II pataljon (I pataljon asus rügemendi paremal tiival ja Ladenhofi lahingust ei saanud osa võtta), milles umbes 450—500 tääki kahe suurtüki toetusel;

vaenlasel — üks pataljon ja üks eskadron, milles umbes 300—450 tääki

⁴² Engelhardi lahingust 23. juunil võtsid osa — 9. rügemendi 5 kompaniid (2., 3., 4., 7. ja 8.

kompanii). 1. kompanii liikus lõunasse mererannikut mööda. 5. ja 6. kompanii tungisid peale Jugla—Roopa suunas ja need mõlemad üksused jõudsid 23. juuni hommikul Roopa alevisse.

ja 100 mõõka nelja suurtüki toetusel. Seega olid jõud tääkides peaaegu võrdsed, kuid vaenlasel oli tunduv ülekaal kuulipildujais ja suurtükiväes.

Ladenhofi lahingu 20. juunil võitsime meie ja siit algas selles rajoonis tegutseva vaenlase järjekindel taandumine tegelikult 9. rügemendi ühe pataljoni (4—5 komp.) survele Engelhardi suunas.

2. Roopa—Stolbeni rajoon:

Meil — 6. rügemendi 2—2½ pataljoni ühes rügemendi nõrgakoosseisulise ratsakomandoga (lahingu tähtsaimal kohal — Stolbeni mõisa piirkonnas — asus tegelikult ainult 1½ pataljoni, s.o. umbes 700—800 tääki), milles umbes 1100 kuni 1200 tääki nelja suurtüki toetusel;

vaenlasel — 3 pataljoni ja üks eskadron, milles umbes 1000—1200 tääki ja 100 mõõka vähemalt 12 suurtüki toetusel.

Seega olid üldiselt selles rajoonis tegutsevad jõud jalaväe arvu suhtes küll võrdsed, kuid kahtlemata oli vaenlasel kui pealetungijal Roopa—Stolbeni kitsamas piirkonnas ka jalaväes tunduv ülekaal, rääkimata juba kuulipildujaist, miinipildujaist ja suurtükest. Ka on võrdlusandmed toodud Stolbeni lahingu lõpuperioodi kohta, kuna meie aga lahingu alul olime tunduvalt nõrgemad.

Roopa—Stolbeni lahingus vaenlane hoolimata kõigist püüdeist ja ülekaalust ei suutnud meie rinnet läbi murda.

3. Võnnu—Ronneburgi rajoon:

Meil — soomusrongide dessantosad, 2. läti Võnnu rügement ja 3. rügemendi 2 pataljoni (keskmiselt arvestatuna ei saadud ühe pataljoni jõude lahingus ära kasutada, sest see asus mitmesugustel põhjustel äärmisel vasakul tiival rindegas lõunasse), — seega kokku jalaväge umbes 2500 tääki. Tõsi, meil tulid 21. ja 22. juunil küll veel juure Kuperjanovi partisanid, Kalevlaste Malev, 1. rügemendi üks pataljon ja üks soomusrong, kuid see sisuliselt jõude palju ei suurendanud, sest 2. läti Võnnu polk oli 21. juunil umbes poole oma koosseisust kaotanud ja järelejäänud meeste lahingväärtust ei või ka kuigi kõrgesti hinnata. Kui aga siiski arvestada ka juuretunud — ei tõuse meie jalaväe arv ühes lähemate varudega, kes lahingust osa võisid võtta, ometi üle 3000 täägi.

Vaenlasel — Landeswehri koosseisus umbes 4000 kuni 4500 tääki ühes suurearvulise ülekaaluga kuulipildujais, suurtükiväes ja miinipildujais. Sellest arvust tuleb küll maha arvata mõnisada tääki, kuid igal juhtumil mitte üle 500 täägi, nende arvel, kes kaitsesid Võnnu linna Koiva jõe vasakul kaldal põhjast ja läänest. Seega jääb vaenlasele ikkagi umbes 1000-täägiline või 33% ülekaal ja 21. juunil, pärast meie rinde läbimurret, isegi 50% ülekaal. Arvestades tunduvalt ülekaalu murdis vaenlane meie rinde 21. juunil küll läbi, kuid ei suutnud ometi, vaatamata siis juba suurele ülekaalule, saavutatud edu arendada, vaid ümberpöörduvalt, pidi 21. ja 22. juuni lahingu tagajärjel isegi Võnnu maha jätma ja algama paanikalist taandumist.

Eeltoodust selgub, et vaenlane tähtsamais tegevussuundades meist oli tunduvalt tugevam. Hoolimata sellest võitsime aga meie Lemsalu—Roopa—Võnnu—Ronneburgi lahingu. Millised olid siis meie võidu peapõhjused?

Sõjakunsti õpetuses tuntakse vankumatu tõena ütelist: „Arvuline ülekaal on tähtis, kuid veel tähtsam on vaimne ja meeleoluline ülekaal” või jälle — „Ka vähima arvu juures tuleb võitjaks see, kellel tahe on tugevam, vaim kindlam ja meeleolu ülevam.” Lemsalu—Roopa—Võnnu—Ronneburgi lahingus olime tähtsamatel lahingukohtadel, nagu eelpool nägime, vaenlasest nõrgemad, kuid siin tõi meile võidu eeskätt kogu eesti rahva eriline vaimustus ja Võnnu väljadel võitlevate eesti poegade ülev meeleolu, kustumatu võitlushimu ja sügav ohvrimeelsus. Sarnast ülevat meeleolu ja suurt ohvrimeelsust, nagu see tuli ilmsiks Landeswehri sõjas, ei tunne meie Vabadussõda ei eelmisel ega Landeswehri sõjale järgnevatel operatsioonidel.

Ka Balti sakslasist koosnevad Landeswehri osad seisid oma vaimult ja võitlustahtelt kõrgel tasemel, kuid riigisakslasist-palgalisist koosnevais väeosades oli meeleolu ja võitlustahe üldiselt madal, sarnane, nagu seda harilikult tuntakse võõrast rahvusest koosnevais palgalisist vägedes.

Teiseks tähtsaks teguriks on meie juhtiva koosseisu ja ka üksikute sõdurite suur algatusvõime, eriline rahulikkus ja külmaverelisus ka raskeimail momentidel, koos kõrgeima isikliku vahvuse ja vaprussega. Algatuselt, kindlusest ja vapruselt paistavad silma kõik juhid ja juhitud ja seepärast kujuneks üksikute näidete toomine siin kõigi juhtide, juhitud ja väeosade tegevuse loeteluks ja kordamiseks.

Erilist tähelepanu väärivad meie ülemjuhataja ja III diviisi juhatuse õiged ja kindlad otsused ja võetud otsuste osav elluviimine, mispärast meie ka raskeimatel momentidel vähema vere ja vaevaga vastu pidasime ja lahingust võitjana välja tulime. Meie ülemjuhataja kindral-major J. Laidoner hindas õigesti olukorda, nägi selgesti ette, et Võnnu väljadel ja Koiva jõe kallastel seisab jällegi ees ajalooline heitlus eestlaste ja sakslaste vahel elu või surma peale, ja seepärast ta koondas siia ka kõik jõud, mis üldse võimalik. Ülemjuhataja otsus kõigi võimalike jõudude koondamiseks oli täiesti õige ja olukorra kohane. Nagu edaspidi näeme, tegi Landeswehri väejuhatuse oma jõudude jaotamises ja koondamises suure vea.

Kolmandaks tähtsaks teguriks tuleb lugeda nende väeosade teeneid, kes raskeimas olukorras, siis kui 21. juunil meie rinne läbi murdi, suutsid veel kohtadele püsima jääda. Eriti tähtis oli 3. rügemendi püsimine Ronneburgi kõrgustikel ja soomusrongide dessantosade ning Kuperjanovi partisanide pataljoni mitte ainult püsimine Loode jaama piirkonnas, vaid isegi edasitungimine Lindenhofi suunas. Et meie tiivad Ronneburgi ja raudtee piirkonnas olid kindlad, ei saanud vaenlane ka läbimurret laiendada, mistõttu ta ei julgenud ka Starte—Stürzenhofi rajoonist enam Volmari suunas edasi tungida, kuigi see tee 21. juunil oli peagu täiesti lahtine.

Ka 6. rügemendi Roopa—Stolbeni väegrupi tegevust tuleb kõrgesti hinnata selles mõttes, et vaatamata vaenlase ülekaalule suutis ta kindlasti enda käes hoida positsioonid Rebeni ja Orelleni järvede vahel. Rauddiviisi peajõud ei suutnud siin meie rinnet läbi murda.

Neljandaks suureks teguriks oli meie varude ja teistelt rinnetelt äravõetud jõudude õigeaegne ja nimelt just õigele kohale päralejõudmine. Võnnu—

Ronneburgi lahingus on eriline tähtsus kahtlemata Kuperjanovi partisanide pataljonil. Ta jõudis kohale läbimurde alul. Meie tiivad üldiselt nii raudtee piirkonnas kui ka Ronneburgi rajoonis püsisid veel kohal. Kuperjanovi partisanid jõudsid ka õigele kohale. Nad tulid ja asusid kallaletungile vaenlasele küljelt, ähvardades sellega ta edasitunginud osi ära lõigata. Kui Kuperjanovi partisanid oleksid kohale jõudnud ühe päeva või isegi mõne tunni võrra hiljem, oleks vaevalt siis veel suudetud Loode jaama — Starte piirkonnas püsida, sest 2. läti Võnnu rügement oli löödud ja tema iseseisvalt rinnet kaitseda enam ei suutnud. Ka ei võinud 3. rügement paremale abi anda, sest ka tema seisukord oli äärmiselt raske. Jäid järele veel soomusrongide dessantosad, kuid ka nende püsimine oleks võinud vaenlase rõhuva ülekaalu juures saada küsitavaks. Taandumine Võnnu rajoonist oleks võinud välja kutsuda ka taandumise Stolbeni juures, sest 6. rügement ei omanud varusid. Ka ei suutnud võrdlemisi nõrgajõuline 9. rügement 21. juunil veel Rauddiviisi peakoloni aktiivsuse mõttes mõjutada. Suur tähtsus on meie reservide kohalejõudmisel 22. juunil (kalevlased ja 1. rügemendi II pataljon). Kui eelmisel päeval vaenlase edu arendamine pandi seisma, siis nüüd kohalejõudnud varud pidid selle hoopis likvideerima.

22. juunil kohalejõudnud varud olid väejuhatuse poolt osavasti lahingusse suunatud — mitte kõik vaenlasele rindelt vastu, vaid üks osa ja nimelt just löögiosa (kalevlased) jällegi tiivalt (küljelt). Ka 22. juunil omab erilise tähtsuse Kuperjanovi partisanide tegevus. Kuperjanovi partisanide pataljon tungib vaenlase osadele kogu aeg küljelt ja isegi seljatagant (Ronneburgi rajoonis tegutseva vaenlase suhtes) kallale, ähvardades seega vaenlase ühendus- ja taandumisteid läbi lõigata.

Üldiselt arenes Kuperjanovi partisanide pataljoni tegevus läbimurde likvideerimise mõttes eeskujulikult ja isegi kõigi teoreetiliste nõuete kohaselt, mida sageli tegelikus lahingolukorras raske või isegi võimatu on täita.

Viiendaks tähtsaks teguriks ses mõttes, et kaotatud Lemsalu—Roopa—Võnnu—Ronneburgi lahing kutsus välja vaenlase kiire ja sügava taandumise, on meie 9. rügemendi energiline edasitungimine Engelhardi suunas. Kui 9. rügemendi tegevus 20. ja 21. juunil veel ei mõjutanud üldist olukorda, siis 22. ja ööl vastu 23. ning 23. juunil oli ta tegevus juba määrava tähtsusega eeskätt Rauddiviisi ja teises järjekorras ka kogu sakslaste rinde suhtes. 9. rügemendi väljatungimine Koiva jõe kallastele mõjutas tunduvalt Landeswehri kiiret läbiminekut Segevaldi rajoonist ja taandumist Hinzenbergi positsioonidele.

Kuuendaks teguriks on asjaolu, et vaenlane meid nähtavasti kõvasti alahindas. Ta ei lootnud eestlasilt samast visa vastupanu, nagu see Landeswehri sõjas ilmsiks tuli, meie erilisest aktiivsusest juba rääkimata.

Seitsmendaks tähtsaks teguriks on Landeswehri väejuhatuse mitteolukorrahane tegutsemine sõjategevuse algamise mõttes. Praegu pole kellelegi enam saladuseks, et sakslased tahtsid ka Põhja-Lätis ja Eestimaal sarnaselt võimu endi kätte haarata, nagu see Kuramaal oli sündinud. Baltlased ja riigisakslased pidid ka seda kindlasti teadma, et eestlased sakslasile millalgi ajaloos vabatahtlikult pole alistunud ja ka nüüd ei

alistu. Niisiis oma kavade teostamisel, millest sakslased ei taganenud, oli lahingtegevus eestlastega möödapääsmatu. Kui alul lahingtegevuse kohta ehk vahest veel võidi kahelda, siis igatahes pärast Võnnu lahinguid 8. ja 9. juunil oli päris selge, et eestlased heaga ei alistu. Sellest väljudes omas äärmise tähtsuse ka kiiruse moment sõjategevuse jätkamiseks pärast esimesi Võnnu lahinguid. On täiesti arusaadav, et sakslasil oli tarvis rahuläbirääkimisi, sest oli vaja jõude juure tuua, kuid jääb arusaamatuks, miks oli neil selleks vaja 10 päeva, et mõnituhat meest raudteed kaudu ja mööda häid maanteid Riia ümbrusest koondada Võnnu—Roopa rajooni.

Aja küsimus sõjategevuse algamise mõttes omas erilise tähtsuse veel seetõttu, et Landeswehri pealetung üldiselt arenes raudtee suunas, mida mööda sündis meie jõudude juurevool. Niisiis olukord nõudis kiiret tegutsemist, et meid lüüa varem, kui meile abiväed kohale jõuavad, ja otsustavalt, milleks tulid koondada, vähemalt raudtee piirkonda, kõvad jõud.

Kaheksandaks tähtsaks teguriks on jõudude mitte otstarbekohane ära kasutamine meile esimese löögi andmiseks ja saavutatud edu arendamiseks. Eestlasi nähtavasti alahinnates saatsid sakslased meie vastu lahingtegevusse Landeswehri osad, kõvendatult mõnede riigisakslasist koosnevate väekoondistega, ja Rauddiviisi neli (viis?) pataljoni, kuna aga Rauddiviisi teised 4—5 pataljoni jäeti Riia piirkonda Düüna jõe ääre. Eestlaste vastu saadetud jõududega sakslased saavutasid küll arvulise ülekaalu, kuid ometi osutus see väikeseks, võrreldes eestlaste üleva meelega ja suure võitlustahtega.

Ei ole ka päris selge, miks sakslased just eriti nii suured jõud jätsid Düüna ääre Ogeri ümbruskonda. Sel ajal asusid Eesti ja Põhja-Läti Väed Jakobstadti piirkonnas, Põhja-Läti oli punaväest puhastatud ja sealt „punast hädaohtu” polnud oodata. Sarnane oli olukord Võnnu operatsiooni alul.

Operatsiooni kestes ei kasutanud vaenlane otstarbekohaselt oma jõude varude mõttes. 21. juunil sündis meie rinde läbimurre, kuid edu arendamiseks jäid reservid kasutamata. Nagu selgunud, ei kasutatud järgnevate päevade lahinguis ka üldse ära korpuse reservi, mis küll Võnnus asus. Seda seletatakse asjaoluga, et kardeti eestlaste pealetungi Võnnu linnale põhjast (eriti Lenzenhof—Vinduli—Võnnu suunas)⁴³ ja läänest — üle Silke silla.

Igatahes nii jõudude määramine võitluseks eestlastega kui ka jõudude jaotus ja resevide kasutamine jättis Landeswehri väejuhatuse juures palju soovida.

Üheksandaks teguriks oli halb sideme korraldus Rauddiviisi ja Landeswehri koondiste vahel ja samuti ka Landeswehri koosseisu kuuluvate

⁴³ Nagu hiljem on selgunud (von der Goltzi mälestustest), avaldas teatavat mõju Võnnus asuvate reservide kasutamisele ka 6. rügemendi 2. kompanii sõdurite üleminek Koiva jõest Vinduli parve juures, mis sündis 21. juunil kella 1600 paiku. Kuigi see oli õieti luureretk, siiski ta naelutas vaenlase tähelepanu Lenzenhof—Vinduli—Võnnu suunale, sest siit kardeti eestlaste pealetungi Võnnu linnale ja nende vägede seljatagusele, kes meie rinde olid läbi murdnud Rauna jõe joonel. Et Võnnu linna põhjast ja läänest kaitseda, jäetigi korpuse reserv igaks juhtumiks Võnnu linna, kus ta ka kasutamata seisis.

üksikute väegruppide vahel. Kõik see pidurdas ja takistas olukorrakohast juhtimist. Eriti raske halva sideme juures oli olukorrakohast juhtimist korraldada veel seetõttu, et Landeswehri tegevuskava oli võrdlemisi keeruline ja ühed operatsioonid teistest olenevad.

Lemsalu—Roopa—Võnnu—Ronneburgi lahing on ilusaimaid lehekülgi Eesti maleva kangelaslikust heitlusest Vabadussõjas. Vaenlane võideti Võnnu väljadel ja Koiva jõe kaldail, kuid see võit nõudis meilt ka raskeid ohvreid.

19.—23. juuni lahinguis eestlased kaotasid:

langenutena ja teadmata kadunutena — 7 ohvitseri ja 108 sõdurit; haavatutena ja põrutatutena — umbes 400 sõjaväelast — seega kokku vähemalt 500 inimese ümber.⁴⁴

Arvesse võttes, et kõik haavatud ja põrutatud endid ei registreerinud, tõuseb nende tegelik arv ka kindlasti üle 9 ohvitseri ja 272 sõduri. Ehkki praegu on võimatu kindlaks teha täpne arv, on siiski arhiivi andmeist, üksikuist ülekuulamisist ja järelepärimisist selgunud, et haavatute ja põrutatute üldarvu Lemsalu—Roopa—Võnnu—Ronneburgi lahingus võib määrata vähemalt 400—500 mehe peale.

Lätlased kaotasid: langenutena — 2 ohvitseri ja 11 sõdurit; haavatutena ja põrutatutena — 3 ohvitseri ja 40 sõdurit — seega kokku 5 ohvitseri ja 51 sõdurit.

Landeswehri sõja kolmas periood 24. juunist kuni 3. juulini.

Meie vägede edasitungimine Riia sihis kuni 27. juuni. 24. juunil andis ülemjuhataja käsu vaenlane Koiva jõesuu—Segeveldi—Niitau joone taha visata ja, kui jõudu jätkub, ka Riia linn vallutada.

Engelhardi mõisa vallutamiseks oli 9. rügement Koiva jõe paremale kaldale välja jõudnud. Vaenlane taandus jõe vasakul kaldal asuvaile Hinzenbergi kindlustatud seisukohtadele. 9. rügemendi jõud olid liig nõrgad selleks, et vaenlase tule all jõge forsseerida või silda ehitada, mille Rauddiviis taandumisel oli ära lõhkunud. Koiva jõe vasakul kaldal tegutsevad meie teised väeosad ja soomusrongid olid maha jäänud. 9. rügemendi I pataljon asus Murjani ümbrusesse, kuna II pataljon jäi Engelhardi mõisa.

6. rügemendi II pataljon võttis 24. juunil kell 1000 Neuhofi mõisa enda alla. Õhtuks jõudsid sinna ka teised rügemendi osad.

Kuperjanovi partisanid ja Kalevlaste Malev jätkasid edasitungimist raudtee suunas. 24. juuni õhtul langes Kuperjanovi partisanide kätte Segeveld. Kell 2200 jõudsid sinna ka kalevlased.

Kolonel Otto Heinze grupp jõudis õhtuks Ramotski—Lubbert-Renzen—Kozenhofi joonele. 2. ratsarügement jõudis kell 1700 Zerbeni. Vaenlane asus Hinzenbergi kindlustatud positsioonidel.

⁴⁴ Kindral-major N. Reeki andmeil („Sõdur” nr. 6/7/8 — 1928. a.) eestlased kaotasid langenutena ja teadmata kadunutena — 7 ohvitseri ja 103 sõdurit, haavatutena ja põrutatutena — 9 ohvitseri ja 272 sõdurit.

Juhtides kolonel Heinze gruppi lõuna poolt Riia—Pihkva kiviteed ja raudteed, oli III diviisi juhatusel kavatsus vaenlast lõunast haarata, et Hinzenbergi juures peatuma jäänud Landeswehri osade paremale tiivale ja seljatagusele välja tulla ja sellega temale taandumisteed Riia peale ära lõigata.

Õöl vastu 25. juunit läks 6. rügement Kremoni ja Segevoldi ümbruses üle Koiva jõe ja algas ühes Kuperjanovi partisanidega pealetungi Hinzenbergi kindlustatud positsioonidele. Kiviteel, Zastava talude juures leidis aset ägedam võitlus.

Kuna soomusrongide puudusel meil tulejõud oli nõrk, ei läinud korda 25. juunil vaenlase positsioone vallutada.

26. juuni õhtul jõudsid kohale ka kalevlased ja 1. rügemendi II pataljoni 7. kompanii.

26. juunil läks 6. rügemendi 8. kompaniil korda vaenlase kaevikusse sisse murda. Samal ajal tungis ka 9. rügemendi 8. kompanii, kes õöl vastu 26. juunit Murjani talu juures üle Koiva jõe oli pääsnud, vaenlasele seljatagant kallale. Ühise löögiga sunniti vaenlane taanduma. 6. rügement ja Kuperjanovi partisanid jätkasid edasitungimist Riia poole. Kell 1100 langes Stoke pooljaam meie kätte. Vaenlane taandus kiiresti Riia-eelsete järvede kindlustatud joonele. Rodenpoisi ja Stoke jaamade vahel katsus vaenlane veel kord vastu panna, kuid asjatult.

27. juunil kell 0300 langes Rodenpoisi jaam meie kätte.

27. juuni õhtuks taandus vaenlane Koiva jõe alamjooksu—Väike-Valgejärve—Suur-Valgejärve—Jegeli järve—Väike-Jegeli jõe alamjooksu—Zekuli—Kurtenhofi joonele. Siin oli tal kindlustatud positsioon, mille sakslased peale Riia vallutamist 1917. a. ise olid korraldanud.

Meie vägede asetus 27. juunil. 27. juuni õhtul ja 27./28. juuni õöl võtsid meie väeosad seisukohad sisse järgmiselt:

9. rügemendi I pataljon Koiva jõe paremal kaldal võttis enda alla Stalenhofi mõisa, Krjumini ja Purgaili talud; II pataljon asus Koiva jõe vasakul kaldal Hinzenbergi mõisas;

6. rügemendi II pataljon asus Koiva jõe ja V.-Valgejärve ühendava kanali idakaldale Hollershofi mõisa rajooni;

Kuperjanovi partisanid ja Kalevlaste Malev asetsesid raudtee ja Riia-Pihkva kivitee piirkonnas S.-Valge- ja Jegeli järvede vahel;

2. läti Võnnu rügemendi I pataljon asus Berghofi rajoonis (Suur-Jegeli jõe paremal kaldal);

6. rügement (ilma II pataljonita) võttis enda alla V.-Jegeli jõe joone (parema kalda) Starastist kuni Stepini taluni;

2. läti Võnnu rügemendi II ja III pataljon asusid: II pataljon — Šmisingi ja Sillakõrtsi rajoonis; III pataljon — Valdenrode mõisas. Sellest rajoonist läti rügemendi osad hiljem paigutati 6. rügemendi vasaku tiiva ja 3. rügemendi

parema tiiva vahele, Zekuli—Bune rajooni, kust nad 3. rügemendi paremal tiival alustasid pealetungi Riia suunas.

2. ratsarügement asus Sigund—Sunzeli rajoonis, toimides luuret Kurtenhofi ja Rigmundshofi suundades;

3. rügement jõudis 27. juunil Lemburgi, kus ta ka järgmise päeva seisis;

1. rügemendi II pataljon — Segevoldis reservis; soomusrongid seisis endiselt Arraši juures, sest sild üle Ammati jõe ei olnud veel valmis.

Meie väeosade asetsusest vastu 28. juunit selgub, et kindlasti olid sisse võetud positsioonid Koiva jõest kuni Stopinini, s.o. 6. rügemendi vasaku tiivani. Stopinist edasi — V.-Jegeli jõe joonele ja Kurtenhofi rajooni — polnud meie väed veel kohale jõudnud.

28. juunil püüdis 6. rügemendi II pataljon Hollershofi mõisa juures üle kanali tungida, kuid löödi tagasi. 6. rügemendi I pataljoni kompaniide katsed Skragge silla juures üle V.-Jegeli jõe tungida samuti ei õnnestunud. S.-Valge- ja Jegeli järvede vahel hakkas vaenlane suurtüki- ja miinipildujatele toetusel Kuperjanovi partisanide ja Kalevlaste Maleva seisukohtadele peale tungima, mis aga tagasi löödi.

29. juunil asendas 1. rügemendi II pataljon Kuperjanovi partisanid ja kalevlased, kes Võnnust saadik kestvalt lahinguist osa võtsid. Mõlemad nimetatud osad jäeti reservi.

Meie pealetung 30. juunil. Vahepeal oli teistel väerinnetel meie seisukord halvenenud. Põhjakorpus oli Petrogradi alt taandumas. II diviisi vastas asusid enamlased kohati pealetungile. Oli tarvis Landeswehri kiiresti ja lõplikult lüüa, et III diviisi ja soomusrongide divisjon rutemini vabaneksid ja punastele vastu võiksid astuda.

Ülemjuhataja sellekohase direktiivi täitmiseks andis III diviisi ülem käsu 30. juunil kell 1200 kogu rindel Riia suunas asuda pealetungile, milleks väeosadele määrati järgmised ülesanded:

9. rügemendil Koiva jõest üle minna ja ühes 6. rügemendi II pataljoniga vaenlase vasak tiib purustada, puhastades vaenlasest Riia lahe, Koiva jõe, Valge- ja Stintjärvede vaheline maa-ala;

1. rügemendi II pataljonil ja soomusrongide dessantosadel soomusrongide tule toetusel — vaenlase rinne kivitee piirkonnas läbi murda ja Riia peale tungida;

6. rügemendil ja 2. läti Võnnu rügemendil⁴⁵ vaenlane kindlustatud seisukohtadelt V.-Jegeli jõe joonelt välja lüüa ja Riia peale tungida;

3. rügemendil, kes selleks ajaks juba diviisi vasakule tiivale oli jõudnud — Amalienhofi ja Kurtenhofi suunas peale tungida ja vaenlase parem tiib purustada;

2. ratsarügemendil — kaitseda III diviisi vasakut tiiba, milleks Düüna jõe kallas Kurtenhofist kuni Oger—Galleni oma valve alla võtta.

Kuperjanovi partisanide pataljoni ja Kalevlaste Malevat kavatseti edu arendamiseks ära kasutada. Riia vallutamise operatsiooni edukaks

⁴⁵ 2. läti rügement (II ja III pataljon) asus 45. ja 3. rügemendi vahel.

läbiviimiseks tehti laevastikule ülesandeks vaenlase seljatagust tulistada ja Düüna jõesuhu sisse tungida. Selleks ajaks oli meie laevastik juba täies koosseisus Riia alla jõudnud.

Õöl vastu 30. juunit läks 9. rügemendil küll korda üle Koiva jõe pääseda, kuid vaenlase surve oli ta sunnitud uuesti jõe paremale kaldale taanduma. Ainult 5. kompanii, kes 6. rügemendi II pataljoni astus ühendusse, püsis kogu päeva jõe vasakul kaldal.

6. rügemendi II pataljon tungis vihase võitluse järele üle kanali ja võttis enda alla Ringenbergi mõisa ja Rikuli talu.

Kivitee ja raudtee piirkonnas asus vaenlane ise 1. rügemendi 6. kompanii kaitseõiguse pealetungile, tulistades kompanii seisukohti gaasimürskudega. Hoolimata vaenlase hoogsast pealetungist, mida toetati raske suurtüki ja miinipildujate tulega, ei suutnud ta siiski edu saavutada.

6. rügemendi ja 2. läti Võnnu rügemendi rindel kestis äge lahing kogu päeva. 6. rügemendi I pataljoni katsed Skragge silla juures üle V.-Jegeli jõe tungida ei õnnestunud vaenlase hävitava tule tõttu silla vastas olevalt kindlustatud positsioonilt.

3. rügement sundis õhtuks vaenlase eelosad Augstkaln—Pelši joonelt taanduma. Rauddiviisi osad asusid Zeltini talu—Kurtenhofi—Kirchenholmi mõisa joonel kindlustatud positsioonil.

Välja arvatud Koiva jõe ja Väike-Valgejärve vahe, kus 6. rügemendi II pataljon vallutas vaenlase kindlustatud seisukohad, püsisid sakslased 30. juunil oma positsioonidel.

Meie pealetung 1. juulil. 1. juulil õnnestus 9. rügemendil uuesti üle Koiva jõe tungida. 6. rügemendi II pataljoni, Kuperjanovi partisanide ja soomusrongide dessantosade kaasabil puhastas 9. rügement Riia lahe, Koiva jõe ja järvede vahelise rajooni. 9. rügement jõudis Kalngalaciems—Jaunciemi jonele, kuna 6. rügemendi II pataljon ja Kuperjanovi partisanid asusid Sušenhof—Vadsise jonele.

Riia—Pihkva kivitee piirkonnas suruti vaenlane Stint- ja Jegeli järvi ühendava kanali taha.

6. rügemendi I pataljon murdis vaenlase vastupanu ja tormas Skragge silda mööda üle V.-Jegeli jõe, kuid hävitava suurtüki- ja kuulipildujatule tõttu oli pataljon sunnitud taanduma oma endistele seisukohtadele. Vaenlane tarvitas siin gaasimürske. Kuna meil puudusid gaasimaskid, jõuti ainult vee läheduse tõttu suuremad kaotused ära hoida. Ka Kalevlaste Maleva abi ei toonud siin edu.

Meie vasakul tiival asus vaenlane 1. juulil vastupealetungile. Looduslikult tugev Riia-eelne järvede kindlustatud positsioon võimaldas seda kaitseda Landeswehri kui arvuliselt nõrgema väekoondisega. Seetõttu koondas Landeswehri juhatus Rauddiviisi oma paremale tiivale, eesmärgiga meie vasakule tiivale hoop anda, mis tal aga ei õnnestunud.

Kurtenhofi juures asusid Rauddiviisi osad 1. juulil kell 0500 raudtee suunas pealetungile, kuid löödi tagasi. 3. rügemendi katse Kurtenhofi mõisat

ära võtta ei õnnestunud vaenlase suurearvulise ülekaalu tõttu. Pealegi asusid sakslased siin kindlustatud positsioonil.

Kokkuvõttes oli meil 1. juulil edu paremal tiival, kus Riia lahe ja järvede vaheline maa-ala vaenlasest puhastati. Riia—Pihkva kivitee suunas taandus vaenlane Stint- ja Jegeli järvede taha. Kiviteest lõuna pool jäid poolte seisukohad üldiselt endiseks.

1. juulil ilmus meie eelvägede juure Riia—Pihkva kiviteel Prantsuse sõjaväelise missiooni esindaja, kolonel-leitnant Du Parquet, kellel olid kaasas volitused Inglise ja Ameerika sõjaväelisilt missioonelt ja von der Goltzilt pidada meiega rahuläbirääkimisi sõjategevuse lõpetamise asjus. Kolonelleitnant Du Parquet saadeti III diviisi staapi, Rodenpoisi. Seni aga, kui vaherahu polnud veel tehtud, jätkasid meie väed pealetungi.

2. juulil liikus 9. rügement edasi, et puhastada Magnusholmi ja Mühlgrabeni vahe. Magnusholmis asus vaenlase rannakaitse patarei. Tabava tulega sundis meie laevastik patarei vaikima.

Kell 0915 sõitis „Lembit” Düüna jõesuhtu. Laevalt maale saadetud luurajate kätte langesid mitmed laevad ja praam laskemoonaga. Laevad olid varustatud väikekaliibriliste suurtükkide ja kuulipildujatega.

Kell 0300 tuli 9. rügemendi poole üle läti pataljon (umbes 600 meest) kolonel Balodi väeosast. Pataljon saadeti 2. Võnnu rügemendi ülema käsutusse Valdenrode mõisa. 9. rügement võttis enda alla Magnusholmi ja Vana-Mühlgrabeni.

Laevastik pommitas õhtu eel Bolderas asuvaid vaenlase patareisid, kuna sõjasaagiks langenud laevad, millele asetati meie meeskonnad, sõitsid Düüna jõkke ja tulistasid vaenlast. Nende tule toetusel läks laevadelt maalesaadetud salgal korda Bolderasse tungida, kus nad astusid vaenlasega võitlusesse. Vähese koosseisu tõttu oli meie salk sunnitud laevadele tagasi tulema.

Raudtee ja Riia—Pihkva kivitee piirkonnas avas vaenlane meie seisukohtadele ägeda suurtükitule, kusjuures rohkesti tarvitati gaasimürske.

6. rügemendi ja Kalevlaste Maleva rindel oli päeva jooksul luurajate tegevus.

3. rügement lõi ööl vastu 2. juulit kahetunnilise vihase võitluse järele vaenlase Kurtenhofi ja Kirchenholmi mõisaist välja ja võttis enda alla ta kindlustatud positsiooni. Hommikul algas vaenlane suurte jõududega vastupealetungi ja sundis 3. rügemendi uuesti oma endistele seisukohtadele taanduma.

Olid tehtud ettevalmistused 9. rügemendi II pataljoni Düünast üleminekuks, eesmärgiga Boldera enda alla võtta ja laevastiku kaasabil vaenlasele taandumistee Miitavi peale ära lõigata.

3. juuli vaherahuleping. Ettevõtte ei leidnud aga teostamist, sest liitlaste soovil kirjutati 3. juuli hommikul kell 0330 Strastenhofis meie poolt alla vaherahulepingule, mille sisu oli järgmine:

1. Sõjaline tegevus maal, merel ja õhus lõpeb 3. juulil kell 1200 päeval.

2. Kõik saksa väed lahkuvad võimalikult ruttu Latviast. Saksa väed lõpetavad Latvias igasuguse sõjalise tegevuse, välja arvatud võitlus Venemaa nõukogude valitsuse enamlastega.
3. Kõik sakslased lahkuvad kohe Riia linnast. See evakuatsioon peab lõppema 5. juulil kell 1800. Kohale võivad jääda ainult saksa ohvitserid, kes valvavad evakueerimise järele. Saksa sõjaväed peavad sõjaladusid rüüstamise eest kaitsema.
4. Üks liitriigi ohvitser valvab Riias selle järele, et mitte-sõjakraam jääks puutumata.
5. Landeswehr lahkub viibimata Riias ja asub Düüna taha, mis tuleb läbi viia 5. juuli kella 1800-ks.
6. Eestlased ei tohi edasi minna neist positsioonest, kus nad asusid 3. juuli hommikul kell 0300.
7. Sakslased ei tohi rikkuda Riia ja Liibavi vahel kivi- ja raudteid ega telegraafiühendust.
8. Liitriikide missioon võtab Riia valitsemise ajutiselt enda kätte, tegutsedes sealjuures koos Läti valitsusega.

Vaherahu peasisu oli Landeswehri kapitulatsioon ja baltisakslaste avantüüri hale lõpp. Mis Landeswehrist edaspidi saab, olenes täiesti kindral Goughist.

Eesti väed jäid oma seisukohtadele Riia väravate ette. Riia langemine oli otsustatud, selleks oli ainult veel üht tublit hoopi tarvis, kuid liitlaste soovil jäi see andmata.

5. juulil sõitis esimesena Riia linna sisse Plan-Dubrovski eskadron, kes seni oli seisnud läti brigaadi juhatuse käsutuses.⁴⁶ 2. Võnnu rügement ja läti patareid läksid Strastenhofist Riiga 6. juulil.

Meie väeosade read olid ägedate lahingute tagajärjel küll hõredaks jäänud, kuid kantud rasked ohvrid polnud asjatud, sest iga võitleja teadis ja tundis, et meie hävitasime oma ajaloolist vaenlast selles teadmises, et see on viimne hoop väljasurevaile rüütlitele.

Eesti pinnal ja Eesti abiga korraldatud läti väeosad võisid astuda vabasse Riiga ja nüüd ise asuda vaba Latvia rahva ja riigi kaitsele. Siit peale algab meie liitlase Läti vägede iseseisev tegevuse ajajärk.

Eestlaste võit Landeswehri sõjas:

1. aitas jalule Läti Vabariigi rahvusnõukogu valitsuse;
2. andis Lätile tagasi kaotatud territooriumi;
3. pani aluse koostööks Eesti ja Läti vägede vahel ja
4. likvideeris Balti aadli hädaohu, mis ähvardas Eesti ja Läti riigi iseseisvust.

Läti jaluleaitamisega teostus ka meie Lõunarinde parema tiiva strateegiline kaitse. Lõunarinde osa merest kuni Panikovitšini kadus ja meie ülemjuhataja võis kõik oma jõud saata Idarindele enamlaste vastu.

Läti valitsus hindas tõsiselt meie abi tähtsust Läti vabastamisel. Ta kinnitas seda 8. juulil oma tänuga meie Asutavale Kogule järgmiselt:

⁴⁶ Plan-Dubrovski eskadron tuli kolonel Balodi väeosade koosseisust juuni alul meie poole üle. Pärast Roopa lahingut ta sõjategevusest enam osa ei võtnud.

„Eesti Vabariigi Asutava Kogu härra esimehele!

Seitsesada aastat vaevlesid meie rahvad meile võõraste ja vaenuliste jõudude surve all. Liitriikide võit ja Venemaa lagunemine avasid meie rahvastele tee vabale ja heledale tulevikule. Kuid tumedad jõud ei taha ikkagi veel tunnistada oma jõuetust meie rahvaste enesemääramise õiguse vääramatude ja õiglaste nõuete vastu seismiseks. Nad püüavad enda ümber koondada kõike, mis on vaenuline meie riikide iseseisvusele, rippumatusele ja nende demokraatlikule korrale, et verre uputada meie iseseisvus, meie õigused ja meid viia orjuse seisukorda.

Esimestena astus välja sarnase kavatsusega kohalik aadel ja tema teenistusvalmid reaktsioonilised saksa ringkonnad, kasutades Saksamaa okupatsioonivõimu heatahtlikku vahekorda kohalike sakslastega.

Viimased asutasid tugeva sõjaväe ja varustasid seda Saksamaa abiga, kuna okupatsioonivalitsus sõjavägede loomist ei lubanud. See sõjavägi ühes Latvias olevate saksa sõjaväeosadega, juhitud pangermanismi poliitikast, kiskus Latvia riigi valitsemise enda kätte, võttis Latvia seaduslikult ja demokraatlikult valitsuselt funktsioneerimisvõimaluse, asutas oma plaanidele teenistusvalmis valitsuse ja kuulutas lõpuks Eestile sõja, et hävitada tema iseseisvus, rippumatus ja demokraatlik kord. Kuid Eesti ja Latvia vankumatu otsus enda abinõudega kaitseda oma rahvaste vääramatuid õigusi, purustas selle kuritahtliku pangermanistliku kavatsuse.

Saksa junkrud ja nende käsilased on Riia väravad Düüna kaldal puruks löödud ja kapituleerumisele sunnitud. Eesti piirini need mustad rüütliid ei jõudnud. Latvias on nende jõud murtud. Kõik Läti poliitilised parteid tunnustavad Eesti suurt teenet meie ühise vaenlase ettekavatsetud kuriteolisele aktile surmahoobi andmises; selle eest avaldavad nad eesti rahvale tõsist tänu. Läti poliitilised parteid usuvad kindlasti, et mõlemad riigid — Eesti ja Latvia — ka edaspidi saavad käsikäes võitlema iga vaenlase vastu, kes meie riikide iseseisvust, rippumatust ja demokraatlikku korda ähvardab. Mõlema rahva verega võitnud liit saab edasi kestma valveks majandusliku ja kultuurilise elu arenemise teel heledale tulevikule ja hirmuks vaenlasele.”

Lõunarindel ei olnud Landeswehri hädaoht siiski veel lõplikult likvideeritud. Landeswehr jäi peatuma Kuramaale. Hädaohu ärahoidmiseks ja läti kaitsejõudude korraldamise kiirustamise eesmärgil sõlmiti 21. juulil Eesti ja Läti vahel alljärgnev leping⁴⁷:

Eesti ja Latvia vabariigi vahel tehtud leping.

§ 1.

Latvia Vabariigi Valitsus võtab tarvitusele kõik temast olenevad abinõud, et Saksa väeosad, kes peavad Versailles'i rahulepingu ja neile liitlaste sõjamisjoni pea poolt ette pandud nõudmist mööda Latviast ära minema, oma

⁴⁷ Asutava Kogu 1919. a. protokollid, 2. istungjärk, lhk. 414—418, 398

lõpliku äraviimiseni ühelgi juhtumisel mitte Düüna jõe paremale kaldale ei tuleks.

Latvia Vabariigi Valitsus kohustab ennast kõiki abinõusid seks tarvitama, et Balti omakaitse (Balti Landeswehri) üksustest, mis on kujundatud Latvia Vabariigi Saksa rahvusest kodanikkudest, kõrvaldataks ja Saksamaale saadetaks kõik Saksa riigi alamad.

Väeosad, kelle hulgas üle 30% neid, kes Balti omakaitstes (Balti Landeswehris) teeninud, ei tohi mitte Eesti Vägedega kõrvuti asuda.

§ 2.

Latvia Vabariigi Valitsus kohustab ennast selle eest hoolitsema:

- 1. et Latvia Vabariigi maa-alal ei asuks ega kujundataks mingisuguseid väeosasid, kes Eesti Vabariigi vastu vaenulikud ja*
- 2. et Latvia Vabariigi maa-alal asuvatest, niisama ka kujundatud ehk täiendatud väeosadest, kes peavad Põhja-Lääne (Vene) väehulka saadetama ehk, kes on ise niisuguseks saatmiseks soovi avaldanud, kõrvaldatud oleksid kõik saksamaalased ja Balti sakslased;*
- 3. et eeltähendatud väeosad ainuüksi Ingeri võitlusrinnale saadetaks, mitte aga Pihkva võitlusrinnale;*
- 4. et nende saatmine sünniks mere teed.*

§ 3.

Vastutuse võitlusrinna eest enamlaste vastu lõunapool Luubani järve võtab Latvia Vabariigi valitsus oma peale 22. juulist s. a. kell 12 lõunal.

§ 4.

Vastutuse võitlusrinna eest põhjapool Luubani järve kuni Marienburgi järve piirkonnani võtab Latvia Vabariigi Valitsus oma peale lähemas tulevikus, niipea kui ta tarvilikka sõjariistu on saanud.

§ 5.

Nii kaua kui võitlusrind, põhjapool Luubani järve, mitte ei ole Latvia Vabariigi vägede alla võetud, jääb raudteeliin Valk—Ramotski—Vana-Schvaneburg Eesti Vabariigi vägede Ülemjuhatusesse tarvitada, misjuures raudtee kasutamine ja valitsemine Latvia Vabariigi kätte jääb. Eesti ülemjuhatus on õigustatud raudteejaamades oma komandante pidama oma sõjaväeliste vedude korraldamiseks.

Sellega ühtlasi jääb Eesti ülemjuhatusesele õigus eeltähendatud raudtee piirkonnas oma vägesid pidada.

§ 6.

Kui Latvia Vabariigi väed võitlusrinna enamlaste vastu lõunapool Marienburgi järve oma peale võtavad, lähevad Eesti väed nende poolt Vene enamlaste vastu kindlustatavale liinile: Salatsi jõgi, Säde jõgi, raudteesild

lõunapool Stakelni jaama, Vitsenhof, Adsel-Neuhof, Hoppa mõisa, Oppekaln, Vana-Laitsna, Shemeritsi, Polshanova.

§ 7.

Paragrahv 6 tähendatud piirilt lähevad Eesti Ülemjuhatusse väed ära Eesti maaalale tähtjaks, mis kindlaks määratakse komisjoni poolt, mis koguneb Eesti ja Latvia ülemjuhatusete esitajatest ja liitlaste sõjamisjoni esitajatest.

§ 8.

Eesti ülemjuhatusete poolt kujundatud ja selle ülemjuhatusete all seisvad Latvia rahvuslikud väeosad lähevad kõikepidi Latvia Vabariigi valitsuse võimenduse alla sellest silmapilgust, kui võitlusrind enamlaste vastu lõunapool Luubani järve Latvia Vabariigi vägede poolt oma alla võetakse.

Tähendus: Need Latvia rahvuslikud väeosad, mis Eesti ülemjuhatusete all Balti Landeswehri vastu võitlesid, arvatakse kõikpidi Eesti Ülemjuhatusete alt lahkunuks 6. juulist s.a.

§ 9.

Kõik kulud, mis Eesti Vabariik on kandnud Eesti Ülemjuhatusete poolt korraldatud Latvia rahvuslike väeosade sõjariistu panemisel, varustamisel ja ülespidamisel, peavad Eesti Vabariigile Latvia Vabariigi poolt esimesel võimalusel ära tasutama: sõjariistupaneku vahendid ja laskemoon, kui võimalik ka varustus, tulevad tagasi anda looduskujul — natuuras, muud kulud tulevad aga tasuta, kas rahas ehk väljaveovahendites (linad, puud, nahad), või aga teisel teel vastastikusel kokkuleppimisel. Rahaga tasumine algab mitte hiljem välislaenu realiseerimist Latvia valitsuse poolt.

§ 10.

Et kindlaks määrata tagasimaksetavate kulude määra, mis Eesti vabariik on kandnud ühenduses sõjalise tegevusega Latvia maaalal, aga ka nende maksu korda, abinõusid ja tähtaega Eesti asutiste poolt Latvia maaalal saadud rahasummade ja ainete ning tagavarade väärtuse mahaarvamisel, asutatakse segakomisjon, kelle kogusse mõlemalt valitsuselt ühesugune arv liikmeid määratakse, kes eneste keskelt komisjoni juhataja valivad.

§ 11.

Eesti Vabariigi kodanikud, kes Latvia Vabariigi maaalal elavad ja asuvad, vabastatakse mobilisatsioonist Latvia vägedesse. Eeltähendatud isikud võivad takistamata Latvia Vabariigi maaalalt lahkuda.

§ 12.

Et küsimusi arutada, kuidas korraldada ühendust Latvia maakohdade vahel põhjapool 6. paragrahvis tähendatud liini ja muu Latvia vahel, ühtlasi ka läbisõitu maaalal põhjapool seda liini, asutatakse kõigelahemal tähtjal segakomisjon mõlema vabariigi valitsuse esitajatest, kummagilt viis liiget.

§ 13.

Eesti ja Latvia vabariikide lõpliku riikliku piiri kindlaksmääramise küsimuse arutamiseks ja selgitamiseks asutatakse segakomisjon, kummagilt valitsuselt viis liiget.

§ 14.

Seesinases lepingus tähendatud komisjonid peavad istumisi Valga linnas.

Kahjuks ei arenenud Läti kaitsejõudude korraldamine nii edukalt, nagu seda võis loota. Kui 9. oktoobril Kuramaalt kordus hädaoht Bermond-Avalovi näol ja see jõudis juba Riiga, oli Eesti valitsus veel kord sunnitud Läti valitsust aitama. Ka seekordne abistamine leidis Läti valitsuselt tänu.